

Beeldvorming van de Rwandese Genocide

Een kritische discoursanalyse naar de representatie van de Rwandese genocide in de Vlaamse dagbladpers

Proeve ingediend voor het behalen van de graad van
Master in de Communicatiewetenschappen

Promotor: Prof. Dr. Nico Carpentier

Academiejaar: 2007-2008

Representation of the Rwandan Genocide

A critical discourse analysis of the representation of the Rwandan genocide in the Flemish Newspaper Press

Proeve ingediend voor het behalen van de graad van
Master in de Communicatiewetenschappen

Promotor: Prof. Dr. Nico Carpentier

Academiejaar: 2007-2008

ABSTRACT

Kristel Michiels

The Representation of the Rwandan Genocide.

A critical discourse analysis of the representation of the Rwandan genocide in the Flemish newspaper press.

Free University of Brussels

2007-2008

Promotor: Prof. Dr. Nico Carpentier

This master thesis analyses the media representation of the Rwandan genocide in the Flemish newspaper press. Starting from post-colonial theorists like Edward W. Saïd and Valentin Y. Mudimbe, we expect that the colonial discourse is still present in a current context. 334 newspaper articles from three Flemish newspapers were analysed. We started with a quantitative content analysis, followed by a critical discourse analysis. One can argue that improvements have been made towards the representation of the 'Other', but the results indicate that elements of the colonial discourse can still be found in today's newspaper content.

media representation, news discourse, Rwandan genocide, post-colonial studies, critical discourse analysis

SAMENVATTING

Het koloniale discours in de beeldvorming van de Rwandese genocide

Hoewel de dekolonisering al bijna 50 jaar een feit is, toch sluimeren verschillende aspecten van het koloniale discours nog door in de huidige culturele verbeelding, zo besluiten een aantal postkoloniale auteurs. Het is dan ook zeer interessant om deze these aan een empirische analyse te onderwerpen. In dit onderzoek wordt uitgegaan van een casestudy: de Rwandese genocide in de berichtgeving van drie Vlaamse kranten. De centrale probleemstelling luidt als volgt: "Komen er nog steeds koloniale, Afrikanistische stereotypen op basis van Wij/Zij voor in de berichtgeving over de Rwandese genocide?"

In een eerste deel wordt een theoretisch kader opgebouwd teneinde het empirische onderzoek te kunnen onderbouwen. Het theoretische hoofduitgangspunt is het Oriëntalisme van Saïd, met in het verlengde het Afrikanisme van Mudimbe. Zij stellen dat de Ander, in dit geval Afrika, een imaginaire constructie is, gebaseerd op een negatieve projectie van het (westerse) Zelf. Deze constructie is gestoeld op het samenspel tussen kennis, macht en tegenmacht. Eurocentrisme en stereotypering zijn twee belangrijke strategieën in dit proces. Als we deze theorie gaan toetsen aan de praktijk blijkt dat Afrikanen en Afrikaanse samenlevingen nog steeds worden gerepresenteerd als gewelddadig, minderwaardig, rampzalig, erbarmelijk en primitief. Afrikaanse conflicten worden dan frequent gekwalificeerd als een tribale strijd zonder dat veel aandacht wordt geschonken aan context en achtergrondinformatie. Dit heeft gevolgen voor de representatie van het Rwandese conflict. Critici hekelen de mediarepresentatie van de genocide, aangezien verschillende internationale media het conflict bestempelden als tribaal of louter gebaseerd op etnische gronden (universalistische discours). Anderzijds is er in sommige media ook ruimte voor een meer genuanceerd discours (contextualistische discours). Het zijn deze aspecten die kritisch doorgelicht zullen worden.

De probleemstelling valt bijgevolg uiteen in drie delen:

Vooreerst wordt geanalyseerd hoe Rwanda en haar inwoners gerepresenteerd worden in de drie kranten. We splitsen de Rwandese samenleving op in drie sferen om de verschillende representaties op een adequate wijze te kunnen achterhalen. Deze zijn: de politiek-militaire, de economische en de etnisch-culturele sfeer. Representaties die buiten een specifieke sfeer vallen worden uiteraard ook aan kritisch onderzoek onderworpen.

Vervolgens gaan we op zoek naar de contextualisering van het conflict zelf. Hoe wordt met andere woorden het conflict gekaderd? Welke achtergrondinformatie wordt gegeven? Ook hier gaan we weer uit van dezelfde maatschappelijke sferen.

In een laatste fase onderzoeken we welke representaties de Rwandese context overstijgen en een beeld scheppen over dé Afrikaan.

We combineren een kwantitatieve inhoudsanalyse met een kritische discoursanalyse. In de kwantitatieve inhoudsanalyse wordt voornamelijk aandacht besteed aan de hoeveelheid en aard van achtergrondinformatie en de verschillende actoren of 'stemmen' die aan bod komen. In de kritische discoursanalyse zoomen we in op de verschillende representaties in de berichtgeving. In deze fase gaan we op zoek naar het koloniale discours.

We zetten de voornaamste onderzoeksbevindingen op een rij:

Uit het kwantitatieve gedeelte blijkt dat er zeer weinig achtergrondinformatie wordt gegeven en dat er een groot overwicht is aan westerse, officiële bronnen.

Uit de kritische discoursanalyse komen drie belangrijke conclusies naar boven. Vooreerst kunnen we besluiten dat er nog steeds verschillende koloniale stereotypen circuleren met betrekking tot de Ander, in dit geval Rwanda. Dit zijn: corrupt, antidemocratisch, wild, primitief, chaotisch, wanhopig, afhankelijk en passief. Corrupt, chaotisch en afhankelijk zijn representaties die veralgemeend worden naar de hele Afrikaanse context. Ten tweede kunnen we concluderen dat er naast het meer eenzijdige discours (universalistische), ook een meer genuanceerd discours bestaat, waarbij aandacht wordt geschonken aan politieke, historische en economische antecedenten (contextualistische). Een laatste belangrijke opmerking is dat in de berichtgeving duidelijk bleek dat er ook ruimte is voor kritiek op het Zelf, het Westen. Dit spreekt eerdere onderzoeken tegen. Deze laatste twee bevindingen stemmen ons althans hoopvol.

Toch moeten we deze deels positieve uitkomst niet overdreven toejuichen. Het is immers markant dat nu nog steeds koloniale stereotypen in die mate circuleren. We wijzen er bijgevolg op dat onderzoek naar interculturele beeldvorming anno 2008, nog steeds erg relevant is en ten allen tijde moet verdergezet worden.

Voor alle verdere vragen en info:

Kristel Michiels - kristel.michiels@vub.ac.be

Prof. Dr. Nico Carpentier - nico.carpentier@vub.ac.be

Inhoudstafel

0	<i>Voorwoord</i>	0
1	<i>Inleiding</i>	2
1.1	Uitgangspunt	2
1.2	Onderzoeksopzet	2
1.3	Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie	4
1.4	Ethische aspecten	6
1.5	Structuur van de masterproef	6
2	<i>De verbeelding van andere culturen</i>	8
2.1	Representatieprocessen en beeldvorming	8
2.1.1	De constructivistische of constructionistische benadering	8
2.1.2	Beeldvorming	9
2.1.3	Twee interdependente factoren die doorslaggevend zijn in het proces van interculturele beeldvorming	9
2.1.3.1	Stereotypering	9
2.1.3.2	Eurocentrisme	10
2.2	Het Oriëntalisme van Edward Saïd	11
2.2.1	Het Oriëntalisme als discours	11
2.2.2	Discours, macht en kennis	12
2.2.3	Kritieken op Edward W. Saïd	13
2.3	Het Afrikanisme	14
2.3.1	Inleiding: de overgang van Saïd naar postkoloniale studies	14
2.3.2	V.Y. Mudimbe en 'The invention of Africa'	16
2.3.2.1	Afrikaanse gnosis	17
2.3.2.2	Afrikaanse genesis: een historische analyse	17
2.3.3	Alteriteit en de Ander als het negatieve Zelf in het koloniale discours	18
2.3.4	Alternatief discours over de Ander	20
2.3.4.1	De her-uitvinding van Afrika	20
2.3.4.2	Afrika als complexe samenleving	20
2.3.4.2.1	Politieke context	21
2.3.4.2.2	Economische context	21
2.3.4.2.3	Etnisch-culturele context	22
2.4	Besluit	23
3	<i>Het beeld van Afrika in de praktijk</i>	24
3.1	Representaties van en stereotypen over Afrika en haar inwoners	24
3.1.1	Inleiding	24
3.1.2	Een rit doorheen de geschiedenis	24
3.1.3	Beelden uit het verleden: leven verder in het heden?	28

3.2	Het dominante discours over Afrika in het nieuws	29
3.2.1	Inleiding	29
3.2.2	Nieuws als specifiek cultureel artefact	29
3.2.2.1	Nieuws als discours	29
3.2.2.2	Discursieve praktijken die de selectie en productie van buitenlands nieuws beïnvloeden	30
3.2.2.2.1	Nieuwswaarden in buitenlands nieuws	30
3.2.2.2.2	Wie komt aan het woord?	32
3.2.2.2.3	Wat glipt door de mazen van het nieuwsnet?	32
3.2.2.3	Besluit	33
3.2.3	De dominante beeldvorming van Afrika in het nieuws	33
3.2.3.1	Inleiding	33
3.2.3.2	Vaak voorkomende stereotypen over Afrika in de westerse berichtgeving	34
3.2.3.2.1	'Heart of Darkness': Afrika als continent van het kwaad	34
3.2.3.2.2	Afrika als tribale samenleving	34
3.2.3.2.3	De vermeende actieve rol van het Westen.	35
3.2.3.2.3.1	Rol van de Verenigde Naties (VN) en westerse goodwill	35
3.2.3.2.3.2	Geen zelfbestuur mogelijk	35
3.2.4	Besluit: vergelijking huidig nieuwsdiscours met het koloniale discours	36
4	<i>Casestudy: De Rwandese genocide (april-juli 1994)</i>	38
4.1	Inleiding	38
4.2	Rwanda, het land van de duizend heuvels	38
4.3	De Rwandese genocide	39
4.3.1	De aanloop naar de genocide, meer dan louter een etnisch conflict	39
4.3.1.1	Prekoloniaal Rwanda : een land van relatieve eenheid	39
4.3.1.2	Koloniale erfenis: Divide et Impera	40
4.3.1.2.1	De Hamitische Hypothese	40
4.3.1.2.2	Indirect bestuur door Duitsland en België	40
4.3.1.3	De Rwandese onafhankelijkheid: Hutu-republiek aan de macht	41
4.3.1.4	De jaren '80- begin '90: van Afrikaans schoolvoorbeeld tot land in crisis	42
4.3.1.5	1990: het RPF slaat toe	43
4.3.1.6	1992-1993: de weg naar de vrede via Arusha?	44
4.3.2	Overzicht: De Rwandese maatschappelijke constellatie aan de vooravond van de genocide	45
4.3.2.1	Economisch	45
4.3.2.2	Politiek en militair	45
4.3.2.3	Etnisch-cultureel	46
4.3.3	6 april 1994: de bom barst	46
4.3.4	De genocide: zorgvuldig gepland en georganiseerd	47
4.3.4.1	Het burgerbeschermingsplan: bewapening en training	47
4.3.4.2	De verantwoordelijkheid van de media: RTLM en Kangura	48
4.3.5	United Nations Assistance Mission for Rwanda (UNAMIR): het falen van de internationale gemeenschap	48
4.3.6	Opération Turquoise	49
4.3.7	De overwinning van het RPF luidt het einde van de genocide in	50

4.3.8	Nasleep	50
4.4	De Rwandese genocide in de internationale nieuwsmedia	51
4.4.1	Inleiding	51
4.4.2	Het universalistische versus het contextualistische discours	51
5	Theoretisch besluit	53
6	Inhoudsanalyse van drie Vlaamse kranten	54
6.1	Inleiding	54
6.2	De Case-study als onderzoekstype	54
6.3	Een combinatie van kwantitatief en kwalitatief onderzoek	55
6.3.1	Inhoudsanalyse als systematisch-kwantificerende werkwijze	55
6.3.2	Inhoudsanalyse als kwalitatief-interpreterende werkwijze	55
6.3.2.1	Kritische discoursanalyse	56
6.3.2.1.1	Algemene uitgangspunten discoursanalyse	56
6.3.2.1.2	Kritische discoursanalyse (KDA)	57
6.3.2.1.3	KDA volgens Norman Fairclough	59
6.3.2.1.3.1	Theoretische inzichten	59
6.3.2.1.3.2	Fairclough en macht	60
6.4	Onderzoeksverloop en concrete werkwijze	61
6.4.1	Inleiding	61
6.4.2	Selectie en verzameling van het onderzoeksmateriaal	61
6.4.2.1	Afbakening	61
6.4.2.2	Dataverzameling	62
6.4.3	Methodologisch kader: kwantitatieve inhoudsanalyse	62
6.4.3.1	Inleiding	62
6.4.3.2	Operationalisering van theoretische concepten in onderzoeksvariabelen	62
6.4.3.3	Codering en analyse-eenheden	63
6.4.3.3.1	Analyse-eenheden	63
6.4.3.3.2	Codeboek	63
6.4.3.4	Betrouwbaarheid en validiteit	64
6.4.4	Methodologisch kader: kritische discoursanalyse	65
6.4.4.1	Faircloughs analytisch kader	65
6.4.4.2	Operationalisering van concrete concepten uit theoretisch kader	65
6.4.4.2.1	Alteriteit en representatie van de Ander	66
6.4.4.2.2	Representatie van de Rwandese genocide	67
6.4.4.3	Een kwalitatieve visie op betrouwbaarheid en validiteit	68
6.5	Analyse	70
6.5.1	Kwantitatieve inhoudsanalyse: beschrijvende statistiek	70
6.5.1.1	Inleiding	70
6.5.1.2	Frequentieberekeningen	70
6.5.1.3	Besluit	75
6.5.2	Kritische discoursanalyse	77
6.5.2.1	Representatie van de Ander binnen de context van de genocide	77
6.5.2.1.1	Inleiding	77
6.5.2.1.2	Chaos versus orde	77
6.5.2.1.3	Rwanda als schouwtoneel	79

6.5.2.1.4 Primitiviteit	82
6.5.2.1.5 Passief versus actief	83
6.5.2.2 Discours over de Rwandese genocide	86
6.5.2.2.1 Inleiding	86
6.5.2.2.2 Complexe achtergrond	86
6.5.2.2.3 Oorlog op verschillende fronten	91
6.5.2.2.4 Genocide	92
6.5.2.2.5 Kritiek op het Westen en de internationale gemeenschap	93
6.5.2.3 Besluit kritische discoursanalyse	97
7 Algemeen Besluit	99
7.1 Terugkoppeling probleemstelling	99
7.2 Kritische reflecties en toekomstperspectieven	100
8 Bibliografie	101
9 Lijst van Bijlagen	109

Lijst van schema's, tabellen en figuren

Schema's

Schema 1: Het Europese koloniale discours over Afrika (theoretisch)	19
schema 2: Representaties binnen het koloniale discours.....	28
schema 3: Vergelijking van het huidige nieuwsdiscours met het koloniale discours	36
schema 4: Het koloniale discours met betrekking tot Rwanda en de Rwandese genocide	66
schema 5: Het universalistische versus het contextualistische discours + het kritische discours ...	67

Figuren

Figuur 1: Verschillende strategieën betreffende kolonialisme (Slemon 1995)	15
Figuur 2: Nieuwsaarden in buitenlands nieuws (Westerståhl & Johansson 1994)	31

Tabellen

Tabel 1: Geselecteerde artikels per krant	70
Tabel 2: Hoofdthema van het artikel.....	71
Tabel 3: Genre van het artikel	71
Tabel 4: Economische achtergrond	72
Tabel 5: Politiek-militaire achtergrond.....	73
Tabel 6: Etnisch-culturele achtergrond	73
Tabel 7: Hoofdcategorie van de actor.....	73
Tabel 8: Deelcategorie vertegenwoordigers andere overheden	74
Tabel 9: Deelcategorie internationale gemeenschap.....	74
Tabel 10: Deelcategorie Rwandese bevolking	74
Tabel 11: Deelcategorie burgers andere landen.....	75

0 Voorwoord

Onderzoek naar eurocentristische beeldvorming is niet evident als je zelf een eurocentristische beeldvormster bent. Bovendien maakt het onderwerp van dit onderzoek de situatie nog complexer. De Rwandese genocide, één van de grootste volkerenmoorden van de laatste eeuwen, roept naast machteloosheid, ook woede, ongeloof en onbegrip op. Hoe meer we ons verdiepten in het thema en hoe levendiger het beeld van de genocide zich in ons hoofd ontwikkelde, hoe moeilijker het werd om een zo neutraal en objectief mogelijke houding te behouden. Toch is dit steeds het streefdoel geweest en zijn we daar uiteindelijk vrij goed in geslaagd.

Ik hoop dan ook dat mede door dit bescheiden onderzoek, de Rwandese genocide en haar slachtoffers steeds in de herinnering zullen blijven.

Hoewel een thesis een individueel eindwerk is, ben ik toch verschillende mensen een grote dank verschuldigd. In eerste instantie wens ik mijn promotor, Prof. Dr. Nico Carpentier te bedanken voor zijn hulp en intellectuele bijdrage. Daarnaast wens ik ook mijn lieve ouders, grootouders, broer en zus te bedanken voor hun steun, niet alleen bij het schrijven van deze thesis, maar doorheen heel mijn universitaire opleiding. Speciale dank gaat uit naar mijn grootvader voor de kritische noot bij het (steeds opnieuw) nalezen en becommentariëren van dit eindwerk. Tevens verdient mijn vriend, Nico, ook een plek in dit dankwoord. Niet enkel voor zijn liefdevolle steun, maar voor heel zijn opbeurende en bemoedigende persoon. Tenslotte wil ik graag al mijn vrienden en vriendinnen bedanken voor de verstrooiing die ze me de voorbije maanden en jaren boden. Elke, Jasmien, Nele, Anneke en Ellen hebben het leven op de VUB steeds meer dan aangenaam gemaakt. Ook Tessa, die meermaals als bode tussen de SBIB en mezelf functioneerde, is zeker het vermelden in dit dankwoord waard.

***"You are not a country,
Africa, you are a concept, which we all
Fashion in our minds, each to each, to
Hide our separate fears, to dream our separate dreams".***

(Abioseh Nicol, geciteerd in Herskovits 1962: 0)

1 Inleiding

1.1 Uitgangspunt

De westerse culturele verbeelding is altijd al sterk geïnspireerd geweest door Afrika. Het beeld van Afrika is evenwel niet zozeer een reflectie van het 'fysieke Afrika', maar vooral een negatieve projectie van het westerse Zelf (De Boeck 1996: 139). De constructie van Afrika is een ruimte waarin we worden geconfronteerd met onze eigen dromen en angsten, bovenal is het een plek waar we in staat zijn om met onze eigen demonen af te rekenen.

De geschiedenis van Afrika is voor lange tijd en voor velen enkel bekend geweest via de geschriften van de Europese overheersers. Afrika en haar geschiedenis werden als het ware geconstrueerd door de koloniale in het licht van het Europese imperialisme (Jewsiewicki & Mudimbe 1993: 1). Hierdoor ontstond een dominerend stereotiep koloniaal discours, gebaseerd op het onderscheid tussen Wij en Zij. Hierbij werd de eerste als superieur voorgesteld en de laatste als minderwaardig. Via de westerse culturele verbeelding gaat dit proces van kolonisatie tot op de dag van vandaag nog steeds door (De Boeck 1996: 140). Nederveen (1990: 7) stelt zichzelf dan ook de vraag of het niet tijd is dat in een context van globalisering en multiculturalisme, de westerse visie op andere culturen aan grondig kritisch zelfonderzoek wordt onderworpen. Dit is dan ook wat deze masterproef tracht te verwezenlijken.

Er zijn verschillende invloedshaarden van belang bij de beeldvorming over de Ander: de sociale relaties, het onderwijs en de massamedia (De Baets 1994: 18). Aangezien dit onderzoek een communicatiewetenschappelijke scriptie betreft, analyseren we de beeldvorming over Afrika voortgebracht door de massamedia. We stellen één case centraal: de beeldvorming van de Rwandese genocide in de dagbladders.

1.2 Onderzoekopzet

We gaan uit van een postkoloniale context, waarin we veronderstellen dat koloniale stereotypen nog steeds alomtegenwoordig zijn. We baseren ons in dit onderzoek dan ook op twee belangrijke postkoloniale auteurs: Edward W. Saïd en Valentin Y. Mudimbe.

Het Oriëntalisme van Saïd is het theoretische hoofduitgangspunt van deze studie. Saïd (1980: 13-21) poneert dat de Oriënt, hoe wij haar kennen door middel van westerse beeldvorming, eigenlijk niet bestaat. De Oriënt is een mentale constructie gebaseerd op een geografische Wij-Zij deling. Het Oriëntalisme als discours werd opgebouwd in de koloniale periode en diende als ondersteuning voor het koloniale dominerende bewind. Meer nog dan dat het Oriëntalisme de oosterse identiteit bepaalt, bepaalt het de identiteit van het Westen. De Oriënt is immers gebaseerd op wat haar onderscheidt van het Westen. Dit idee van relationele identiteit, ook 'othering' of alteriteit genoemd is ook het uitgangspunt van het Afrikanisme van Valentin Y. Mudimbe. Mudimbe is de belangrijkste

auteur in de postkoloniale analyse in een Afrikaanse context. In dit onderzoek worden deze twee theoretici toegepast op het huidige nieuwsdiscours over Afrika.

De mate waarin personen in het algemeen en bevolkingsgroepen in het bijzonder, worden gerepresenteerd in het nieuws is altijd problematisch. Berichtgeving is nooit neutraal en objectief, maar is het product van sociale constructie, ingebed in de maatschappelijke heersende orde (Hartley 1982: 7; Van Dijk 1988:1; Erjavec 2001:702). Volgens Van Ginneken (1996: 21) is het grote probleem van het westerse wereldbeeld dat we allen halsstarrig ontkennen dat we er één hebben. We denken dat we collectief van het eurocentrisch juk en het koloniale denkpatroon verlost zijn. In realiteit zijn we allen in meer of mindere mate belast met de culturele koloniale erfenis.

De representaties over de Ander in het nieuws kunnen variëren van lichte, onbedoelde, onschuldige vervormingen tot zware manipulatie. Naar hoe de Ander, in dit geval de Afrikaan, wordt voorgesteld zijn al verschillende onderzoeken gedaan. Uit deze blijkt dat over Afrika en Afrikanen nog steeds stereotypen circuleren op basis van de grens tussen Wij en Zij, tussen het Zelf en de Ander. Afrika wordt in de nieuwsmedia frequent voorgesteld als inferieur, gewelddadig, ellendig en primitief (De Baets 1994: 19). Nederveen (1990: 15) legt uit dat de westerse culturele beeldvorming van de Ander een proces is, dat nog lang niet ten einde is. Volgens Van Geertruyen (1991: 19-20) is Afrika doorheen de geschiedenis het grootste slachtoffer van stereotypering geweest. Door de kracht van deze verbeelding is het *echte* Afrika onzichtbaar gemaakt (De Boeck 1996:139). De heersende stereotypen worden volgens Taylor (2001: 1) in het kader van conflict nog versterkt. Dit brengt ons tot waar het in dit onderzoek om gaat: de beeldvorming van de Rwandese genocide.

6 april 1994 werd het vliegtuig van de Rwandese president Juvénal Habyarimana neergehaald. Hij was op terugweg van gesprekken over de machtsdeling in Arusha, Tanzania. Wat daarop volgde, kan beschouwd worden als één van de hevigste volkerenmoorden van onze recente geschiedenis. Ongeveer 800 000 mensen werden vermoord op minder dan honderd dagen tijd (Verenigde Naties 1999: 3, zie bijlagen: 1). Het ontbrak de internationale gemeenschap aan competentie, maar vooral aan de wil om te interveniëren in Rwanda (voormalig mandaatgebied van België). De Rwandese genocide kan dan ook zeer terecht als een grote schandvlek in de geschiedenis van de internationale gemeenschap beschouwd worden.

Genocide wordt vaak onlosmakelijk verbonden met etniciteit en tribalisme waardoor de Rwandese volkerenmoord gereduceerd wordt tot een louter etnisch conflict (Newbury & Newbury 1999: 293). De Rwandese genocide wordt vaak gesimplificeerd tot een strijd tussen twee etnische groepen, de Hutu's en de Tutsi's. Maar er zijn andere factoren van historische, economische en politieke aard die mee aan de basis lagen van de Rwandese volkerenmoord (Hintjens 1999: 280). De mate waarin achtergrondinformatie wordt gegeven is bijgevolg een belangrijke factor betreffende de representatie van Afrika en de Rwandese samenleving in het bijzonder. Wanneer wordt uitgegaan van simpele verklaringsgronden zoals bvb. tribalisme, wordt vaak vervallen in stereotypen.

Uit bovenstaande bevindingen vloeit de veronderstelling dat in de berichtgeving over de Rwandese genocide nog steeds koloniale, Afrikanistische stereotypen op basis van Wij/Zij zullen voorkomen. Dit vertegenwoordigt dan ook meteen de probleemstelling van dit onderzoek. We pakken deze op een gefaseerde wijze aan. In een eerste fase onderzoeken we welk beeld van de Ander (binnen de context van de genocide) naar voor komt in de berichtgeving. met de Ander bedoelen we de Rwandese samenleving en de Rwandese bevolking binnen die samenleving. Aangezien dit een vraag is die op die manier moeilijk te beantwoorden is splitsen we ze op in drie sferen: economisch, politiek-militair en Etnisch-cultureel. Representaties die buiten een specifieke sfeer vallen worden uiteraard ook aan kritisch onderzoek onderworpen. Zoals reeds vermeld wordt de Rwandese genocide vaak als stammenconflict gekwalificeerd. In een tweede fase onderzoeken we derhalve of er achtergrondinformatie met betrekking tot het conflict wordt gegeven. Hoe wordt het conflict met andere woorden gekaderd en gecontextualiseerd. Ook deze onderzoeksvraag wordt opgesplitst in dezelfde drie maatschappelijke sferen. In een laatste fase gaan we op zoek naar representaties en stereotypen die de Rwandese context overstijgen en een beeld geven over dé Afrikaan. Deze onderzoeksvragen lopen gedeeltelijk in elkaar over.

Om deze onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden voeren we zowel een kwantitatieve inhoudsanalyse als een kritische discoursanalyse uit op drie Vlaamse kranten: De Morgen, De Standaard en Het Laatste Nieuws. Kranten spelen immers nog steeds een erg krachtige rol in de samenleving (Richardson 2007: 2).

1.3 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

De genocide ligt al meer dan tien jaar achter ons, toch blijft ze nog steeds erg actueel. Mirzoeff (2005: 87) stelt dat pas na haar tienjarige herdenking, de Rwandese genocide op grote schaal internationale belangstelling kreeg. We kunnen hierdoor zelfs stellen dat er de voorbije jaren een hernieuwde aandacht is ontstaan. Op drie jaar tijd werden immers vier films gemaakt over het conflict: Hotel Rwanda (2004), Shooting Dogs (2005), Sometimes in April (2005) en Shake hands with the devil (2007). Dit bewijst dat Rwanda nog steeds leeft in de herinnering van velen. Bovendien is ook het 'conflict' nog steeds erg actueel. De genocide heeft immers geleid tot een enorme vluchtelingenstroom naar de Democratische Republiek Congo. Hierdoor zijn de Rwandese spanningen (naast de interne spanningen) in grote mate geëxporteerd naar Congo. Onderzoek naar de mediarepresentatie van de Rwandese genocide blijft in dit opzicht erg relevant.

Er is echter nog een belangrijk aspect dat vraagt voor een diepgaande analyse van westerse berichtgeving over Afrikaanse conflicten. Volgens Ndangam (2002: 4) heeft de westerse media een grote invloed op diplomatieke en humanitaire interventies. Ze opereren binnen de landen die de middelen (financieel en militair) hebben om een interventie te ondersteunen. Ze hebben bijgevolg een belangrijke verantwoordelijkheid wat betreft de representatie van conflicten. Verschillende landen kaderden het conflict immers als een stammenstrijd om te vermijden dat ze zouden moeten interveniëren.

Anderzijds blijft kritisch onderzoek naar de berichtgeving over Afrika in het algemeen erg belangrijk. Afrika is nog steeds het donkere continent waar ofwel weinig, ofwel op een stereotiepe manier over bericht wordt. Stereotypering is een zeer subtiele, overwegend onopzettelijke maar effectieve vorm van racisme. In deze huidige tijd van globalisering en multiculturalisme worden integratieprocessen ernstig verstoord door de perceptie die leeft over een bepaald *volk*. In dit tijdperk waarin extreem- rechts opmars maakt in Europa, is het van groot belang het vraagstuk over stereotypering steeds opnieuw voor ogen te houden. Het onderzoek is in dit opzicht dan ook sociaal-geëngageerd. We willen de heersende stereotypen blootleggen en we beogen in dit opzicht sociale verandering. Stereotypering leidt immers tot een bevestiging en versterking van sociale ongelijkheid (Nederveen 1990: 234). Kritische discoursanalyse is in dit onderzoek dan ook de uitgelezen methode. KDA beoogt steeds dat onrechtvaardigheid of ongelijkheid wordt recht getrokken (Phillips & Jørgensen 2002: 77). Het uiteindelijke doel is om het collectief cultureel geheugen te dekoloniseren.

Als men de actualiteit van de voorbije maanden onder de loep neemt, blijkt duidelijk dat Afrika weinig aan bod komt. De crisis in Darfur kwam pas *laat* in de pers en nog steeds wordt er weinig aandacht aan geschonken. Ook de spanningen in de Democratische Republiek Congo bleven onderbelicht, totdat de minister van Buitenlandse Zaken, De Gucht er uitspraken over deed. Colette Braeckman (1997: 9) stelt zich terecht volgende vraag: "*Wat gebeurt er toch in dat Centraal-Afrika dat zo lang door de wereld werd vergeten?*". In dit opzicht mag men zich niet enkel vastpinnen op de conflicten, maar ook op het feit dat Afrika systematisch *genegeerd* wordt. Per dag sterven honderden mensen, naast in gewapende conflicten ook aan hongersnood en drinkwatertekort. Hier komt nauwelijks iets van in de media (uitzondering hierop is de kerstperiode: *Music For Life* etc.). Mede daarom poogt dit onderzoek de interculturele beeldvorming over Afrika opnieuw onder de aandacht te plaatsten.

De Rwandese genocide heeft als inspiratie gediend voor verschillende wetenschappelijke werken. Weinig kritisch onderzoek werd echter verricht naar de mediarepresentatie van de Rwandese genocide. Onderzoek naar de representatie van genocide is sinds WOII vooral toegespitst op de Holocaust (Woldemariam & Hart 2007:71, Mirzoeff 2005:37). In maart 2004 werd er echter wel een groot symposium gehouden: "*The media and the Rwanda genocide*", als antwoord op het gebrekkige wetenschappelijke onderzoek (The Rwanda Initiative 2006, zie bijlagen: 2). Zowel de rol van de lokale 'haatmedia' als de internationale media werd besproken. Het is dan ook het doel van dit onderzoek om een Vlaamse aanvulling te bieden. Het is immers enorm interessant om de mediaberichtgeving te analyseren van een land dat zowel historisch (kolonialisme) als recent (blauwhelmen) nauw betrokken was met Rwanda.

Daarenboven stelt Stevenson (1999: 137) dat de constructie van de Ander, gebaseerd op de theoretische inzichten van Saïd, reeds menigmaal onderwerp van wetenschappelijk onderzoek is geweest. Toch is er volgens hem een groot hiaat in de huidige literatuur aangezien weinig gedetailleerd onderzoek verricht wordt naar hoe de koloniale representaties zich exact articuleren in een huidige context. In dit onderzoek zal dan ook getracht worden om de exacte representaties in een huidige context te reconstrueren.

1.4 **Ethische aspecten**

Aangezien dit onderzoek het thema van stereotypering en de Rwandese genocide behelst, is voorzichtigheid geboden en dit op twee niveaus.

Om tot een degelijke analyse te kunnen komen, moeten de heersende stereotypen en vooroordelen over Afrika en Afrikanen onderzocht en weergegeven worden. Aangezien sommige oude, koloniale stereotypen net het 'zwarte aspect' betreffen, wordt soms de term 'zwarten' gebruikt omdat het net 'het zwarte' is dat gestereotypeerd wordt. De term wordt geschuwd in de andere hoofdstukken. We zijn er ons terdege van bewust dat personen onderscheiden op basis van hun huidskleur niet kan.

Daarnaast is de Rwandese genocide, zoals vele conflicten, een complex en gevoelig onderzoeksonderwerp. Voor dit onderzoek is het van belang dat de genocide vanuit een zo breed mogelijke context benaderd wordt. Toch heeft niemand de waarheid in pacht en zal deze beschrijving, door de complexiteit, nooit volledig zijn. Gezien de gevoeligheid van het thema zal er getracht worden om in een zo neutraal mogelijke taal te schrijven.

1.5 **Structuur van de masterproef**

De masterproef bestaat uit een inleiding (hoofdstuk 1), een theoretisch kader (hoofdstuk 2, 3, 4 en 5), een empirisch luik (hoofdstuk 6) en een eindconclusie (hoofdstuk 7).

Het **theoretische** luik bestaat uit drie grote hoofdstukken:

Na de inleiding (hoofdstuk 1) starten we in hoofdstuk 2 met een toelichting van de constructivistische benadering en de concepten representatie en beeldvorming. Vervolgens wordt ingegaan op het complexe proces van interculturele beeldvorming waar eurocentrisme en stereotypering centraal staan. Twee concrete theorieën over interculturele beeldvorming worden besproken: het Oriëntalisme van Edward Saïd en het Afrikanisme van Valentin Y. Mudimbe.

Hoofdstuk 3 valt uiteen in twee delen. In het eerste luik wordt een historisch overzicht gegeven van stereotypen en representaties van Afrika en Afrikanen, met als uiteindelijke doel de reconstructie van het koloniale discours. In het tweede luik worden de representaties over Afrika in een recenter kader geplaatst. De media, voornamelijk het nieuws, spelen in dit hoofdstuk een belangrijke rol. Eerst wordt de visie op nieuws als discours toegelicht, vervolgens wordt de dominante beeldvorming van Afrika in het nieuws nader onderzocht.

Onze case-study, de Rwandese genocide, komt aan bod in hoofdstuk 4. Dit hoofdstuk valt op zijn beurt, uiteen in twee delen. In het eerste deel wordt de geschiedenis, het verloop en de gevolgen van de Rwandese genocide geschetst. De berichtgeving over de Rwandese genocide in de internationale media wordt onder de loep genomen in het tweede deel. Een conclusie (hoofdstuk 5) sluit tenslotte het theoretische deel af.

Het **empirische** gedeelte bestaat uit één groot hoofdstuk:

Het empirische luik, hoofdstuk zes, vertrekt met een theoretische reflectie over de onderzoeksmethoden. In een eerste fase wordt de kwantitatieve inhoudsanalyse als methode nader toegelicht. In een tweede fase wordt dieper ingegaan op discoursanalyse en kritische discoursanalyse met Norman Fairclough als belangrijkste exponent. Vervolgens wordt het onderzoeksverloop en de concrete werkwijze toegelicht. In een laatste fase komen achtereenvolgens de onderzoeksresultaten van het kwantitatieve en het kwalitatieve gedeelte aan bod.

In hoofdstuk 7 tenslotte, worden de onderzoeksresultaten in een ruimer kader geplaatst en wordt het onderzoek op metaniveau geëvalueerd.

2 De verbeelding van andere culturen

2.1 Representatieprocessen en beeldvorming

In dit inleidend hoofdstuk, worden de concepten: representatie en beeldvorming toegelicht. Het is immers belangrijk om duidelijk te maken van welke visie op beeldvorming wordt uitgegaan en welke factoren bepalend zijn bij het proces van interculturele beeldvorming.

2.1.1 De constructivistische of constructionistische benadering

Volgens Hall (1997:15) is representatie een complex proces welk essentieel is voor de creatie en uitwisseling van betekenis. Het is door representatie dat mensen zin kunnen geven aan zichzelf en hun omgeving. Er zijn verschillende visies op de relatie tussen taal, betekenis en representatie. Hier is het van essentieel belang dat wordt uitgegaan van de constructivistische of constructionistische benadering. Deze stelt dat betekenis nooit inherent aanwezig is in dingen, maar altijd het product is van sociale constructie (Hall 1997: 25). Hoe gebeurtenissen gerepresenteerd worden in bvb. de media, is bijgevolg slechts een mogelijke visie op 'een' werkelijkheid en geen spiegel ervan. In volgende paragraaf wordt deze benadering verder uitgediept.

Volgens Hacking (2000:6) is een groot deel, zonet alles, van onze dagelijkse ervaring en leefwereld sociaal geconstrueerd. De berichten, die via de media circuleren, zijn nooit een weerspiegeling van de realiteit maar constructies die mee bepalend zijn voor deze realiteit. Hacking zet deze these om in een formule waarbij X staat voor alle mogelijke vormen van sociale constructies: *"X need not have existed, or need not be at all as it is. X, or X as it is at present, is not determined by the nature of things; it is not inevitable"* (Hacking 2000: 6). Vrij vertaald betekent dit dat sociale constructies niet onvermijdelijk zijn, niet hoeven te bestaan en niet gedetermineerd zijn door de karakteristieken van het onderwerp van deze sociale constructie. Sociale constructies, die zowel objecten als ideeën kunnen zijn, zijn dus contingent. Ideeën krijgen vorm door sociale gebeurtenissen, sociaal gezag en geschiedenis (Hacking 2000:7). Sommige constructivisten gaan verder en pleiten dat bepaalde constructies volledig fout zijn en radicaal getransformeerd moeten worden. Hacking (2000:7) volgt deze redenering niet omdat volgens hem het contingente karakter van sociale constructies niet automatisch inhoudt dat deze ook fout zijn. Deze bewering zou trouwens inhouden dat er zoiets bestaat als een echte, correcte werkelijkheid buiten sociale constructie. Volgens Hacking (2000: 10-11) ontstaan deze sociale constructies of 'ideeën' dus niet in een vacuüm, maar in een welbepaalde maatschappelijke constellatie die hij een matrix noemt. Hacking gebruikt de constructie van de vrouwelijke vluchteling als voorbeeld. Het idee 'vrouwelijke vluchteling' bestaat niet op zich, maar wordt gearticuleerd in een complex geheel van instituten en procedures (bvb. gerechtelijke beslissingen, mediaberichten, identiteitspapieren, vreemdelingenbeleid). Het gevolg is dat het idee op zich wel een sociale constructie is, maar desondanks reëel is in haar gevolgen. De vrouw zal uitgewezen worden, onderduiken of trouwen om burgerschap te bemachtigen (Hacking 2000: 10-11).

Deze constructivistische visie is de rode draad in dit verhaal. Om beter te illustreren wat deze constructivistische benadering in de context van dit onderzoek inhoudt stappen we af van de brede filosofische benadering en gaan we in op het concept beeldvorming.

2.1.2 Beeldvorming

De term beeldvorming bestaat uit de woorden: beeld en vorm, welke meteen de betekenis van de term aangeven. Vanuit de constructivistische visie betekent dit dat een beeld wordt gevormd en dus gemaakt. Beeldvorming is een geconstrueerde voorstelling, geen spiegel, van de werkelijkheid. Ze bepaalt hoe wij deze werkelijkheid percipiëren en vorm geven (Smelik et al. 1999: 5, 25). Interculturele beeldvorming is dan het proces waarbij de ene cultuur de andere voorstelt en bijgevolg construeert. Men kan dit proces, in navolging van Smelik et al. (1999: 6) en toegespitst op Afrika, situeren op drie niveaus. Op het eerste niveau bevinden zich de fysieke beelden over Afrika, bvb. teksten, foto's, boeken, kunstwerken, artikels of televisieprogramma's. Het tweede niveau heeft betrekking op het effect dat deze materiële beelden hebben op de mens. Enerzijds leiden ze tot het ontstaan van een mentaal beeld over Afrika. Anderzijds beïnvloedt dit beeld in het hoofd van de mensen hun gedrag. Beeldvorming is niet gefixeerd in tijd en ruimte. Beeldvorming kan beïnvloed worden en kan resulteren in een verandering van het mentale beeld over Afrika. Op zijn beurt kan dit nieuwe beeld aanleiding geven tot nieuwe materiële representaties. Dit laatste proces bevindt zich op niveau drie. Het is duidelijk dat beeldvorming geen vast gegeven is, maar eerder een proces. Het is dus belangrijk om te onderzoeken welke representaties er bestaan over een bepaalde cultuur. Vervolgens moet geanalyseerd worden of deze van terugkerende aard zijn en patronen vertonen.

2.1.3 Twee interdependente factoren die doorslaggevend zijn in het proces van interculturele beeldvorming

2.1.3.1 Stereotypering

Beeldvorming stelt op zich geen probleem, het proces is immers onontbeerlijk voor betekenisgeving. Het is via representatie en beeldvorming als dusdanig dat we de werkelijkheid kunnen kennen. Beeldvorming is er altijd en overal, bijgevolg kan er nooit aan ontsnapt worden (Smelik et al. 1996: 11). Anderzijds kan beeldvorming ook negatief zijn en zelfs schadelijk worden, vooral wanneer ze stereotiep van aard is. Smelik et al. (1996: 27) hanteren hiervoor de term verstarde beeldvorming.

Stereotypering betekent dat bepaalde mentale beelden van personen of bevolkingsgroepen gefixeerd worden in de realiteit. Dit houdt in dat de beelden onveranderlijk worden en steeds opnieuw herhaald worden (Smelik et al. 1996: 24-25). Hall (1997: 257-259) omschrijft stereotypering als een proces waarbij individuen gereduceerd worden tot een paar essentiële, eenvoudige kenmerken die worden voorgesteld alsof ze natuurlijk zijn. Stereotypering berust aldus op veralgemeningen en simplificaties (Nederveen 1990: 11). Smelik et al. (1996: 27) stellen in dit

opzicht dat personen niet als individuen worden beschouwd, maar als behorend tot een groep met verschillende eigenschappen. Volgens Hall (1997: 257) spelen bij stereotypering de processen van macht, uitsluiting en 'othering' (zie paragraaf 2.3.3) een centrale rol. Naast Hall (1997: 257- 258) maken ook Smelik et al. (1996: 11) gewag van het proces van in- en uitsluiting bij stereotypering. Hall spreekt in deze context van een splitsingsstrategie ('*strategy of splitting*'). Het is door het gebruik van stereotypen dat wordt bepaald wie binnen en buiten de norm valt. Het is de grens tussen het normale en het afwijkende, tussen het Zelf en de Ander, tussen Wij en Zij (Hall 1997: 258). Volgens Hall (1997: 259) is stereotypering, in navolging van Foucault, een complex samenspel tussen macht en kennis. Kennis over de Ander wordt gebruikt om classificaties te maken die uiteindelijk leiden tot uitsluiting. Hall (1997: 259) verwijst anderzijds ook naar stereotypering als een Gramsciaanse strijd voor hegemonie.

Stereotypen zijn imaginair en geconstrueerd, maar wel reëel in hun maatschappelijke gevolgen. Verstarde beeldvorming zorgt er namelijk voor dat rolpatronen aan bepaalde groepen of personen worden toebedeeld, waarnaar ze effectief gaan handelen. Dit leidt uiteindelijk tot een vicieuze cirkel waar men moeilijk aan kan ontsnappen. Volgens Nederveen (1990: 234) zit het gevaar van beeldvorming in de mate waarin ze maatschappelijke ongelijkheid creëert en in stand houdt.

2.1.3.2 Eurocentrisme

"De mythe van Afrika [...] is een bijproduct van de mythe van Europa." (Nederveen 1990:23)

Stereotypering geschiedt wanneer er een grote machtsongelijkheid is (Hall 1997: 258). Volgens Dyer (geciteerd in Hall 1997: 258) speelt etnocentrisme hierbij een grote rol. Etnocentrisme wordt hier vervangen door eurocentrisme, omdat wordt uitgegaan van de Europese dominantie. In navolging van Shohat & Stam (1994:1) wordt onder de noemer eurocentrisme ook de neo-Europese regio's zoals de Verenigde Staten gerekend, aangezien deze ook machtige spelers zijn met betrekking tot interculturele dominante beeldvorming. Bij eurocentrisme worden de eigen culturele waarden en normen rechtsreeks overgedragen op de Ander (Brown geciteerd in Hall 1997: 258). Aangezien Eurocentrisme zo ingebed zit in alledaagse praktijken, wordt het als vanzelfsprekend ervaren (Shohat & Stam 1994: 1). Eurocentrisme impliceert dat de Europese maatschappelijke en culturele constellatie wordt gebruikt als een maatstaf voor, en venster op, andere culturen. Dit proces deelt de wereld in volgens de breuklijn: het Westen en de rest (Shohat & Stam 1994:2). Bijgevolg wordt de Europese cultuur als superieur ervaren en de andere als minderwaardig. Enkel indien andere culturen het westers ideaal kopiëren, zullen ze hoger op de ladder klimmen. De Baets (1994: 23) geeft volgende uitspraak ter illustratie: "Afrika zit *nog* in de middeleeuwen". Door eurocentrisme leert men iets over andere culturen, maar in grote mate zegt dit vooral iets over Europa zelf (De Baets 1994: 24). Etnocentrisme is niet enkel aanwezig in Europa of het Westen, maar in alle beschavingen en culturen. Het verschil met eurocentrisme is dat deze in grote mate zijn stempel op de wereld heeft gedrukt. De Europese (westerse) visie op de wereld is internationaal geëxporteerd en aanvaard (Van Ginneken 1996: 17). Bij interculturele beeldvorming wordt de Ander stevast vergeleken met en afgetoetst aan de eigen waarden en

normen. Bijgevolg komt er geen beeld van de Ander naar voor, maar een idee van het Westen over de Ander gebaseerd op de gelijkenissen met en de verschillen van het Zelf.

Na deze inleiding op beeldvorming en stereotypering wordt in volgende hoofdstukken ingezoomd op het complexe domein van de interculturele beeldvorming binnen een postkoloniale context. Edward W. Saïd en Valentin Y. Mudimbe zijn de belangrijkste auteurs.

2.2 Het Oriëntalisme van Edward Saïd

2.2.1 Het Oriëntalisme als discours

Saïd stelt dat een discours wordt bepaald door de kenmerken waarover het handelt, maar vooral door diegene die het discours verkondigt en gebruikt (Saïd 1980: 7). Saïds baanbrekende werk *Orientalism* handelt specifiek over het dominante discours van het Westen (Frankrijk en Groot-Brittannië) over de Oriënt. De kernidee van Saïd (1980: 13-21) is dat de Oriënt, hoe wij haar kennen door literatuur, berichtgeving, kunst etc., eigenlijk niet bestaat. Ze is een mentale constructie gecreëerd door het Westen op basis van een denkbeeldige, opzettelijke, geografische Wij-Zij deling (Saïd 1980: 231; 1981: 3). Deze mentale constructie bestaat reeds sinds de koloniale periode en is als het ware een uitvinding van het Westen met als doel de Oriënt te onderdrukken. Het Oriëntalisme moet gezien worden als een discours zoals gedefinieerd door Michel Foucault: de werkelijkheid op zich bestaat niet, maar wordt geconstrueerd en gereproduceerd door middel van discours. Het is door discours dat individuen hun identiteit kunnen bepalen in relatie tot elkaar en de wereld (Ashcroft & Ahluwalia 2001: 14). Het is discours dat bepaalt wat wel en niet besproken mag worden en wie recht heeft tot spreken (Foucault 1976:11-12). Volgens Foucault circuleert macht via discours en hierdoor is macht altijd en overal aanwezig. Kennedy (2000:26) stelt dat deze visie op discours en macht essentieel is voor de theorie van Saïd, maar tevens een paradox genereert tussen beide auteurs (ut infra).

Volgens Saïd determineert het Oriëntalistische discours niet alleen de Oriënt, maar op zijn beurt is het Oriëntalisme ook doorslaggevend voor de westerse identiteit. Wat de Oriënt (zij) kenmerkt is in grote mate bepaald door haar afwijking van de westerse normen en standaarden (wij) (Saïd 1995: 33). Aan de Oriënt worden alle kenmerken toebedeeld die tegengesteld zijn aan die van het Westen. Bijgevolg wordt ze voorgesteld als een onderontwikkelde en minderwaardige versie van het westerse Zelf (Saïd 1980:16; 1981: xi-xii). De Boeck (1996: 145) verwijst in deze context naar kolonialisme als een reflexief project dat het mogelijk maakt om 'thuis' te kunnen bepalen: "*het Westen heeft de slaaf nodig om zijn eigen autonomie te definiëren*".

2.2.2 Discours, macht en kennis

Volgens Saïd kan men het Oriëntalisme enkel begrijpen in termen van macht en dominantie. De relatie tussen het Westen en het Oosten is er steeds één geweest van overheersing waarbij de opgang van het Oriëntalisme hand in hand ging met de opkomst van het westers imperialisme (Saïd 1980: 18). Het Oriëntalisme is een goed voorbeeld van Foucaults notie van macht en kennis: de Europese kennis over de Oriënt was tegelijkertijd ook een manier om ze te domineren (Ashcroft & Ahluwalia 2001: 8,49; Ashcroft et al. 1995: 1; De Boeck 1996: 145). De waarde van het Oriëntalisme zit volgens Saïd (1980:18) dan ook niet in het Oriëntalistische discours zelf, maar in wat dit discours ons leert over de Europese overheersing en hegemonie met betrekking tot het Oosten. Saïd verwijst in deze context naar het hegemonieconcept van Gramsci: in elke niet-totalitaire samenleving circuleren verschillende culturele vormen, waarbij sommige overtuigingen meer verspreid en dominant zijn ten aanzien van andere. Deze culturele overheersing noemt Gramsci: hegemonie (Saïd 1980:19). Saïd waarschuwt voor het verkeerde idee dat het Oriëntalisme louter een leugen of mythe is welke de realiteit verdoezelt. Het Oriëntalisme moet eerder beschouwd worden als een strijd tussen verschillende rivaliserende representaties (Ashcroft & Ahluwalia 2001: 17).

De grote kracht en tevens het grote probleem van het Oriëntalisme is zijn collectieve en cumulatieve identiteit. Saïd (1980: 233) stelt dat zowel de wetenschap, de literatuur en de publieke instellingen zo doordrenkt zijn van het oriëntalistisch gedachtegoed, dat het moeilijk is om er nog enigszins van af te wijken. De wetenschap en literatuur evolueren wel, maar de ideologie is zo alomtegenwoordig dat ze als vanzelfsprekend wordt beschouwd. Volgens Mills (1997:107) versterkt elke nieuwe tekst die verschijnt over de Oriënt de bestaande percepties en stereotypen. Dit is dan ook net het grote kenmerk van hegemonie: ideologie wordt hegemonisch wanneer ze als vanzelfsprekend wordt beschouwd en niet meer in vraag wordt gesteld. Saïd gebruikt Gramsci's idee van hegemonie met concepten zoals heersende klasse en dominante belangen omdat Foucaults visie op macht dat altijd en overal is, in dit opzicht niet strookt met zijn theorie (Kennedy 2000: 31-32). Verschillende critici wijzen op deze theoretische contradictie bij het verenigen van Gramsci en Foucault (Ashcroft & Ahluwalia 2001: 73-74).

De dominantie van het Westen over de Oriënt via representaties in de media en politiek gaat tot op de dag van vandaag nog steeds door (Ashcroft & Ahluwalia 2001:8). Saïd spreekt van de recente fase van Oriëntalisme waarbij de Verenigde Staten de rol van Frankrijk en Groot-Brittannië overneemt bij het verder zetten van het dominerende Oriëntalistische discours (Saïd 1980:318). Hij stelt dat sinds de val van de muur de islamwereld door de VS als een nieuw 'empire of evil' wordt afgeschilderd. Vooral de media hebben een groot aandeel in deze demonisering en stereotypering aangezien ze geweld en terrorisme in rechtstreeks verband brengen met de Arabische wereld (Saïd 1995:56). Zijn werk *Covering islam. How the media and the experts determine how we see the rest of the World* (1981), behandelt specifiek deze problematiek met betrekking tot de media en wetenschap.

2.2.3 Kritieken op Edward W. Saïd

Het werk van Saïd is niet gespaard gebleven van kritiek. Een kleine kritiek is dat hij bewust de Duitse oriëntalistiek niet heeft geanalyseerd, aangezien Duitsland geen koloniale belangen had in het Oosten en bijgevolg niet bevorderlijk was voor zijn these. Tevens verwaarloost hij de notie dat verschillende Oriëntalist menen dat bepaalde Oosterse culturen wel degelijk superieur waren ten opzichte van het Westen (Ashcroft & Ahluwalia 2001: 70). Foucault-aanhangers verwijten hem op hun beurt, dat hij Foucault verkeerdelijk toepast en bijgevolg misbruikt. Deze kritiek betreft de paradoxale situatie waar eerder sprake van was: Foucault stelt dat macht via discours circuleert, overall aanwezig is en dat men er dus nooit volledig kan aan ontsnappen. Dit is tegenstrijdig met de visie van Saïd waarin het machtscentrum duidelijk in het Westen ligt (Ashcroft & Ahluwalia 2001: 70-74). Porter stelt dat Saïd wetenschappers waarschuwt om niet in de Oriëntalistische val te trappen, maar anderzijds geeft hij geen theoretische ruimte voor een alternatief discours in de dominante Oriëntalistische ideologie (Ashcroft & Ahluwalia 2001: 70-74). In later werk erkent Saïd (1994: 202-209) deze kritiek en gaat hij dieper in op het politiek en cultureel verzet van de gekoloniseerde regio's. Een andere inconsistentie in zijn theorie betreft opnieuw het gebruik van Foucault. Volgens Foucault kan men enkel toegang tot de werkelijkheid krijgen via discours. Voor een deel volgt Saïd deze visie aangezien ook het Oriëntalisme niet gezien mag worden als een afspiegeling van 'de' realiteit. Anderzijds is zijn theorie tegenstrijdig wanneer hij oppert dat bepaalde Oriëntalistische werken 'de echte Oriënt' vertekenen en verkeerdelijk voorstellen (Kennedy 2000: 27-31 ; Ashcroft & Ahluwalia 2001: 73-80). Dit betekent dat er wel degelijk een 'echte' Oriënt zou bestaan los van discours.

De meest frequente kritiek op het Oriëntalisme is dat deze het Westen en het Oosten construeert als homogene blokken. Deze binaire oppositie laat uitschijnen dat er zoiets bestaat als één Europa en één Oriënt. Dit betekent tevens dat alle westerse reizigers, wetenschappers en schrijvers het zelfde beeld van de Oriënt zouden delen en naar voor brengen (Ashcroft & Ahluwalia 2001: 60; Kennedy 2001: 28; Mills 1997: 119). Ashcroft en Ahluwalia (2001: 60) bedenken dat deze indeling net goed aantoont hoe het Oriëntalisme werkt en bewijst dat het een vereenvoudigd wereldbeeld voorstelt. Ook deze kritiek erkent Saïd in later werk. In *culture and imperialism* stelt hij dat het Westen of het Oosten geen monolitische blokken kunnen zijn aangezien cultuur ook nooit monolithisch is (Saïd 1994: xxiv).

De veelvuldige kritieken op het werk van Saïd, minimaliseren het belang van zijn theorie geenszins. Bedoeling is dat de kritieken in het achterhoofd worden gehouden wanneer zijn theorie wordt gebruikt. Verschillende auteurs menen dat de theorie van Saïd moet aangepast en uitgebreid worden, maar de basisidee van Saïd blijft fundamenteel voor koloniale discoursanalyse en de studie naar imperialistische representaties (Ashcroft & Ahluwalia 2001: 82).

"Saïd has emerged as a controversial figure who is both revered and reviled, but cannot be ignored." (Ashcroft & Ahluwalia 2001: 137)

Het feit dat Saïd zich enkel toespitst op de Oriënt doet geen afbreuk aan de bruikbaarheid van zijn theorie. Verschillende auteurs hebben zijn theorie al gehanteerd binnen een andere context. Het werk *Orientalism* betreft de Oriëntalistiek van Groot-Brittannië en Frankrijk met hun rijk koloniaal

verleden in het Oosten (Saïd 1980: 13-14). In later werk verruimt Saïd zelf zijn gezichtsveld naar andere regio's.

2.3 Het Afrikanisme

2.3.1 Inleiding: de overgang van Saïd naar postkoloniale studies

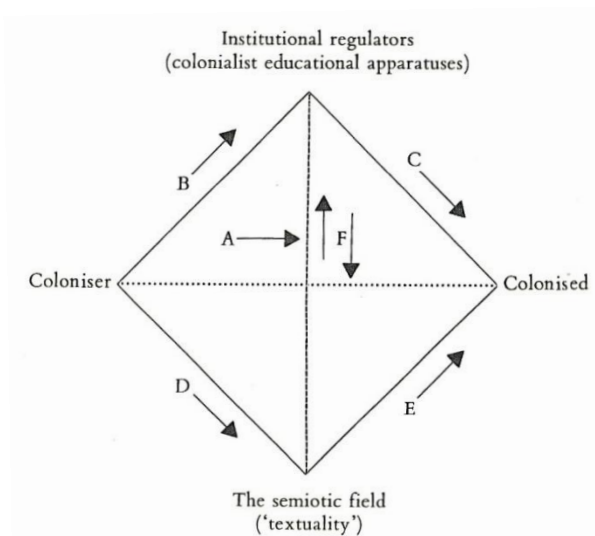
Saïd en vooral het werk *Orientalism* hebben een grote invloed gehad op het domein van postkoloniale studies. Dit studiedomein betreft verschillende disciplines met verscheidene onderzoeksmethoden en hun interesse voor het imperialistische en koloniale verleden en de invloed ervan op het postkoloniale heden (Kennedy 2000: 111). Met het postkoloniale heden wordt niet verwezen naar de periode *na* de kolonisering, maar wel naar deze *vanaf* de kolonisering. Uitgangspunt is namelijk dat de culturele overheersing van imperialistische mogendheden toen begon en nu nog steeds doorgaat.

"All post-colonial societies are still subject in one way or another to overt or subtle forms of neo-colonial domination, and independence has not solved this problem" (Ashcroft et al. 1995: 2)

Deze studies hebben specifiek aandacht voor het antwoord van de ex-kolonies en hun strijd voor zelfrepresentatie. (Ashcroft & Ahluwalia 2001: 15; Ashcroft et al. 1995: 1; Said 1995: 57). De Boeck (1996: 140) stelt dat de term postkolonialiteit zowel betrekking heeft op continuïteit als op breuk. *Continuïteit*, omdat het kolonialisme nog steeds doorgaat in de culturele verbeelding. *Breuk*, omdat ook wordt uitgegaan van een *breuk* met de koloniale denkwereld en de westerse overheersing.

De term kolonialisme verdient enige verduidelijking. Het is niet de algemene betekenis van kolonialisme als dominerende politieke en economische structuur die zo constituerend is geweest voor postkoloniale studies. Volgens Slemon (1995: 46) moet kolonialisme gezien worden als een ideologisch en discursief apparaat welk door middel van representatie subjectposities en identiteiten bepaalt. In volgende figuur worden -weliswaar vereenvoudigd- de verschillende strategieën voorgesteld welke de kern uitmaken van de Europese dominantie ten aanzien van de Andere. Elke visie heeft zo zijn eigen theorie met betrekking tot koloniale onderdrukking.

Figuur 1: Verschillende strategieën betreffende kolonialisme (Slemon 1995)

In dit schema stelt A de meeste directe vorm van koloniale dominantie via politiek en economie voor. Theorieën die deze lijn volgen gaan uit van een directe politiek van brute kracht waarbij de kolonisator de bevolking onderdrukt en zijn wil oplegt. BC en DE zijn veel subtielere vormen van ideologische controle, die niet circuleren via directe machtsuitoefening, maar via consensus. Theoretici, zoals ondermeer Saïd, die sterk geloven in de koloniserende kracht van staatsapparaten zoals onderwijs en het professionele veld van wetenschap en kennis, zijn te vinden aan lijn BC. Aan lijn DE vinden we theorieën die ervan uitgaan dat de koloniale, dominerende ideologie wordt doorgegeven via representaties (semiotische domein) in literatuur, reclame, kunst, etc. Lijn F toont echter aan dat er een complexe relatie bestaat tussen beide vormen. Als we deze nader bekijken wordt duidelijk dat Saïds theorie zich eerder op lijn F bevindt. De opwaartse lijn (F↑) toont aan dat het Oriëntalisme zich eerst de bestaande representaties (textuality) over de Oriënt toe-eigent en deze dan vestigt in een ideologische discipline om de koloniale verhoudingen te reguleren. Ook het omgekeerde geldt (F↓) wanneer het Oriëntalistische discours van bovenuit de basis legt voor een louter denkbeeldig Oriënt dat geen connectie meer heeft met de werkelijkheid (Slemon 1995: 46-48). Deze dubbele pijl geeft opnieuw de interne inconsistentie van Saïds theorie aan, zoals aangetoond in vorige paragraaf. De grote verdienste van dit schema is dat het kolonialisme vanuit verschillende perspectieven belicht wordt. Ook al is relatie A tussen kolonisator en gekoloniseerde verbroken, dit betekent niet dat er geen subtielere en latente dominantie kan optreden via andere kanalen, zoals bvb. de media.

Na deze inleiding op Saïds constituerende theorie en het postkolonialisme, wordt in volgend hoofdstuk de focus gelegd op deze problematiek met betrekking tot Afrika. De belangrijkste auteur in dit veld is Valentin Y. Mudimbe.

2.3.2 V.Y. Mudimbe en 'The invention of Africa'

The Invention of Africa. Gnosis, Philosophy and the Order of Knowledge (1988) en *The Idea of Africa* (1994) door V.Y. Mudimbe kunnen beschouwd worden als de Afrikaanse pendant van *Orientalism*. Anderzijds kan Saïd ook niet volledig losgekoppeld worden van Afrika. Eén van zijn vroege werken, *Joseph Conrad and the Fiction of Autobiography* (1966), gaat over het werk van Joseph Conrad, auteur van *Heart of Darkness* (1902). Dit verhaal vertelt het koloniale avontuur van kapitein Marlow op zoek naar een krankzinnig geworden ivoorhandelaar, Kurtz. Marlow wordt tijdens zijn tocht op de Kongo (rivier), geconfronteerd met het 'wilde' en 'primitieve' leven in Kongo- Vrijstaat (Ndangam 2002:19). Volgens De Boeck (1996: 139) is *Heart of Darkness* één van de belangrijkste werken die het kolonisatieproces en de relatie tussen 'the West and the Rest' behandelt. In *Joseph Conrad and the Fiction of Autobiography* wordt het thema van cultureel imperialisme en dominantie niet expliciet behandeld, het werk gaat voornamelijk over de literaire verdienste van Conrad en de correlatie tussen diens eigen leven en zijn verhalen (Kennedy 2000: 7). In latere werken zoals *culture and imperialism* (1994: 22) verwijst Saïd wel stevast naar Conrad in de context van imperiale dominantie. Het is tevens in dit werk dat Saïd (1994: xi) zijn blikveld verruimt naar andere oorden zoals Afrika. Om de problematiek met betrekking tot Afrika te illustreren, baseren we ons echter op het werk van Mudimbe.

Volgens Mudimbe is Afrika, net zoals de Oriënt, een imaginair idee geconstrueerd door het Westen. Zoals het Oriëntalisme de Oriënt bestudeert, zo noemt Mudimbe het globale westerse kennissysteem van methoden en disciplines dat zich bezighoudt met de studie van Afrika: het Afrikanisme (Mudimbe 1988: ix). Als metafoor stelt hij dat de Afrikanisten eerder bouwvakkers zijn in plaats van echte wetenschappers, aangezien ze de geschiedenis en kennis over Afrika als het ware bricoleren (Jewsiewicki & Mudimbe 1993: 4). Net zoals Saïd, bevindt Mudimbe zich ook op de lijn F(↑↓) in het schema uit vorig hoofdstuk. Mazrui (2005: 68-69) ontwaart verschillende overeenkomsten tussen beide auteurs. Ten eerste menen ze beiden dat het kolonialisme het beste kan geïnterpreteerd worden in de periode na de kolonisatie. Dit betekent niet dat geen aandacht wordt geschonken aan de tijd van imperialisme en koloniale dominantie zelf, maar de culturele overheersing van de postkoloniale periode is van even grote betekenis. Ten tweede bekritiseren ze beiden de ideologische constructie van 'otherness': de identificatie van de koloniale Ander die volledig tegengesteld is aan het superieure Zelf. Mudimbe gebruikt de term 'alterity' (alteriteit) om naar dit begrip te verwijzen. Een verschil tussen beide auteurs is dat Saïd meer politiek activistisch is dan Mudimbe (Mazrui 2005: 79). Critici verwijten deze laatste dat hij te weinig politiek gevolg geeft aan zijn analyses (Mudimbe 1988: xi).

2.3.2.1 Afrikaanse gnosis

"This book is only a critical synthesis of the complex questions about knowledge and power in and on Africa"
(Mudimbe 1988:xi)

Mudimbe baseert zich, net als Saïd, op de theoretische inzichten van Michel Foucault. De verwevenheid van macht en kennis, zoals eerder aangehaald, is ook constituerend voor zijn analyse. Mudimbe gebruikt het concept: Afrikaanse gnosis. Gnosis is afgeleid van het Griekse woord gnosko dat kennen betekent. Ook hij is bezorgd over de kennis die over Afrika voorhanden is: wie kan kennen, wie geeft deze kennis door en waartoe dient deze kennis? Hoe ontstaat met andere woorden deze Afrikaanse gnosis en wat betekent dit voor Afrika zelf? Net als Saïd is Mudimbe niet geïnteresseerd in de inhoud van de discoursen die circuleren over Afrika an sich, maar wat deze discoursen ons vertellen over de westerse dominantie met betrekking tot het Afrikaanse continent (Mudimbe 1988: ix-x, 1994: xiii). Volgens Mudimbe (1988: x) is elke vorm van westerse kennis, zelfs de meest Afrocentristische, gebaseerd op westerse categorieën en concepten. Dit maakt het heel moeilijk om nog te ontsnappen aan dit westerse ideologische juk. Ook hier kunnen we weer een parallel trekken met het hegemonieconcept van Gramsci. De westerse definities en classificaties zijn zo vanzelfsprekend dat men niet beseft dat dit slechts één blik op de werkelijkheid is.

Mudimbe stelt dat aan het einde van de 19e eeuw een koloniale bibliotheek tot stand is gekomen (Mudimbe 1994: xii). Men kan deze benaderen als een fysiek, maar ook als een mentaal concept. De eerste betekenis heeft betrekking op het amalgaam aan documenten geschreven door reizigers en ontdekkingsreizigers dat effectief werd ondergebracht in een soort van bibliotheek. De tweede betekenis betreft het algemeen kennissysteem dat alles over Afrika probeert te vatten met het uiteindelijke doel om Afrika te domesticeren (Mudimbe 1994: xii). Uiteraard put de tweede vorm zijn kracht uit de eerste vorm.

2.3.2.2 Afrikaanse genesis: een historische analyse

'African genesis' is een term die Mudimbe (1988: 16) ontleent aan Frobenius. Hij gebruikt deze term om een historische analyse van het ontstaan van het beeld van Afrika te schetsen. Hij onderzoekt waar en wanneer de wortels liggen van het 'idee' Afrika. De betekenis die Afrika doorheen de jaren gekregen heeft, is de resultante van haar interactie met verschillende beschavingen welke Mazrui (2005: 69) onderdeelt in vijf fasen. In volgende paragraaf wordt grotendeels uitgegaan van de historische analyse van Ali A. Mazrui.

In de eerste fase werd Noord-Afrika gescheiden van de rest van het continent. Het Noorden werd beschouwd als het verlengstuk van Europa terwijl het overgrote deel van Afrika gezien werd als een rijk van duisternis en barbaarsheid. In de tweede fase kwamen enerzijds de Semitische volken en anderzijds de oude Grieken en Romeinen in contact met Afrika. In deze periode verspreidde het Christendom zich in het Noorden van Afrika. Tijdens de derde fase maakte de Islam opmars en verspreidde zich over het Afrikaanse continent. Het waren de Arabieren die in die periode de Afrikanen bewust maakten van hun 'zwart' zijn. De Islamieten verbonden echter geen

waardeoordeel aan dit gegeven. Voor hen waren de Afrikanen zwart, zonder meer. In de vierde fase ontwaakt het idee van Afrika als product van drie beschavingen: de Afrikaanse, de islamitische en de westerse. In de vijfde fase wordt Afrika erkend als bakermat van de mensheid. (Mazrui 2005: 70-71). Zoals gezegd maakten de Arabieren de Afrikanen bewust van hun huidskleur, maar het waren de Europeanen die de zwarte huidskleur gelijkstakelden met minderwaardigheid (Mazrui 2005:70). Dit bewijst duidelijk hoe identiteiten geconstrueerd en gereconstrueerd worden. De voortrekkersrol van Europa op verschillende domeinen ligt ongetwijfeld aan de basis van het ontstaan van de huidige Afrikaanse identiteit. Dit proces noemt Mazrui (2005: 75) 'Africanizing Africa'. Vooreerst heeft Europa in grote mate zijn stempel gedrukt op de cartografische wereld. Europa bepaalde bijvoorbeeld de meridiaan van Greenwich en benoemde de continenten en oceanen. Het was ook Europa dat besliste dat Afrika op de wereldkaart onder Europa zou komen te liggen. Europa herbevestigde en fixeerte hiermee haar belangrijkheid en centrale rol op het wereldtoneel (De Boeck 1996: 141). Ook Van Ginniken (1996:15) wijst op het westerse etnocentrisme dat vervat zit in de bekendste wereldkaarten. De invloed van Europa op de Afrikaanse identiteit werd nog groter ten tijde van de slavernij enerzijds en het kolonialisme en imperialisme anderzijds. Deze laatste vernielde in grote mate het eigen collectief geheugen van Afrika en stelde een Europees gecentreerde geschiedenis in de plaats (Mazrui 2005:74-75). Afrika werd immers gepercipieerd als een regio die geen waardige cultuur en geschiedenis had (Wallerstein 1961:11). Mazrui (1996: 77-79) roept op tot een her-uitvinding van Afrika en poogt de centrale rol van Afrika aan te tonen via geografische, historische en culturele elementen.

Uit deze historische reflectie blijkt duidelijk de centrale rol die Europa in het verleden heeft gespeeld met betrekking tot Afrika en bewijst dat Europa verschillende strategieën heeft gehanteerd om zich meester van de wereld te maken. Deze analyse is meer dan een historische bloemlezing. Ze is zeer belangrijk omdat ze de wortels van de Europese dominantie met betrekking tot de Afrikaanse identiteit aantoonst. Het feit dat deze conceptualisering van Afrika zo ver terug gaat en tevens vervat zit in allerlei maatschappelijke praktijken en instituten (bvb. Cartografie) helpt ons de huidige situatie, waarin nog steeds stereotypen over Afrika circuleren, te begrijpen.

2.3.3 Alteriteit en de Ander als het negatieve Zelf in het koloniale discours

"The African has become not only the Other who is everyone else except me, but rather the key which, in its abnormal differences, specifies the identity of the Same". (Mudimbe 1988:12)

Net als Saïd gaat ook Mudimbe uit van het concept van de relationele identiteit in het koloniale discours: de eigen identiteit kan enkel bepaald worden in relatie tot de Ander. Deze strategie wordt vaak omschreven als 'othering' (Mills 1997: 106). De Franse filosoof Jacques Derrida spreekt in dit opzicht van 'différences'. Voor hem is verschil onontbeerlijk aangezien verschil constituerend is voor elke identiteit. De eigen identiteit wordt niet bepaald door inherente eigenschappen, maar meer door in wat het Zelf verschilt van de Ander (Wolfreys 1998: 7-8). Hall (1997:258) gebruikt de term splitsingsstrategie, zoals eerder aangetoond in het hoofdstuk over stereotypering. Het probleem van deze splitsingsstrategie is dat er vaak waardeoordelen mee gepaard gaan. Hierbij

wordt de eigen groep als superieur beschouwd en de andere als inferieur. Derrida stelt zelfs dat binaire opposities nooit neutraal kunnen zijn en altijd een hiërarchie inhouden: " *Dans une opposition philosophique classique, nous n'avons pas affaire à la coexistence pacifique d'un vis-à-vis, mais à une hiérarchie violente. Un des deux termes commande l'autre, occupe la hauteur*" (Derrida 1972: 56-57). In het koloniale discours bezit Europa de macht om Afrika te definiëren.

Tevens wordt de Ander voorgesteld als een ongedifferentieerde massa door middel van veralgemeningen en simplificaties. (Mills 1997; Saïd 1980; Mudimbe 1988, 1994). Het enige algemene kenmerk van de groep is: afwijking. De basisidentiteit van Afrika is met andere woorden gebaseerd op de mate waarin ze afwijkt van de eigen groep, het Westen (Mills 1997: 109; Mudimbe 1994: ix; De boeck 1996: 145). Volgens Saïd (1994: xiii) wordt het onderscheid tussen 'wij' en 'zij' zelfs zo scherp gesteld dat men bijna kan spreken van xenofobie. Mudimbe meent (1994: 38) dat de Afrikaan door het Westen wordt bestempeld als teken van "absolute otherness". Afrika krijgt de kenmerken toebedeeld die volledig tegengesteld zijn aan de westerse.

Hall (1997: 238) meent, in navolging van Derrida, dat dit gegeven van 'otherness' niet altijd negatief is en eerder een dubbelzinnig karakter heeft. Enerzijds is verschil constituerend voor cultuur, identiteit en betekenis. Anderzijds schuilt er gevaar in dit onderscheid wanneer dit zich uit in uitsluiting en agressie ten aanzien van de Ander.

Samenvattend is het Europese koloniale discours over Afrika een schoolvoorbeeld van stereotypering waarin 'othering', eurocentrisme en onderdrukking een centrale rol spelen. In volgende figuur worden deze strategieën schematisch voorgesteld.

Schema 1: Het Europese koloniale discours over Afrika (theoretisch)

EUROPA/HET WESTEN	> <	AFRIKA
WIJ Superieur	'othering'/ 'alteriteit' 'dichotomisering' 'splittingsstrategie'	ZIJ Inferieur
	→ Eurocentrisme	
Homogenisering		Homogenisering Stereotypering

2.3.4 Alternatief discours over de Ander

2.3.4.1 De her-uitvinding van Afrika

Uit vorige hoofdstukken komt sterk naar voor dat de ideologische representaties en mentale denkbbeelden over de Ander diepgeworteld zitten in maatschappelijke processen en instituten. Men kan zich bijgevolg afvragen of het wel mogelijk is om ooit aan deze hegemonie te ontsnappen. Hulme (geciteerd in Mills 1997: 117-118) maakt in dit opzicht een kanttekening bij Saïd. In Saïds werk komt sterk naar voor dat er maar één koloniaal discours, het negatieve, bestaat over de Ander. Volgens Hulme was er tijdens de koloniale periode ook sprake van positieve representaties. Hij verwijst in dit opzicht naar connotaties zoals de nobele wilde en het exotische paradijs. Zoals eerder gesteld is dit één van de grote kritieken op Saïd. Het grote kenmerk van discours is namelijk, dat het nooit gefixeerd ligt in een vaste tijd en ruimte. Discoursen veranderen afhankelijk van de maatschappelijke constellatie waarin ze werkzaam zijn (Mills 1997: 119). Dit betekent dat er altijd alternatieve discoursen over de Oriënt en Afrika aanwezig waren en zullen zijn. Het valt echter niet de ontkennen dat bepaalde discoursen steeds de bovenhand nemen ten opzichte van andere. Er bestaat wel degelijk een dominant eurocentristisch discours, maar er zijn altijd alternatieve discursieve praktijken mogelijk.

Verschillende postkoloniale auteurs pleiten voor een alternatief discours, gecreëerd van binnenuit (De Boeck 1996 :146-147). De vraag is natuurlijk of deze de bovenhand nemen ten aanzien van het bestaande dominante discours. Margery Fee (1995: 244) stelt in dit opzicht, net als Mudimbe (1988:x), dat zelfs het werk geschreven door de Ander nooit volledig kan ontsnappen aan de heersende ideologie.

Mazrui (2005: 77) roept op tot een her-uitvinding van Afrika, in dit proces staat een Afrocentristische visie in Afrika studies centraal. Men kan enkel de Afrikaanse samenleving en geschiedenis in kaart brengen als men deze benadert vanuit een Afrikaans perspectief. Uit vorige paragraaf blijkt dat dit niet eenvoudig is aangezien de dominante westerse categorieën zelfs de meest afrocentrische werken koloniseren (Mudimbe 1988:x; Fee 1995: 244). Volgens Mazrui (2005: 79) is het van groot belang dat we niet alleen de Afrikaanse geschiedenis herconceptualiseren, maar ook de gehele wereldgeschiedenis. Hij haalt verschillende geografische en historische argumenten aan welke de centrale rol van Afrika in de geschiedenis van de mensheid aantonen.

2.3.4.2 Afrika als complexe samenleving

In dit onderzoek wordt uitgegaan van een andere aanpak om een alternatief discours naar voor te brengen. We kunnen deze aanpak 'de aanpak van de complexiteit' noemen. Uit vorige hoofdstukken blijkt duidelijk dat homogenisering, 'othering' en vooral simplificering de strategieën zijn die prominent aanwezig zijn in het dominerende discours over de ander. Dit is problematisch aangezien ze de werkelijkheid vereenvoudigd en vertekend voorstellen. In dit werk wordt gepoogd om de Afrikaanse samenleving op een complexe manier voor te stellen. Net zoals er een groot

verschil is tussen de Scandinavische landen en de landen in het mediterrane gebied, zo is er ook een groot verschil tussen de verschillende landen van Afrika. Er is niet één Afrika, maar er zijn verschillende 'Afrika's'. Net zoals er nog inwoners zijn die in stammen leven, zo zijn er ook geïndustrialiseerde steden met technologische innovatie. Het opzet is om de Afrikaanse samenleving (en in een later stadium Rwanda) op te splitsen in drie sferen: de politieke, economische en etnisch-culturele. Deze sferen zijn op hun beurt ook niet monolithisch van aard. In volgende paragraaf worden deze complexe sferen getheoretiseerd. Deze opdeling is pragmatisch aangezien deze sferen in realiteit in elkaar overvloeien.

2.3.4.2.1 Politieke context

Voor de theoretisering van de politieke sfeer gaan we uit van het onderscheid dat Chantal Mouffe (2000:101; 2005: 9) maakt tussen 'politics' en 'the political'. Met 'politics' bedoelt ze alle geïnstitutionaliseerde processen en instituten die orde in de samenleving mogelijk maken, kort samengevat: partijen en instellingen. 'The political' houdt echter een verruiming van de conventionele politiek in. Volgens Mouffe is het de dimensie van antagonisme die aanwezig is in elke vorm van sociale relatie en tevens constituerend is voor elke samenleving. Deze dimensie van conflict komt voor in elke maatschappelijke constellatie en kan en mag niet getemperd worden (Mouffe 2005: 19-21 & 29-34). Het is deze visie op politiek buiten het conventionele, dat Ulrich Beck, sub-politics en Anthony Giddens, life politics noemt (Mouffe 2005: 38-42). Deze visie op het politieke is belangrijk wanneer we met een westerse bril naar een andere maatschappij kijken. Politiek is namelijk niet enkel te vinden in partijen en instellingen, maar in elke vorm van interpersoonlijk contact. Wanneer een niet-westerse samenleving op een andere politieke manier georganiseerd is, betekent dit niet dat in die samenleving het politieke afwezig is.

2.3.4.2.2 Economische context

Immanuel Wallerstein en diens wereld-systeemtheorie is het uitgangspunt voor de verruiming van de economische sfeer. Volgens Wallerstein (1974a: 348) hebben er tot op heden enkel twee soorten van werelddsystemen bestaan. Enerzijds de wereld-imperia, waarbij één politiek systeem heel het rijk beheerst en anderzijds de wereld-economieën, waarbij de verschillende entiteiten een eigen politiek systeem behouden. Vroeger waren deze wereld-economieën instabiele structuren die ofwel in verval geraakten ofwel evolueerden naar een wereld-imperium. Vanaf het modern kapitalisme, dat zijn oorsprong vond in de Europese wereld-economie van de zestiende eeuw, is dit niet meer het geval. Dit wereld-systeem is gebaseerd op een stabiele economische constellatie die de politieke grenzen overstijgt (Wallerstein 1974a: 348). Deze theorie werkt verruimend omdat ze de economie van een land niet als afgesloten bekijkt, maar als deel van een groter geheel. De relaties binnen dit wereld-systeem staan evenwel niet op gelijke voet. Wallerstein (1974a: 349) spreekt van drie sferen: de kern, de semiperiferie en de periferie. De kern omvat op dit moment de westerse kapitalistische wereld. De regio's in de periferie (bvb. derde wereld) zijn afhankelijk van en worden uitgebuit door de kern. De periferie levert goedkope grondstoffen, voedsel en arbeid aan de kern. De kern zit in een bevoordeelde positie en wordt steeds rijker en beter ten

koste van de regio's in de periferie. Volgens Wallerstein (1974a: 350) versterkt en vergroot het huidige wereld-systeem de sociale en economische kloof tussen de kern en de periferie. Met betrekking tot Afrika, stelt Wallerstein (1961: 138) dat de meeste Afrikaanse landen en regio's nog steeds economisch afhankelijk zijn van hun (ex-)kolonisator.

Naast de kern en de periferie is er ook een semiperiferie in het huidige wereld-systeem. In de semiperiferie bevinden zich de regio's die zich tussen de kern en de periferie bevinden, kernregio's in verval of periferieregio's in ontwikkeling. De regio's in de semiperiferie spelen volgens Wallerstein (1974b: 3) een erg grote rol. Indien men het wereld-systeem als een bipolaire orde beschouwd, kan men volgens hem nooit tot een correcte en adequate analyse komen. Ondanks de vereenvoudigde visie op het huidige werelddoneel, leent deze theorie zich goed voor de verruiming van het economische in de context van Afrika. Dit betekent dat de percepties die heersen over Afrikaanse samenlevingen als geïsoleerde entiteiten niet relevant zijn. Elke economische constellatie is immers deel van een groter economisch geheel op wereldniveau. Niet onbelangrijk is dat tevens dit globaal economisch systeem de bestaande machtsverhoudingen en ongelijkheden in stand houdt. Deze theorie getuigt duidelijk van een marxistische invloed. Wanneer Afrika wordt bestempeld als economisch achtergesteld en onderontwikkeld, betekent dit volgens deze theorie niet zozeer dat er een gebrek is aan menselijke vaardigheden of krachtadig beleid. Volgens deze theorie zit Afrika echter in een afhankelijke positie waardoor het Westen steeds rijker wordt en Afrika steeds meer aan slagkracht verliest. De wereld-systeemtheorie brengt echter ook een pervers effect met zich mee. De stereotiepe beeldvorming van Afrika als hulpbehoevend, onzelfredzaam en afhankelijk wordt hiermee bevestigd. De verdienste van Wallerstein is dat hij deze uitbuiting door het Westen blootlegt en aanklaagt.

2.3.4.2.3 Etnisch-culturele context

Het belangrijkste facet in de verruiming van het concept etniciteit is dat etniciteit niet als een statisch, gefixeerd concept dient gezien te worden, maar als een sociaal proces. Volgens Fenton (1999: 10) is etniciteit gearticuleerd rond de elementen: taal, cultuur en verwantschap. Deze elementen zijn op zich onderhevig aan verandering en worden voortdurend geherdefinieerd. Bijgevolg kan etniciteit ook niet beschouwd worden als een vast gegeven. Dit betekent dus, volledig in lijn met de constructivistische visie, dat etnische identiteiten en groepen sociale constructies zijn (Fenton 1999: 11-12; Sollors 1995: 220). Fenton waarschuwt er wel voor dat etnische categorieën ook niet mogen beschouwd worden als volledig los van de realiteit. De verwijzing naar taal, cultuur en verwantschap duiden hier al op. Etnische categorieën worden eerder geconstrueerd rond taal, cultuur en verwantschap binnen een bepaalde economische en/of politieke context. Tijdens de koloniale periode werden bijvoorbeeld etnische categorieën geconstrueerd en geherconstrueerd als strategie binnen de verdeel- en heerspolitiek van de imperialistische mogendheden (Fenton: 45-46). Samenvattend berusten etnische categorieën en labels dus zowel op symbolische als materiële gronden (Fenton 1999: 25-27).

2.4 Besluit

Beeldvorming en interculturele beeldvorming in het bijzonder, is meer dan een spiegel op de werkelijkheid. Wanneer andere samenlevingen en culturen gerepresenteerd worden, gebeurt dit absoluut niet op een neutrale manier. De dominante beeldvorming van het Westen over Afrika is doorspekt met stereotiepe representaties. Deze representaties gaan ver terug, maar kenden hun hoogtepunt in de koloniale periode. De kolonisator, Europa, werd voorgesteld als superieur en de gekoloniseerde als minderwaardig. Dit koloniale discours deed dienst als slagwapen in de koloniale strijd en verantwoordde de onderwerping van de gekoloniseerde. Saïd, Mudimbe en andere postkoloniale auteurs menen dat dit koloniale discours tot op heden verder leeft en pleiten voor een alternatief discours.

3 Het beeld van Afrika in de praktijk

In het vorige luik werd stilgestaan bij de theorieën van Saïd en Mudimbe met betrekking tot het westers discours over de niet-westerse Ander. Zoals reeds gezegd, articuleert dit discours zich als een complex samenspel tussen kennis, macht en tegenmacht. In wat volgt worden deze ideeën getoetst aan de werkelijkheid. Concreet betekent dit dat wordt onderzocht welk beeld van Afrika er heerst in het Westen en welke representaties daaruit voortvloeien. Opnieuw wordt uitgegaan van een historische reflex waarbij de heersende stereotypen historisch worden gekaderd en onderzocht. Volledig in lijn met het vorige deel wordt geanalyseerd in welke mate het koloniale discours en de visie van alteriteit zich manifesteert in deze stereotiepe representaties.

3.1 Representaties van en stereotypen over Afrika en haar inwoners

3.1.1 Inleiding

Om de representaties die vandaag heersen over Afrika te kunnen begrijpen, wordt uitgegaan van een historische analyse. Het is belangrijk om de oorsprong en context van deze representaties te achterhalen, teneinde de continuïteit ervan in een huidig perspectief te verklaren. Verschillende auteurs maken deze historische reflectie bij hun analyse van de beeldvorming van Afrika (Allimadi 2002; Corbey 1989; Jahoda 1999; Nederveen Pieterse 1990; Rigby 1996; Van Geertruyen 1991). In volgende paragraaf worden de verschillende stereotypen historisch in kaart gebracht.

3.1.2 Een rit doorheen de geschiedenis

Jacquemin (1991: 5) stelt dat tot op het heden het westers discours over Afrika en zwarten doorspekt is met negatieve representaties. Hij poneert dat zwarten hiervan steeds de grootste slachtoffers zijn geweest. Net als Jacquemin meent ook Van Geertruyen (1991: 19-20) dat Afrika doorheen de jaren het meest getroffen is door stereotypering. Ze geeft hier drie redenen voor: ten eerste speelt de zwarte huidskleur een zeer belangrijke rol, ten tweede is Afrika lang een geïsoleerd continent gebleven en ten derde is de dominantie van het Westen met betrekking tot slavernij en kolonisatie een belangrijke factor geweest. Er is echter steeds een slingerbeweging geweest tussen positieve en negatieve beeldvorming van Afrika.

Zoals reeds gezegd is Afrika gedurende lange tijd afgezonderd gebleven. Dit gegeven samen met het feit dat er amper reële kennis over Afrika voorhanden was, zorgde ervoor dat Afrika werd gepercipieerd als een fabelachtig continent bewoond door monsterachtige wezens. Plinius, een Romeins geleerde, maakte in 77 nC. een inventaris van allerhande monsterlijke rassen die het Afrikaans continent bewoonden, de Plinische rassen (Corbey 1989:63; Jahoda 1999: 1-5; Van Geertruyen 1991: 20; Nederveen 1990: 24). Volgens Van Geertruyen bleef dit idee van de monsterrassen leven tot op het einde van de 16^e eeuw. Deze rassen werden vergeleken met de

eigen zeden en het uiterlijk. Hoe groter het verschil, hoe minder menselijk ze werden geacht (Corbey 1989: 64). Het eurocentrisme was toen al sterk aanwezig.

In de 12^e eeuw werd er steeds meer handel gedreven in het Middellandse Zeegebied. Bijgevolg kwamen de Europeanen steeds meer in contact met Afrikanen (Van Geertruyen 1991: 21). Op dat moment werden er nog geen negatieve waardeoordelen gekoppeld aan donkerhuidigen. In de 12e eeuw circuleerde er zelfs een legende over een zwarte, Christelijke priester-koning Jan. Dit zorgde voor een vernieuwde verheerlijking van Afrikanen (Van Geertruyen 1991: 21; Nederveen 1990: 25). Vanaf de 14e eeuw werd er tevens consequent een zwarte als één van de drie wijzen afgebeeld in de schilderkunst. Men moet deze herwaardering zien in het licht van de kruistochten waarbij werd gezocht naar een extra bondgenoot tegen de islam (Nederveen 1990: 26).

Gaandeweg de 14e-15e nam de kennis van Afrika toe en ging men tevens de kuststreek van Afrika exploreren. Op dat moment kwam er een kentering in de perceptie van Afrika, hoewel de zwarte huidskleur op zich niet ondergewaardeerd werd. Slavernij kwam steeds meer in opmars en dit werd gerechtvaardigd doordat Afrikanen werden beschouwd als ongelovigen. De eerste negatieve attitudes kunnen dus in verband gebracht worden met het Christendom (Van Geertruyen 1991: 23; Jahoda 1990: 26).

Vanaf de 16^e-17^e eeuw werd dit negatief beeld compleet. Enerzijds door de slavernij, maar meer nog door de negatieve religieuze symboliek die vast hing aan de kleur zwart. Wit stond voor reinheid en schoonheid, zwart voor het kwade, zonde en lelijkheid (Van Geertruyen 1991: 24; Nederveen 1990: 25). Tevens maakte de legende van de kinderen van Cham opmars. Het Bijbelse verhaal vertelt dat Cham, één van de zonen van Noach, werd vervloekt omdat hij met zijn vader had gespot. In de bijbel wordt geen gewag gemaakt van huidskleur, maar later werd Cham wel voorgesteld als zwart, verdorven en stamvader van alle zwarte volkeren (Van Geertruyen 1991: 25; Corbey 1989: 67). Corbey legt uit dat de kinderen van Cham ooit wel menselijk waren, maar dat ze zijn gedegeneerd tot een dierlijke staat. Het was ook in deze periode dat Afrikanen voor het eerste werden afgebeeld als apen (Van geertruyen 1991: 25; Nederveen 1990 : 39). Corbey (1989: 65) stelt dat het dier steeds een metafoor is geweest voor ongeciviliseerd, wild en onwaardig. Duister, vuil, beestachtig, wild en seksueel pervers waren dan ook steeds terugkerende beschrijvingen van Afrika en haar inwoners (Jahoda 1990: 197). Volgens Corbey (1989: 79) werd Afrika tevens gepercipieerd als een continent van dood en geweld. Dit beeld van de Afrikaan als beestachtig en van nature uit minderwaardig, rechtvaardigde hun onderwerping door het Westen (Allimadi 2002: 15). Anderzijds circuleerden in deze periode ook verschillende positieve beelden van Afrika en Afrikanen, zoals de edele of nobele zwarte. In reisverslagen werden de Afrikaanse rijken en culturen vaak verheerlijkt (Corbey 1989: 77; Van Geertruyen 1991:27-28). Het is zeer opmerkelijk dat Afrikanen het meest bevooroordeeld werden door diegenen die er het minst contact mee hadden (Van Geertruyen 1991:23). Dit bewijst nog eens het constructieve karakter van deze verschillende representaties.

De 18^e eeuw kan men vervolgens beschrijven als een eeuw van contradictie. De 18^e eeuw was de eeuw van de verlichting maar bracht geenszins een kentering in de negatieve perceptie van zwarten, integendeel (Nederveen 1990: 46; Van Geertruyen 1991: 28-32). Op dat moment kwam de Trans-Atlantische slavenhandel op zijn hoogtepunt en deed het concept intelligentie zijn intrede. In de 18^e eeuw begon de moderne wetenschap zich samen met de rassentheorieën te ontwikkelen. Men poogde voor het eerst de species in categorieën in te delen. Vanzelfsprekend werden de blanken in de hoogste klassen ingedeeld. Dit was problematisch aangezien met verschillende 'quasi'-wetenschappelijke argumenten, de inferioriteit van de zwarte werd gefixeerd. Van Geertruyen (1991: 29) meent dat Afrikanen soms werden ingedeeld als een groep ergens tussen de mens en de aap, of soms zelfs grofweg bij de orang-oetangs. Het idee van de Afrikaan als wild dier bleef bestaan en werd tevens gevoed door de rassentheorie (Nederveen 1990: 39). In de 18^e eeuw circuleerden er echter opnieuw weer positieve, haast romantische beelden over de Ander. De eeuw van de romantiek, van terugkeer naar de natuur gaf aanleiding tot een herwaardering van de onaangeroerde, edele wilde. Van Geertruyen (1991: 32) bemerkt echter dat in die periode het concept zwart al zo negatief beladen was dat men er nog moeilijk iets positiefs kon aan verbinden. De nobele wilde werd dan ook nooit voorgesteld als een zwarte, maar eerder als een indiaan, kortom een lichte huidige.

In de 19^e eeuw ging het nog meer bergaf. De slavenhandel werd illegaal verklaard, maar ging clandestien en gruwelijker dan ooit, gewoon verder. Het Darwinisme werd daarenboven als een nieuw argument gebruikt om de minderwaardigheid van de Afrikaan aan te tonen. Tevens werd Afrika door de Europeanen gezien als een primitief landschap dat nog in de oertijd verkeerde. Enkel het Westen was er in geslaagd om van de primitieve oerstatus naar beschaving te evolueren (Corbey 1989: 73). De 19^e eeuw was ook de eeuw van de grote koloniale expansie. De negatieve beeldvorming over de Afrikaan deed uitstekend dienst als verantwoordingsmiddel. De Afrikaan was immers niet intelligent, lui, een groot kind en had bijgevolg rationele leiding nodig. Als er dan toch enige vorm van cultuur of intelligentie bij de Afrikanen werd aangetroffen, werd dit resoluut toegeschreven aan een Europese invloed (Van Geertruyen 1991: 35-37). Dit is opnieuw een voorbeeld van hoe Europa zichzelf als centrale en superieure speler bevestigde. Corbey (1989: 84-85) meent dat vooral vanaf deze periode de binaire opposities en het gegeven van alteriteit of 'otherness' in het Europese koloniale discours sterk opgang maakten. De Afrikaanse samenleving werd voorgesteld als wanordelijk en chaotisch met de Afrikanen als wilde beesten. Europa stond hiertegen in schril contrast als samenleving van orde en harmonie (Corbey 1989: 68). Bij koloniale opstanden werden de Afrikanen als woeste, naakte krijgers voorgesteld die primitieve wapens gebruikten. De Europese soldaat daarentegen was deel van een georganiseerd leger, droeg een uniform en getuigde van discipline en beheersing (Nederveen 1990: 77-78). Zoals reeds aangehaald in vorige hoofdstukken, werd door dit proces de eigen Europese identiteit gecreëerd. De verbeelding van Afrika fungeerde als een omgekeerde spiegel voor het bepalen van de eigen groep (Corbey 1989: 87; Nederveen 1990: 232; Vandenhoeck 1991: 109). Volgens Corbey (1989: 17, 156) stond Afrika voor zwart, heidens, wild, passief, volgeling, ontvanger en natuur, terwijl Europa voor wit, christelijk, beschaafd, actief, leider, donor en cultuur stond.

De verschillende stereotypen die doorheen de eeuwen werden opgebouwd zorgden ervoor dat Europa haar eigen daden kon rechtvaardigen. Het koloniale discours stond met andere woorden in dienst van de Europese dominantie. Van Geertruyen (1991: 41) stelt dat de rassentheorieën pas overboord werden gegooid na WOII, die had immers aangetoond hoe gevaarlijk die wel waren. Ook de dekolonisatie zorgde voor een omkeer in de beeldvorming.

Deze historische reis illustreert perfect de theorie van VY Mudimbe: Afrika is een imaginair, mentaal beeld, geconstrueerd door het Westen. Jahoda spreekt in dit opzicht van mythes in plaats van beelden of representaties (1999: 233). Uit voorgaande blijkt wel dat er niet één visie was over Afrika of dé Afrikaan. Doorheen de geschiedenis en in wisselende verhoudingen, circuleerden er positieve en negatieve representaties van Afrikanen. Een constante in het verhaal is dat de beeldvorming van Afrika afhankelijk was van de interne ontwikkelingen en de externe relaties van Europa zelf (Nederveen 1990: 29). Beeldvorming was nooit een doel op zich, maar steeds een middel. Positieve beeldvorming werd bijvoorbeeld gehanteerd om een bondgenoot in de kruistochten te vinden en negatieve beeldvorming om de slavernij en koloniale expansie te verantwoorden. Nederveen (1990: 233) stelt dat verandering in de beeldvorming dan ook meer zegt over de beeldvormer dan over diegene die er onderwerp van is.

Deze historische schets is opnieuw een perfect voorbeeld van hoe kennis, macht en onderdrukking hand in hand gaan. Dit wordt vooral vanaf de 18^e eeuw sterk duidelijk bij de ontwikkeling van de moderne wetenschap. In de figuur op de volgende pagina worden de verschillende stereotypen nog eens schematisch voorgesteld.

schema 2: Representaties binnen het koloniale discours

	Afrika/Afrikanen	Europa/Westen	Context
77 nC	Plinische rassen	Europa als maatstaf. Hoe groter het verschil, hoe minder menselijk	Afrika onbekend
12^e – 14^e eeuw Overwegend positief	Geen negatief waardeoordeel Legende zwarte priester-koning Jan → Verheerlijking	Afrika als bondgenoot	Handelscontact Kruistochten Strijd tegen Islamisering
14^e-15^e eeuw Lichte kentering	Ongelovigen/ heidenen	Christenen	Kennis over Afrika neemt toe Verkennen kuststreken Slavernij rechtvaardigen
16^e- 17^e eeuw negatief beeld	Zwart: het kwade, zonde, lelijkheid Kinderen van Cham→dierlijke staat Apen, dieren, duister, vuil, wild, seksueel pervers Dood en geweld Van nature uit minderwaardig Edele/ nobele wilde Waardering Afrikaanse rijken en culturen	Wit: reinheid schoonheid, licht	Religieuze symboliek wit-zwart Christelijk ideaal Ideologische rechtvaardiging onderwerping reisverslagen
18^e eeuw Eeuw van contradictie	Afrikanen als laagste op de ladder Afrikaan inferieur Wild dier Zwart zo negatief beladen→ geen edele wilde meer mogelijk	Europeanen als hoogste op de ladder Terugkeer naar het reine, natuurlijke, herwaardering edele wilde	Verlichting Trans-Atlantische slavenhandel op hoogtepunt Concept intelligentie Moderne wetenschap met rassen theorieën, classificatieschema's Eeuw van de romantiek
19^e-20^e eeuw Koloniale discours	Nieuw argument inferioriteit Wanorde, chaos, wilde beesten Woeste, naakte krijgers, primitieve wapens (bij opstand) Wildheid en natuur Zwart, Heidens Primitief, nog in oertijd Niet intelligent, lui, groot kind Geen zelfbestuur mogelijk	Superieur 'ras' Orde en harmonie Gedisciplineerde soldaat, uniform, leger Beschaving en cultuur Wit, Christelijk Nood aan rationele leider=Europeaan Elke vorm van cultuur=blanke invloed	Darwinisme Paternalisme Verantwoording koloniale expansie Binaire opposities, alterity, otherness

Wat ons bijzonder interesseert is de laatste fase in dit schema: het koloniale discours. Dit discours mag echter niet beschouwd worden als losstaand van de andere periodes. Het is namelijk opgebouwd uit een strategische cumulatie van representaties uit de vroegere periodes.

3.1.3 Beelden uit het verleden: leven verder in het heden?

Verschillende auteurs menen dat tot op de dag van vandaag deze stereotypen verder heersen, zij het wel in een andere verpakking (Nederveen 1990: 224; Kellner 1995: 22). Nederveen (1990: 15,224) meent dat de eurocentrische representatie van Afrika nog steeds doorgaat. Afrika is op politiek vlak misschien wel gedekoloniseerd, maar heeft op cultureel vlak nog een grote weg af te leggen. Dit weerspiegelt perfect het idee van het postkoloniale schema uit vorig hoofdstuk. Van Geertruyen (1991: 42) stelt dat vanaf WOII de kennis over Afrika exponentieel is gegroeid mede

door het werk van afrocentristische, onbevooroordeelde onderzoekers. Ze betreurt echter dat ondanks alle kennis die voorhanden is, Afrika nog steeds niet bevrijd is van stereotypen en vooroordelen. De beelden worden niet meer openlijk uitgedragen door politieke of wetenschappelijke instellingen, maar ze zijn nog lang niet verdwenen (Jahoda 1999: 243).

In volgend hoofdstuk proberen we een zicht te krijgen op het beeld dat vandaag heerst over Afrika. Extra aandacht wordt besteed aan het beeld dat wordt uitgedragen door één van de krachtigste spelers van deze tijd, de massamedia.

3.2 Het dominante discours over Afrika in het nieuws

3.2.1 Inleiding

"Het is onmogelijk over andere culturen te rapporteren alsof er nooit een Europees kolonialisme heeft bestaan: een groot deel van onze termen en categorieën is daarvan immers nog steeds de neerslag"
(Van Ginneken 1996: 21)

Zoals reeds gezegd in vorig hoofdstuk, moet volgens Nederveen de culturele dekolonisatie nog plaatsvinden. Hij gaat zelfs verder en spreekt van een vorm van neokolonialisme omdat de wereld, volgens hem, nog steeds bestaat uit dezelfde economische, culturele en politieke constellatie als vijf eeuwen geleden. Een constellatie waarbij het Westen de touwtjes in handen heeft en Afrika steeds het hulpbehoevende, kleine broertje blijft. Hij stelt dat deze vijfhonderd jaar westerse hegemonie nog steeds doorwerkt in het westers bewustzijn en zich sterk uit in de beeldvorming voortgebracht door de westerse media (Nederveen 1990: 234). Afrika wordt door de media nog steeds gerepresenteerd als gewelddadig, minderwaardig, rampzalig, erbarmelijk en primitief (De Baets 1994: 19). Ook Hooks stelt dat er nog maar weinig veranderd is in de stereotiepe representatie van Afrikanen. Volgens haar wordt het vooral in de massamedia duidelijk dat er nog steeds naar Afrikanen gekeken wordt vanuit een westers, blank perspectief. Deze stereotypen hebben tot doel de blanke superioriteit te bevestigen (Hooks 1992: 1). In dit onderzoek wordt specifiek aandacht gevestigd op de wijze waarop Afrika gerepresenteerd wordt in het nieuws. In het volgende hoofdstuk wordt het medium nieuws als specifiek cultureel artefact onder de loep genomen.

3.2.2 Nieuws als specifiek cultureel artefact

3.2.2.1 Nieuws als discours

Nieuws is niet louter een reflectie van de werkelijkheid maar een sociale constructie, een discours (Hartley 1982: 7; Van Dijk 1988:1; Erjavec 2001:702). Dit past perfect binnen de constructivistische benadering die stelt dat alles in wezen een sociale constructie is. Volgens Hartley is nieuws een vorm van 'language-in-use', in nieuws komen taal en sociale context samen. Het zijn economische, politieke en historische condities die bepalen hoe taal in nieuws wordt gestructureerd en welk discours nieuws naar voor brengt (Hartley 1982:6). De betekenis van

nieuws hangt dus af van de maatschappelijke constellatie waarin het ingebed is (Hartley 1982: 36). Erjavec legt uit dat nieuws de heersende ideologie vormt en doorgeeft en deze ideologie tevens voorstelt alsof ze natuurlijk en vanzelfsprekend is. Hartley meent dat nieuws een bevoorrechte en voorname plaats inneemt in het leven van veel mensen. Tevens bepaalt nieuws de categorieën en codes waarmee we de werkelijkheid interpreteren. Nieuws fungeert dus voor veel mensen als een bril op de wereld (Hartley 1982: 5). Van Ginneken (1996:17) zegt dat deze bril vanuit een eurocentristisch gezichtspunt werkt. Uit vorige hoofdstukken bleek duidelijk dat de representatie van de Ander een ideologische constructie is, waarvan de wortels in het koloniale discours liggen. Deze ideologische constructie manifesteert zich ook in de huidige westerse berichtgeving (Van Ginneken 1996: 21). Dat het nieuws fungeert als doorgeefluik voor de dominante westerse ideologie houdt gevaren in. Zoals reeds gezegd speelt het nieuws voor veel mensen een belangrijke rol. Nieuws wordt gepercipieerd als waardevol, objectief en oprecht waardoor gemaskeerd wordt dat het nieuws vanuit een welbepaald gezichtspunt gebracht wordt, namelijk het westerse. Van Ginneken wijst op de gevaren die de termen objectiviteit en neutraliteit met zich meebrengen. Hij stelt dat deze objectieven het wel waard zijn om na te streven, maar nooit bereikt kunnen worden. Het probleem is dat journalisten werken onder het mom van objectiviteit en neutraliteit, hierdoor wordt nieuws ook gebracht als iets neutraal en objectief, terwijl dit helemaal niet zo is (Van Ginneken 1996: 21-23). De dominante ideologie wordt zodoende steeds meer gemaskeerd en als vanzelfsprekend ervaren.

3.2.2.2 Discursieve praktijken die de selectie en productie van buitenlands nieuws beïnvloeden

Aangezien internationaal nieuws een sociale constructie is, is het vanzelfsprekend dat het geen spiegel biedt op het wereldtoneel. De nieuwsmedia zetten bepaalde gebeurtenissen extra in de kijker, terwijl andere gedoemd zijn om op de achtergrond te blijven (Van Ginneken 1996: 28). Als nieuws een vorm van discours is, betekent dit dat er verschillende discursieve praktijken zijn die het maken van het nieuws beïnvloeden. Discursieve praktijken zijn volgens Fairclough processen die gerelateerd zijn aan de productie en consumptie van een tekst. Discursieve praktijken zijn ingebed in de maatschappelijke orde en reproduceren bijgevolg de werkelijkheid. Anderzijds is het ook via discursieve praktijken dat de sociale realiteit gecreëerd wordt (Phillips & Jørgensen 2002: 68). In dit korte hoofdstuk wordt toegelicht welke verschillende discursieve praktijken een rol spelen bij de constructie van het internationale nieuws. Volgens Van Ginneken (1996) zijn er 101 mechanismen die ertoe leiden dat nieuws op een vervormde manier gebracht wordt. In volgende paragraaf worden de belangrijkste toegelicht.

3.2.2.2.1 Nieuwswaarden in buitenlands nieuws

Gezien de omvang van al de mogelijke internationale gebeurtenissen die per dag in het nieuws zouden kunnen gebracht worden, is het vanzelfsprekend dat er nood is aan een selectie-instrument. Er zijn reeds verschillende onderzoeken gevoerd naar welke criteria gehanteerd worden bij het selecteren van nieuws (Westerståhl & Johansson 1994: 72-73 verwijzen o.a. naar

Lippman 1922; Galtung & Ruge 1965; Schulz 1976). Van Ginneken stelt dat deze waarden sterk cultureel en ideologisch bepaald zijn: "*nieuws is iets wat als 'nieuw' wordt opgemerkt en aangemerkt binnen een bepaalde maatschappij of groep*" (1996: 35). Het schema van Westerståhl en Johansson met betrekking tot nieuwswaarden in internationaal nieuws, biedt in deze context een uitstekend model.

Figuur 2: Nieuwswaarden in buitenlands nieuws (Westerståhl & Johansson 1994)

Westerståhl & Johansson hebben de klassieke nieuwswaarden drastisch teruggebracht tot vier, waarvan nabijheid, belangrijkheid en drama de basis uitmaken. *Belangrijkheid* wordt gemeten aan de hand van een index welke ondermeer het BNP en het bevolkingsaantal in rekening brengt (1994: 73). *Nabijheid* beslaat zowel geografische, culturele als commerciële nabijheid. Westerståhl & Johansson stellen dat met de technologische vooruitgang in de communicatiemediën, de geografische nabijheid niet zo een grote rol meer speelt. De economische relaties die een land onderhoudt met een ander land zijn echter wel doorslaggevend voor de selectie. Ook de culturele nabijheid is een belangrijke factor om te bepalen wanneer iets 'nieuws' is. De auteurs besluiten echter dat dit een nieuwswaarde is die zeer moeilijk te operationaliseren is. *Drama* is een welgekende nieuwswaarde welke ondermeer tot uiting komt in de selectie van voornamelijk negatief nieuws. De vierde waarde *toegang* is niet causaal van aard. Het betekent dat regio's of gebeurtenissen die beter toegankelijk zijn voor journalisten of waar men gemakkelijk aan bronnen kan geraken, sneller in het nieuws komen (Westerståhl & Johansson 1994: 73-74).

Ideologie, dat vanuit de kern op de verschillende nieuwswaarden inspeelt, is een zeer belangrijke maar moeilijk te onderzoeken factor. Zoals Van Ginneken (1996:35) reeds postuleerde, zijn nieuwswaarden cultureel bepaald. Het is door een welbepaalde ideologie en in een welbepaalde maatschappelijke constellatie dat nieuwswaarden geformuleerd en geherformuleerd worden. Het is hier dat discours en de discursieve praktijken opduiken. Volgens Westerståhl & Johansson (1994:77) is ideologie de grootste oorzaak van afwijking en vervorming in het huidige buitenlandse nieuws. De stippellijntjes in het model geven aan dat ideologie doorwerkt in de verschillende nieuwswaarden. Hoe belangrijkheid, nabijheid en drama gearticuleerd worden, hangt dus af van de dominante ideologie in een welbepaalde context. Anderzijds zijn het ook de nieuwswaarden (discursieve praktijken) die mee de heersende ideologie en discours helpen scheppen. Wiens

ideologie nu doorspeelt in deze nieuwswaarden is echter niet evenwaardig verdeeld. De grootste media- en nieuwsorganisaties zijn in handen van westerse conglomeraten. Bijgevolg wordt er door middel van het nieuws voornamelijk een westerse, blanke ideologie doorgegeven (Stokke 1971: 13; Allimadi 2002:5). Van Ginneken (1996:36) stelt metaforisch dat het nieuws fungeert als een *“reparatiewerkplaats van onze wereldbeelden en onze wereldorde”*.

Deze dominante ideologie bepaalt niet enkel wat er in het nieuws komt, maar nog meer wat er niet in komt. Alles wat in het nieuws komt, past namelijk binnen een bepaald kader, binnen een verhaal. Gebeurtenissen die niet stroken met de westerse visie op het wereldtoneel worden geen nieuws (Van Ginneken 1996:99). Gebeurtenissen die de Europese superioriteit en de inferioriteit van de Ander bevestigen krijgen stevast een plaats in het ideologische verhaal voortgebracht door het nieuws

3.2.2.2.2 Wie komt aan het woord?

“Nieuws is gebaseerd op een selectieve articulatie van bepaalde stemmen die uitspraken doen over bepaalde gebeurtenissen”
(Van Ginneken 1996:77)

De bronnen die al dan niet gebruikt worden door journalisten zijn ook een belangrijke factor in het nieuwsproductieproces. Volgens Van Ginneken (1996: 77) zijn er enkele stemmen die frequent en luid worden gehoord, terwijl veel andere stemmen slechts sporadisch of zelfs nooit de kans krijgen om gehoord te worden. Journalisten raadplegen vooral officiële bronnen van westerse regeringen, instituten of bedrijven om aan informatie te geraken inzake internationale gebeurtenissen (Van Ginneken 1996: 77-78). Ook experts spelen een belangrijke rol in dit verhaal. Bij een conflict in Midden-Afrika bijvoorbeeld, worden frequent Afrika specialisten of geschiedkundigen geraadpleegd, terwijl de stemmen van de lokale bevolking zelden aan bod komen. Volgens Van Ginneken (1996: 88-89) wordt op deze manier opnieuw het wereldtoneel geïnterpreteerd vanuit een westers, eurocentristisch kader. Zij krijgen niet de kans om zelf hun verhaal te doen, Wij gaan het vertellen voor hen vanuit ons eigen interpretatiekader. Bijgevolg is het nieuws dat gebracht wordt vaak een doorgeefluik voor de eenzijdige interpretatie van een westerse, mannelijke, blanke bron (van Ginneken 1996: 77).

3.2.2.2.3 Wat glipt door de mazen van het nieuwsnet?

Een goede metafoor voor de nieuwsmedia inzake buitenlands nieuws, is die van het visnet. De nieuwsmedia moeten beschouwd worden als vissers die hun netten spannen over de aardbol. Op sommige plekken zijn er amper mazen in het net, op andere plekken zijn de mazen zo groot dat er enkel een reusachtig zeedier mee gevangen kan worden. De spreiding van dit net is uiteraard opnieuw niet evenredig. In de metropolen van het Noorden en Westen worden vrijwel alle vissen gevangen, tot plankton toe. In het Zuiden en Oosten zijn de mazen veel groter en worden enkel de abnormaal grote vissen gevangen (Van Ginneken 1996: 108). De wijze waarop dit net gespannen is, is afhankelijk van de nieuwswaarden, bronnen en de maatschappelijke context. Deze metafoor

beschrijft perfect hoe het proces van internationale nieuwsgaring werkt. Over het Westen verschijnt er op stelselmatige wijze nieuws, terwijl er over Afrika betrekkelijk weinig bericht wordt. Enkel aan de afwijkende, uitzonderlijke gebeurtenissen wordt aandacht besteed. Dit heeft tot gevolg dat na verloop van tijd Afrika geassocieerd wordt met deze 'afwijkende' gebeurtenissen.

3.2.2.3 Besluit

Internationaal nieuws werkt niet als een venster op de wereld, maar biedt ons een eurocentristisch getinte bril om de wereld te interpreteren. Hartley (1982: 61-62) benadrukt dat deze ideologie, die door de nieuwsmedia wordt doorgegeven, zeker niet bedoeld is om te misleiden. Zoals eerder gezegd zit deze ideologie zo ingebed in maatschappelijke praktijken en instituties dat ze als vanzelfsprekend is geworden. Het internationale nieuws is één van de vele producten van discours. Vijfhonderd jaar Europese hegemonie werkt tot op de dag van vandaag nog steeds door en vindt zijn weerklink in de nieuwsmedia. In volgend hoofdstuk wordt specifiek onderzocht welke representaties er heersen over Afrika in het nieuws.

3.2.3 De dominante beeldvorming van Afrika in het nieuws

"Wars and famine make good television copy; structural adjustment and parliamentary debate do not"
(Gordon & Wolpe 1998:52)

3.2.3.1 Inleiding

Stokke (1971:13-15) stelt, zoals reeds bleek uit vorig hoofdstuk, dat gebeurtenissen in Afrika verschillende sluizen moeten overwinnen, voordat ze in de westerse media komen. Volgens Kenney (1994:61) negeren de westerse media Afrika tenzij er een gigantische hongersnood of oorlog woedt. In de beeldvorming van Afrika is het abnormale de norm, Afrika wordt herleidt tot een spektakel (Nederveen 1990:235). Door het gebrek aan degelijke kennis over Afrika vervallen reporters en mediamakers vaak in stereotypen wanneer er over Afrika bericht wordt (Kenney 1994: 65). Gordon & Wolpe noemen dit gegeven Afro-pessimisme. Verschillende auteurs stellen het probleem van de achtergrondinformatie aan de kaak (Stokke 1971: 20-21; Himmelstrand 1971: 117; Ndangam 2002: 14; Stevenson 1999: 138). Door het eurocentrisme in de nieuwsberichtgeving, worden internationale gebeurtenissen geïnterpreteerd volgens de eigen waarden en normen. Door het gebrek aan contextinformatie wordt dit nog extra gevoed. Het proces van 'othering' sluipt dus door tot in de nieuwsmedia: modern wordt tegenover traditioneel geplaatst, beschaafd tegenover wild en complex tegenover primitief (Kenney 1994: 65-66). Wanneer een conflict historisch, economisch, politiek en cultureel wordt gesitueerd, biedt dit een beter interpretatiekader voor de lezer. Uiteraard sluipt het eurocentrisme ook in deze sferen door, maar door een gebeurtenis vanuit verschillende perspectieven te belichten, vervalt men minder snel in stereotypen. De auteur stelt dat kennis een manier is om de solidariteit en het wederzijds respect tussen verschillende culturen te bevorderen. Voor hem heeft de massamedia een grote rol te vervullen in dit proces (Stokke 1971:22). We mogen echter niet vergeten dat het net deze westerse kennis over de Ander was, dat het koloniale discours zo pertinent maakte. In het

volgende hoofdstuk worden de verschillende stereotypen die in het nieuws voorkomen op een rij gezet. Deze indeling is pragmatisch van aard, aangezien in de realiteit deze stereotypen elkaar beïnvloeden en versterken. Extra aandacht wordt geschonken aan de berichtgeving over Afrikaanse conflicten.

3.2.3.2 Vaak voorkomende stereotypen over Afrika in de westerse berichtgeving

In de volgende paragrafen worden de stereotypen over *Afrika* onder de loep genomen, uiteraard bestaat er niet zoiets als één Afrika. Het voorstellen van Afrika als één monolithisch blok is net één van de mechanismen van stereotypering (Ndangam 2002: 22).

3.2.3.2.1 'Heart of Darkness': Afrika als continent van het kwaad

Ndangam beweert, net als Taylor (2001: 3) dat in de berichtgeving over Afrikaanse conflicten, Afrika vaak wordt beschreven met de metafoor 'Heart of Darkness'. Bijgevolg wordt Afrika afgebeeld als een continent van politieke onrust, strijd, instabiliteit, geweld en wanhoop (2002:17-18). Afrika wordt voorgesteld als een oord van verderf, het lijkt wel de hel. Het probleem met deze connotaties is, naast hun stereotiepe karakter, dat ze een rechtvaardiging bieden voor de lakse houding van de internationale gemeenschap. In het journalistieke veld creëert deze beeldvorming een cultuur van luiheid, waarbij gebeurtenissen automatisch geïnterpreteerd worden volgens dit stereotiepe kader (Ndangam 2002: 2). Volgens Ndangam (2002:21-23) versterkt deze metafoor tevens het idee dat beschaving enkel voorbestemd is voor het Westen en nooit tot in Afrika zal penetreren. Scherper gesteld: deze metafoor rechtvaardigt het (neo)kolonialisme. Deze visie van Afrika als 'hart der duisternis' is a-historisch en beschouwt Afrika als een schouwspel van archaïsche krachten

3.2.3.2.2 Afrika als tribale samenleving

Een welbekend en zeer relevant cliché over Afrika in de context van dit onderzoek is tribalisme. Tribalisme hangt ook samen met de metafoor 'Heart of Darkness'. Wanneer er conflicten zijn die enigszins met etniciteit verbonden zijn worden deze louter gereduceerd tot een eeuwenoude strijd tussen stammen zonder aandacht te schenken aan politieke, economische, historische en culturele antecedenten (Himmelstrand 1971:127-128; Ndangam 2002: 13-14; Gordon & Wolpe 1998:53; Kenney 1994: 66; Allimadi 2002: 5; Woldemariam & Hart 2007: 72; Karnik 1998: 612) . De enige redding voor Afrika is in dit opzicht de 'de-tribalisering' door het aanstellen van een westerse elite (Himmelstrand 1971: 127-128). Dit stereotype is onlosmakelijk verbonden met dit van wildheid, primitiviteit en barbarisme, dat ook vaak in de westerse nieuwsmedia gehanteerd wordt (Kenney 1994: 65; Allimadi 2002: 5; Van Geertruyen 1991: 43). Deze notie van Afrika als tribale samenleving hangt tevens samen met de notie van gefixeerde etniciteit. Conflicten worden voorgesteld als eeuwenoude haat tussen stammen, waardoor geen aandacht wordt geschonken aan het fluctuerende karakter van etniciteit (Gordon & Wolpe 1998: 53-54). Oorlog tussen verschillende groepen heeft niet veel te maken met een traditionele samenleving waarin oeroude

haat heerst, maar etniciteit wordt gemanipuleerd en gearticuleerd in een welbepaalde maatschappelijke context (zie ook 2.4.3.2.3). Gordon & Wolpe (1998:53) veronderstellen dat de meeste etnische conflicten in Afrika pas recent zijn ontstaan ten gevolge van economische, sociale en politieke krachten in een moderne samenleving.

3.2.3.2.3 De vermeende actieve rol van het Westen.

Zoals reeds gezegd, speelt het proces van 'othering' een belangrijke rol in de beeldvorming van Afrika. In de westerse nieuwsberichtgeving wordt vaak de focus gelegd op de sleutelrol van het Westen. Afrika wordt voorgesteld als passief en onzelfredzaam, terwijl het Westen wordt gepresenteerd als redder in nood (Ndangam 2002:11).

3.2.3.2.3.1 *Rol van de Verenigde Naties (VN) en westerse goodwill*

Ndangam (2002) analyseert specifiek de mediaberichtgeving over het conflict in de Democratische Republiek Congo in 1996, in de nasleep van de Rwandese genocide van 1994. Uit haar analyse blijkt dat de rol van de VN in het conflict een prominente plaats krijgt in de mediaberichtgeving. De VN kregen veel aandacht, maar werden in de pers veroordeeld voor hun lakse houding net zoals in Rwanda (ut infra). De VN worden dus niet automatisch positief voorgesteld, maar worden wel beschouwd als de ultieme actieve factor in het conflict. Hadden de VN eerder en beter ingegrepen had het conflict voorkomen kunnen worden (Ndangam 2002: 15-16). Deze beeldvorming versterkt tevens het heersende idee van het superieure Westen ten opzichte van het minderwaardige Afrika. Zelfs het discours, voortgebracht door de NGO's, is niet vrij van vooroordelen. Monkasa-Bitumba (1991: 171-177) stelt dat in dit discours het paternalistische idee van afhankelijkheid van westerse goodwill ook doorsluimert. Afrika kan nooit zelfvoorzienend zijn en is dus afhankelijk van giften van het Westen. Nederveen (1990: 235) spreekt van hulpverleningsbeeldvorming, waarbij westerse media en NGO's het beeld van een hulpbehoevend en afhankelijk Afrika bevestigen en versterken. Stevenson (1999: 138) stelt dat in de berichtgeving de economische onderontwikkeling van Afrika wordt toegeschreven aan primitiviteit en culturele achtergesteldheid. Afrika is dus overgelaten aan westerse vrijgevigheid. Als we terugkomen op de wereld-systeemtheorie van I. Wallerstein werpt dit een betere blik op de zaak. Volgens de wereld-systeemtheorie worden Afrikaanse landen structureel arm gehouden door het Westen. Het Westen wordt steeds rijker op de rug van Afrika.

3.2.3.2.3.2 *Geen zelfbestuur mogelijk*

De Afrikaanse landen worden vaak bestempeld als samenlevingen waar geen zelfbestuur mogelijk is (Ndangam 2002: 23; Allidami 2002:6). Dit is opnieuw onlosmakelijk verbonden met het idee van tribalisme. De samenleving wordt beheerst door een eeuwenoude stammenstrijd, waardoor het noodzakelijk is dat een westerse elite wordt ingesteld. Afrikaanse politieke elites worden daarenboven voorgesteld als corrupt en antidemocratisch (Stevenson 1999: 138). Allimadi (2002:66) oppert dat in de nieuwsmedia soms zelfs openlijk gepleit wordt voor de terugkeer van kolonialisme omdat ordehandhaving in Afrikaanse samenlevingen toch niet mogelijk is.

3.2.4 **Besluit: vergelijking huidig nieuwsdiscours met het koloniale discours**

Als we het koloniale discours (kolommen en rijen omgewisseld) uit het vorige hoofdstuk er terug bijhalen en dit vergelijken met de huidige berichtgeving, krijgen we het volgende model:

schema 3: Vergelijking van het huidige nieuwsdiscours met het koloniale discours

	19^e-20^e E Het koloniale discours	20^e-21^e E Het huidig nieuwsdiscours
Afrika/Afrikanen	Nieuw argument inferioriteit Wanorde, chaos, wilde beesten Woeste, naakte krijgers, primitieve wapens (bij opstand) Wildheid en natuur Zwart Heidens Primitief, nog in oertijd Niet intelligent, lui, groot kind Geen zelfbestuur mogelijk	Abnormale is de norm: oorlog, hongersnood politieke onrust, strijd, instabiliteit gewelddadig, minderwaardig, rampzalig, erbarmelijk en primitief, Wild → Afrika als spektakel (Hart der Duisternis) Tribale samenleving Eeuwenoude stammenhaat Passief Corrupt, antidemocratisch Geen zelfbestuur mogelijk
Europa/het Westen	Superieur 'ras' Orde en harmonie Gedisciplineerde soldaat, uniform, leger Beschaving en cultuur Wit Christelijk Nood aan rationele leider=Europeaan Elke vorm van cultuur werd toegeschreven aan blanke invloed	Modern Beschaafd Complex Westerse elite als redding, Actief VN-interventie, NGO Beschaving enkel voor Westen
Context	Darwinisme Paternalisme Verantwoording koloniale expansie Binaire opposities, Alterity, otherness	Afro-pessimisme, Paternalisme Neo-kolonialisme, Economische uitbuiting Eurocentrisme, binaire opposities Alterity, otherness

Uit het vorige schema blijkt duidelijk dat het koloniale discours doorsijpelt in het huidige westerse nieuwsdiscours. Soms met andere woorden of benamingen, maar beangstigend vaak met dezelfde termen. Net zoals in het eerste hoofdstuk, stellen we ons de vraag of er hoop is voor Afrika in de westerse beeldvorming. Karnik (1998: 612) oppert dat het niet voldoende is om enkel de hoeveelheid aan Afrika-berichtgeving te vergroten, maar dat er een mentaliteitsverandering moet komen in de westerse dominante ideologie. Net zoals uit vorige hoofdstukken, blijkt ook hier weer dat negatieve representaties in de vorm van Wij-Zij diepgeworteld zitten in de westerse beeldvorming over Afrika. Allimadi (2002: 3-4) meent dat er krachtige spelers zijn die profiteren van het discours over Afrika: het neokolonialisme door het IMF en de Wereldbank is hier een sprekend voorbeeld van. Maar zoals ook bleek uit het eerste hoofdstuk zijn er altijd andere

discoursen in omloop. Waar er macht is, is er altijd tegenmacht. Het westerse discours zal dus nooit alle representaties kunnen koloniseren. Gordon & Wolpe spreken in dit opzicht van het andere Afrika. Een Afrika waar modernisering, markteconomie, meerpartijenstelsels, democratisering en economische groei in volle opmars zijn. Het probleem is dat dit Afrika onzichtbaar blijft voor het grote publiek. Het is wel opvallend dat de categorieën van het 'andere Afrika' westers getint zijn. De auteurs roepen dus ook op om aandacht te besteden aan positief nieuws en het andere Afrika zichtbaar te maken (1998: 49). In het volgende hoofdstuk komen we tenslotte tot onze casestudy: de Rwandese genocide van 1994.

4 Casestudy: De Rwandese genocide (april-juli 1994)

"La dernière bataille du colonisé contre le colon sera souvent le combat des colonisés entre eux."

(Fanon 1961, geciteerd in Prunier 1997:5)

4.1 Inleiding

Tijdens de Rwandese genocide lieten op honderd dagen tijd ongeveer 800 000 mensen hun leven. Voornamelijk Tutsi's, maar ook gematigde Hutu's, werden vermoord zonder onderscheid van man, vrouw of kind (Verenigde Naties 1999: 3, bijlagen: 2). De moordwapens waren voornamelijk machetes, knuppels en lichte vuurwapens (Jones 2007: 232). Gérard Prunier (1997:312) maakt de vergelijking met Nazi-Duitsland en besluit dat het dagelijkse dodenaantal in Rwanda vijf keer zo hoog lag als dat van de Holocaust.

Net zoals we reeds opmerkten in vorig hoofdstuk, wordt de Rwandese genocide, net zoals andere Afrikaanse conflicten vaak gerepresenteerd als een stammenstrijd. Verschillende auteurs (Newbury & Newbury 1999; Straus 2006; Jones 2007; Taylor 2001; Reyntjens 1996; Hintjens 1999; Woldemariam & Hart 2007; Allimadi 2002; Stevenson 1999: 144) klagen dit aan omdat het enerzijds een fundamenteel verkeerde analyse van Rwanda en de genocide is. Anderzijds verdoezelt dit interpretatiekader op verschillende wijzen interne en externe dynamieken die aan de vooravond van de genocide werkzaam waren. Harrow (2005: 35), maar ook Fair & Parks (2001: 36) stellen dat het idee van eeuwenoude stammenstrijd mee aan de basis lag van de lakse houding van de internationale gemeenschap: genocide vraagt voor een interventie, stammenstrijd niet.

In het volgende hoofdstuk wordt gepoogd de Rwandese genocide in een ruimere context te plaatsen. We gaan na welke factoren verantwoordelijk waren voor het gespannen klimaat dat uiteindelijk leidde tot de genocide. We trachten op deze manier een ruimer verklarend kader op te stellen. Gezien de rijke en complexe geschiedenis van Rwanda, is volledigheid onmogelijk. Toch wordt getracht om zo een uitgebreid mogelijk overzicht te geven van de externe en interne dynamieken van Rwanda. In het hoofdstuk daaropvolgend schetsen we de westerse berichtgeving met betrekking tot de genocide.

4.2 Rwanda, het land van de duizend heuvels

Rwanda is een klein land gelegen in Centraal-Afrika (kaart Verenigde Naties 2008, zie bijlagen:3) met als buurlanden Congo, Uganda, Tanzania en Burundi (kaart Verenigde Naties 2004, zie bijlagen: 4). De hoofdstad is Kigali. De oppervlakte bedraagt 26 338 km² (Braeckman 1994: 1). Het landoppervlak bestaat voornamelijk uit meren, moerassen en heuvels (Taylor 2001: 35). Rwanda heeft de hoogste bevolkingsdichtheid van heel Afrika met een bevolkingsaantal van ongeveer 8 miljoen inwoners aan de vooravond van de genocide (Braeckman 1994: 1 ; Taylor 2001: 35). Het BNP per capita is echter één van de laagste ter wereld (Taylor 2001: 35). 95% van de bevolking leeft op het platteland (Taylor 2001: 35) Er zijn drie etnische groepen in Rwanda: de

Hutu (89,8%), de Tutsi (9,8 %) en de Twa (0,4%). De Hutu's zijn overwegend landbouwers, terwijl de Tutsi's overwegend veehouders zijn, maar beide groepen bezitten over het algemeen wel vee. De Twa's, een pygmeeënvolk, zijn jagers-verzamelaars en pottenbakkers (Braeckman 1994: 1; Taylor 2001: 40). De nationale taal is het Kinyarwanda maar er wordt ook Frans, Engels en Swahili gesproken. 80% van de bevolking is katholiek of animistisch. Ze leven vooral van de uitvoer van landbouwproducten met als voornaamste: bananen, maniok, (zoete) aardappel, koffie, thee, droge bonen, gierst, maïs en katoen. Rwanda ligt op een gemiddelde hoogte van 1600 m en is een erg heuvelachtig gebied (Braeckman 1994:1). Vandaar de naam: land van de duizend heuvels.

4.3 De Rwandese genocide

4.3.1 De aanloop naar de genocide, meer dan louter een etnisch conflict

4.3.1.1 Prekoloniaal Rwanda : een land van relatieve eenheid

Rwanda-Urundi (vroeger één land) heeft gedurende lange tijd geen contact gehad met de rest van de wereld. Vanaf het einde van de 19e eeuw, in het licht van het Europees imperialisme, komt daar verandering in. Vanaf 1880 wordt Rwanda-Urundi de inzet in een koloniale strijd. Zowel Groot-Brittannië, België als Duitsland hadden hun zinnen gezet op Rwanda-Urundi. In de conventie van Berlijn (1884-1885) werd het overgrote deel van Rwanda-Urundi aan Duitsland toegewezen (Taylor 2001: 39-40).

In Rwanda-Urundi zijn er drie etnische groepen die in relatieve eenheid met elkaar samenleefden. Hutu's, Tutsi's en Twa spreken dezelfde taal (Kinyarwanda), belijden dezelfde godsdienst en delen dezelfde culturele en economische ruimte. Ook kwamen er frequent gemengde huwelijken voor (Taylor 2001: 40 ; Mamdani 2001: 42-55). Daarenboven zijn de groepen niet geconcentreerd in bepaalde gebieden of regio's, ze leefden met andere woorden samen in relatieve harmonie (Taylor 2001: 40). Voor de kolonisering werd Rwanda-Urundi geleid door een Tutsi-monarchie. De hoogste leider in het centrale bestuur werd de *mwami* genoemd. De perceptie van de Tutsi's als superieur ras en geboren leiders werd hierdoor ondersteund (Taylor 2001: 40-41). Taylor waarschuwt voor oversimplificering, aangezien in de prekoloniale periode ook Hutu's verschillende invloedrijke posities bekleedden, tevens behielden Hutu-chefs in verafgelegen regio's in de periferie vaak hun autonomie. De stelling van een absolute Tutsi-monarchie en Hutu-onderdanen gaat dus niet volledig op. Voor de kolonisering bestond de Rwandese constellatie uit een complex systeem van met elkaar verbonden autoriteiten die allen loyaliteit betuigden aan de koning. Regionaal stonden deze echter met elkaar in competitie (Taylor 2001: 42-43). De drang van België naar een simpele en overzichtelijke administratie zal uiteindelijk deze complex georganiseerde samenleving ontwortelen (Hintjens 1999: 254).

4.3.1.2 Koloniale erfenis: Divide et Impera

"Door het vastleggen van etnische verschillen smeedt de kolonisator mythen om zijn 'beschavings'- en overheersingsinspanning te ondersteunen".
(Braeckman 1997: 36)

4.3.1.2.1 De Hamitische Hypothese

De Hamitische mythe werd uitgevonden in de 19^e eeuw door graaf de Gobineau en werd later gretig aanvaard door historici en antropologen in dienst van het Europees kolonialisme (Rigby 1996: 65). Rigby (1996: 66) oppert dat de mythe aanvankelijk werd gebruikt om de minderwaardigheid van zwarten aan te tonen en daarbij het Europees imperialisme te dienen. Volgens de Europeanen konden Afrikanen nooit verantwoordelijk zijn voor enige vorm van cultuur of geschiedenis. Elk teken van intelligente of complexe geschiedenis in Afrikaanse samenlevingen werd toegeschreven aan een blanke invloed: de Hamieten, een kaukasisch volk (Rigby 1996:66; Berkeley 2003: 104; Braeckman 1997: 47; Mamdani 2001: 82). Taylor (2001: 30) stelt dat deze Hamitische hypothese verschillende gronden van waarheid bezit en dus niet in zijn geheel mag verworpen worden. De mate waarin deze hypothese gearticuleerd werd binnen het koloniale discours is echter wel van belang. Wetenschappers trachtten, in opdracht van het koloniaal bestuur, op verscheidene manieren aan te tonen dat de Tutsi's afstammelingen zouden zijn van de Hamieten, terwijl de Hutu's zouden afstammen van het inferieure, onintelligente Bantoe-ras.

4.3.1.2.2 Indirect bestuur door Duitsland en België

Duitsland opteerde niet voor rechtstreeks gezag, maar poogde via plaatselijke leiders het koloniaal bestuur te vestigen. In navolging van de Hamitische mythe en de reeds geconsolideerde Tutsi-monarchie, werden de Tutsi's verkozen boven de Hutu's. Duitsland spoorde de koning aan om zijn centraal gezag te verbreiden over de regio's. Na het verlies in WOI moest Duitsland zijn kolonies afstaan. Na beslissing van de Volkenbond kreeg België in 1921 Rwanda-Urundi als mandaatgebied (Braeckman 1997:32). Zoals reeds aangetoond in vorige hoofdstukken, rechtvaardigden Europese rassentheorieën en classificaties de koloniale onderdrukking en uitbuiting. Aangezien België haar kolonies, net zoals Duitsland, vanuit het thuisland bestuurde, was het belangrijk om een bondgenoot te vinden die het best geschikt was om het koloniale discours te ondersteunen. Veel veranderde er niet in Rwanda-Urundi, de Belgen bleven de Tutsi's bevoordelen (Taylor 2001: 41). De Belgen gingen echter nog verder in deze verdeel en heers-politiek. In de pre-koloniale periode lagen etnische verschillen tussen Hutu's en Tutsi's niet vast. Een Hutu die meer vee had en daardoor meer rijkdom verwierf kon Tutsi worden. Ook wanneer een Tutsi zijn veestapel verloor, kon hij gedegradeerd worden tot Hutu (Braeckman 1997:48). Bij de komst van de Belgen werden deze echter wel gefixeerd en geconsolideerd via allerlei quasiwetenschappelijke methoden (bvb. schedel- en neusgatenmeting). Tevens werd er in 1926 een identiteitskaart ingevoerd die de Rwandezers indeelde volgens hun etnische afkomst (Straus 2006: 21). Daarbij ging een complexe samenleving gebaseerd op wederzijdse mobiliteit verloren (Mamdani 2001: 101). De Tutsi's werden door hun rijzige gestalte en fijn gelaat beschouwd als een superieur ras. De gelijkenissen

van de Tutsi's met de Europeanen was zo sprekend dat de Tutsi's werden aanzien als geboren leiders (Braeckman 1997: 36-37). De Tutsi's werden door de Belgen, net zoals de Duitsers, benoemd als de enige rechtmatige leiders van Rwanda. Niet alleen het koloniale gezag steunde op de Tutsi-aristocratie, maar ook de kerk ging een bondgenootschap aan met de Tutsi's (Braeckman 1997: 47). De Tutsi's kregen bijgevolg allerlei privileges, zoals opleiding en administratieve posten. De Hamitische hypothese werd aangeleerd in de verschillende scholen met overwegend Tutsi-leerlingen (Taylor 2001: 42). De Hutu's kregen enkel werk in de mijn of in de landbouw (Rigby 1996: 70). Verschillende etnische elementen werden gemanipuleerd om het koloniale gezag te dienen. Scott (2006: 20) meent dat de kolonisator de termen Hutu en Tutsi niet heeft uitgevonden, maar hun oorspronkelijke betekenis en verhouding tot elkaar, wel heeft veranderd. Het spreekt voor zich dat de Hutu's, na verloop van tijd, misnoegd waren met deze politiek. De Hamitische mythe werd door de Tutsi's gretig aangenomen aangezien dit enkel in hun voordeel speelde. De Tutsi's buitten de Hutu's uit op aanmoediging van het koloniaal bestuur. Maar deze Hamitische hypothese had ook een pervers effect. Aangezien deze stelde dat de Tutsi's geen echte (zwarte) Afrikanen zijn en van 'elders' kwamen om Rwanda te leiden, betekende dit dat de Tutsi's geen rechtmatige leiders zijn in Rwanda. De etnische manipulatie die de Tutsi's bevoordeelde, zorgde nu voor een etnisch nationalisme onder de Hutu's (Straus 2006: 21; Hintjens 1999: 255). In de jaren 1950 komt er een kentering in de relatie tussen de Belgen en de Hutu's en Tutsi's. De missionarissen, vaak uit Vlaamse families, zien in de tegenstelling in Rwanda de spiegel van België waar de Franstalige bourgeoisie (Tutsi's) de arme Vlaamse bevolking (Hutu's) onderdrukt. Ook de Belgische politiek volgt de kerk en steunt de Hutu's (Braeckman 1997: 50-51; Taylor 2001: 43; Hintjens 1999: 254).

Dit gegeven dient gekaderd te worden in de onafhankelijkheidsbeweging die zich vanaf de jaren 1950 voltrekt in gekoloniseerd Afrika. De Tutsi's waren sterke voorvechters van de onafhankelijkheid en keren zich tegen het Belgisch bewind. Om te verhinderen dat de Tutsi's de bevolking opjutten, gaan de Belgen een nieuw bondgenootschap aan met de Hutu's (Braeckman: 66-67). In de periode 1950-1962 komt de politieke constellatie in een stroomversnelling terecht die leidde tot de Hutu-revolutie gesteund door de Belgen (Straus 2006: 21). In 1957 richtten de Hutu's de PARMEHUTU (Parti du Mouvement de l'Emancipation Hutu) op. De Tutsi-monarchie werd omvergeworpen en verschillende Tutsi-chefs worden vervangen door Hutu's. Oud-seminarist Grégoire Kayibanda schrijft in samenwerking met Belgische priesters het Bahutu Manifest. De sociale revolutie gaat van start met de steun van Brussel. De Hutu's grijpen de macht en de Tutsi's vluchten het land uit. Ondertussen wordt in België een referendum over de onafhankelijkheid van Rwanda-Urundi (vanaf dan twee aparte landen) goedgekeurd (Braeckman 1997: 66-67). Bij het verlaten van Rwanda laten de Belgen een gapende tegenstelling achter.

4.3.1.3 De Rwandese onafhankelijkheid: Hutu-republiek aan de macht

In 1961 worden verkiezingen georganiseerd met de steun van de Verenigde Naties. De grootste Hutu-partij (PARMEHUTU) wint de verkiezingen waarop de Tutsi-koning het land uitvlucht. In 1962 wordt Rwanda uitgeroepen tot onafhankelijke republiek, Grégoire Kayibanda wordt aangesteld als

eerste president van Rwanda (Taylor 2001: 44). In de daaropvolgende jaren proberen verschillende gewapende Tutsi-millities het tij te keren vanuit Burundi, Tanzania en Congo (Taylor 2001: 44). Na verloop van tijd houden deze millities het voor bekeken, aangezien ze niet slaagden in hun opzet. Kayibanda promoot echter nog steeds de angst voor kakkerlakken (Tutsi's) aangezien dit in zijn voordeel speelt (Taylor 2001: 45). Na de kolonisator, manipuleert de nieuwe president opnieuw etnische elementen voor politieke doeleinden. Het Regime van Kayibanda blijft niet onbekritiseerd. Hij wordt er van verdacht Hutu's uit het zuiden van Rwanda te bevoordelen ten opzichte van deze uit het noorden (Taylor 2001: 45). De spanningen in Rwanda verlopen dus niet enkel volgens etnische breuklijnen. In 1973, na een grootscheepse moordpartij op Hutu's in Burundi, worden vergeldingsacties op de Tutsi's in Rwanda uitgevoerd. Een paniekgolf werd gezaaid onder de Tutsi's, waarop opnieuw verschillenden het land uitvluchtten. Kayibanda kon de acties echter niet controleren waardoor het land in chaos vervalt. Juvénal Habyarimana, een legerofficier en minister van defensie onder Kayibanda, pleegt in 1973 een staatsgreep waarop hij president wordt. Habyarimana belooft aanvankelijk een Rwanda van regionale en etnische eenheid. In de praktijk worden echter de noordelijke Hutu's bevoordeeld en krijgen Tutsi's amper toegang tot onderwijs en posten in het bestuur. De Tutsi's werden echter niet meer bedreigd of vermoord, waardoor er aan de vlucht naar de buurlanden een halt werd toegeroepen (Taylor 2001: 45-46).

4.3.1.4 De jaren '80- begin '90: van Afrikaans schoolvoorbeeld tot land in crisis

Het regime van Habyarimana werd gesmaakt door het Westen. Rwanda was tot het einde van de jaren '80 een van de meest stabiele landen in Afrika (Reyntjens 1996: 246; Hintjens 1999: 244; Taylor 2001: 46). Het katholicisme, de aandacht voor de bevolking, geen repressie voor de Tutsi's (hoewel ze nog steeds niet dezelfde privileges genoten), werd bejubeld door ex-kolonisator België. Op economisch vlak was Rwanda een voorbeeld voor ontwikkeling in de jaren '80: georganiseerde arbeid, winstgevendende koffie- (en thee) export, mijnbouw en het groeiend toerisme zorgden ervoor dat de Rwandese Frank de stabielste munt was in heel Centraal-Afrika (Taylor 2001: 46). Ook investeerde het regime van Habyarimana in infrastructuur (wegen), scholen en ziekenhuizen. Tevens trachtte hij de landbouwproductie een duw in de rug te geven (Newbury & Newbury 1999: 300). Dit beeld van Rwanda als goed georganiseerde samenleving verandert drastisch tegen het einde van de jaren '80 (Hintjens 1999: 245).

De economie kreeg op het einde van de jaren '80 immers een grote deuk. 95% van de bevolking was boer en leefde van de opbrengsten van de landbouw. Droogte en overstromingen veroorzaakten mislukte oogsten. Deze economische monocultuur maakte de economie erg kwetsbaar. Aangezien Rwanda vooral afhing van export (koffie en tin), waren ze tevens sterk afhankelijk van internationale prijszetting. Tegen 1986 waren alle mijnen in Rwanda gesloten, aangezien de wereldprijs voor tin veel te laag lag. Ook de wereldprijs voor koffie kreeg een enorme deuk in 1986-87: koffie was maar de helft meer waard dan voordien (Newbury & Newbury 1999: 300). Dit samen met de hoge bevolkingsdichtheid en het groeiende handelsdeficit zorgde ervoor dat Rwanda afstevende op een economische crisis (Taylor 2001: 46-47). Volgens Newbury & Newbury (1999: 300) werd deze crisis verergerd door corruptie en persoonlijke verrijking van de machthebbers. Een grote hongersnood onder de rurale bevolking maakte het fiasco compleet. In

1990 krijgt Rwanda een nieuwe slag wanneer ze op vraag van het IMF hun munt moeten devalueren. Hierdoor gingen interne prijzen de hoogte in. Daarenboven zorgde het hoge bevolkingsaantal in combinatie met een relatief kleine oppervlakte voor een hoge bevolkingsdruk. Dit leidde ertoe dat elke familie maar een klein stukje land kon bebouwen (Newbury & Newbury 1999: 300-302). Het spreekt voor zich dat al deze factoren angst en onzekerheid veroorzaakten bij de bevolking. Het hoeft dan ook niet gezegd dat de nasleep van de economische crisis één van de factoren was die mee aan de oorsprong lag van de genocide (Jones 2007: 234).

Rwanda kreeg op het eind van de jaren '80 ook een politieke kater te verwerken. Habyarimana had steeds de Hutu's in het noorden bevoordeeld, dit zorgde voor ongenoegen bij de bevolking in het centrum en het zuiden. De partij van Habyarimana (MRND) werd door Frankrijk onder druk gezet om een meerpartijstelsel (1991) op te richten. Dit bracht met zich mee dat verschillende oppositiepartijen van centrale en zuidelijke Hutu's het daglicht zagen. De grootste oppositiepartij was de MDR (Straus 2006: 24). Ook het vluchtelingenprobleem was nog steeds niet opgelost. Verschillende vredesonderhandelingen hadden er niet toe geleid dat de gevluchte Tutsi's huiswaarts konden keren (Taylor 2001: 47). Newbury & Newbury (1999: 303) spreken van 400 000 tot 600 000 Rwandese vluchtelingen. De economische malaise, samen met de politieke spanningen, leidde ertoe dat ook Habyarimana, in navolging van Kayibanda, koos voor de politiek van de etnische manipulatie en de demonisering van Tutsi's (Taylor 2001: 47). Newbury & Newbury (1999: 302) voeren aan dat Habyarimana het discours van overbevolking en tekort aan landbouwgrond misbruikt heeft om de vluchtelingen geen toegang te bieden.

4.3.1.5 1990: het RPF slaat toe

De angst die eerst door Kayibanda, dan door Habyarimana, gecreëerd en gevoed werd onder de Tutsi-bevolking, vond ook haar weerslag bij de gevluchte Tutsi's in de buurlanden. De Tutsi's in Oeganda en andere buurlanden begonnen zich te militariseren en acties te ondernemen. Het RPF (Rwandeese Patriottisch Front) of FPR (Front Patriotique Rwandais), een rebellengroep van Rwandese (Tutsi) deserteurs uit het Oegandese leger, valt uiteindelijk in oktober 1990 Rwanda binnen. Hun doel was om druk op Habyarimana te zetten, zodat hij de gevluchte Tutsi's opnieuw in het land zou laten (Berkeley 2003: 105). Het RPF was immers ingelicht over de preciaire situatie in Rwanda en hoopte van de instabiliteit te kunnen profiteren (Newbury & Newbury 1991: 303).

Dit was echter buiten Habyarimana gerekend, die de inval perfect kon kaderen binnen het angstdiscours over de Tutsi's en de 'Hutu-power' ideologie. Deze ideologie ontstond op het einde van de jaren '80, maar vond pas ingang bij de brede bevolking in het begin van de jaren '90 als gevolg van de RPF-inval. Deze ideologie werd gevoed door het idee dat de 'Tutsi-kakkerlakken' op zoek waren naar een terugkeer in de geschiedenis, terug naar de feodale monarchie waarin de Tutsi's het voor het zeggen hadden en de Hutu's gedwongen werden tot arbeid. Voor veel mensen stond participatie van het RPF dan ook gelijk aan de dominantie van Tutsi's (Mamdani 2001: 189). Intelligentsia binnen de MRND en later de CDR (Coalition pour la défense de la République, een radicale Hutu-partij) brachten de Hamitische hypothese opnieuw op de voorgrond (Mamdani 2001: 190). Op deze manier kon Habyarimana de aandacht afleiden van de interne strijd tussen

noordelijke en zuidelijke Hutu's en werd de Tutsi-haat aangewakkerd. Na de inval werden verschillende Tutsi's vermoord door MRND militanten (Taylor 2001: 47-48). De Tutsi's in het land werden automatisch bestempeld als aanhangers van het RPF (Newbury & Newbury 1999: 304).

De gebeurtenissen van oktober 1990 waren, zoals reeds gezegd, koren op de molen voor extremistische Hutu's binnen de regering en het leger. Ze pleitten dan ook voor een uitbreiding van het leger en een sterkere rol ervan in het regime. Het leger verachtvondigde zijn manschappen, van vijfduizend naar veertigduizend. Naast het leger werden ook jongerenmilities getraind en bewapend, alsook de gewone bevolking (Newbury & Newbury 1999: 304).

4.3.1.6 1992-1993: de weg naar de vrede via Arusha?

Hoewel het RPF aanvankelijk zware klappen kreeg, was het er tegen 1992 in geslaagd om verschillende regio's in het noorden van Rwanda te bezetten. Met steun van Frankrijk slaagde Habyarimana met het regeringsleger, RGF (Rwandan Government Forces), erin om stand te houden. Jones (2007: 236) kadert dit binnen de postkoloniale rol van Frankrijk in Afrika. Frankrijk steunde *la Francophonie*, het geheel van Franssprekende landen, tegen de Engelssprekende landen zoals Oeganda waar het RPF ontstaan is. Achteraf bleef Frankrijk steun leveren aan het Rwandese leger en de Hutu-milities, die later medeverantwoordelijk waren voor de genocide. Toch stond het regime van Habyarimana op losse schroeven, door interne oppositie van Hutu's en externe aanvallen van het RPF (Straus 2006:24).

Om tijd te rekken stemt Habyarimana in 1992 in met het staakt-het-vuren en vredesonderhandelingen in Arusha, Tanzania. In april 1992 vormt Habyarimana onder interne en internationale druk een coalitieregering met de oppositiepartijen (Straus 2006: 24). Deze onderhandelingen hadden echter geen direct gevolg voor de Tutsi's. Het RPF wordt ongeduldig en gaat opnieuw over tot actie in februari 1993, waarop opnieuw een vergeldingsactie volgt. Uiteindelijk ondertekenen het RPF en de Rwandese regering in augustus de Arusha-akkoorden. De akkoorden verplichten RPF-participatie en de invoering van een brede overgangsregering in afwachting van verkiezingen (Taylor 2001: 48-49; Straus 2006: 24). Ook diende er een VN-vredesmacht (UNAMIR) gevestigd te worden die het vredesproces zou begeleiden (Newbury & Newbury 1999: 307). Habyarimana en de MRND waren niet tevreden met de akkoorden (hoewel ondertekend) aangezien ze de macht van de president zwaar beperkten. Ze deden er dan ook alles aan om de akkoorden niet te moeten toepassen. Ook Hutu-power propagandisten zetten druk op de ketel en representeerden de Arusha-akkoorden als een onderhandeling tussen het RPF en de interne Hutu-oppositie (Mamdani 2001:210). Habyarimana speelde volgens Newbury & Newbury (1999: 304) een dubbele rol: enerzijds zette hij een democratiseringsproces op touw om het Westen tevreden te stellen, anderzijds was hij voorvechter van een oorlogsstrategie gebaseerd op een anti-Tutsi ideologie. Ook Jones stelt dat Habyarimana een liberaal-democratisch masker opzette om buitenlandse hulp aan te trekken, maar intern werd hij gedomineerd door de *akazu*, wat klein huis betekent. Een groep van extremisten gegroepeerd rond Habyarimanas vrouw, Agathe. Het was de *akazu* die als onzichtbare regering de voedingsbodem bood voor de Tutsi-haat,

angst en paniek (Jones 2007: 236). Sommigen refereren naar de 'Hutu-Power club' (Straus 2006: 32).

UNAMIR werd pas in november 1993 ingesteld, twee maanden te laat. Deze laattijdigheid was symptomatisch voor de volledige implementatie van de Arusha- akkoorden.

Volgens schattingen zijn in de periode tussen 1990 en 1993 ongeveer tweeduizend Tutsi's vermoord, alsook opposenten van het regime en mensenrechtenactivisten. Deze aanvallen waren niet spontaan maar goed georganiseerd door doodseskaders in opdracht van de veiligheidsdienst, gerelateerd aan het kabinet van de president. Het geld nodig voor een economische heropleving werd duidelijk besteed aan wapens en militaire training (Newbury & Newbury 1999: 305).

4.3.2 Overzicht: De Rwandese maatschappelijke constellatie aan de vooravond van de genocide

In dit hoofdstukje wordt kort een overzicht gegeven van de maatschappelijke constellatie aan de vooravond van de genocide. Deze indeling is opnieuw pragmatisch van aard want deze sferen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden.

4.3.2.1 Economisch

Zoals bleek uit vorige paragrafen woedde er in het begin van de jaren '90 een zware economische crisis. Er heerste armoede en hongersnood, wat angst en onzekerheid veroorzaakte onder de bevolking. Deze economische recessie bood een goede voedingsbodem voor een collectieve zondebok, de Tutsi's (Hintjens 1999: 242).

4.3.2.2 Politiek en militair

Samenvattend kunnen we zeggen dat het regime van Habyarimana op losse schroeven staat aan de vooravond van de genocide. Van binnenuit wordt hij onder druk gezet door de Hutu-oppositie en het RPF. Van buiten uit lijdt hij onder de druk van de internationale gemeenschap. Toch wordt het regeringsleger uitgebreid en worden milities getraind en bewapend. Straus (2006: 42-43) ontwaart vier belangrijke politieke actoren aan de vooravond van de genocide. Ten eerste, de gematigde Hutu's binnen de politieke oppositie met beperkte steun in het leger. De Belangrijkste partij onder de gematigden is het MDR, de groep rond eerste minister Agathe Uwilingiyimana (Williams 1997: 25). Ten tweede, de Hutu-hardliners (Hutu-power/akazu) binnen de MRND en de radicalere CDR. Deze tweede groep steunde op het leger, getrainde jongerenmilities en de media (ut infra). Ten derde de Tutsi-rebellen (RPF). En ten laatste de internationale gemeenschap waaronder de VN en UNAMIR. Grof gesteld pleitten de eerste en laatste groep voor een implementatie van de Arusha-akkoorden, terwijl de Hutu-hardliners en het RPF zich voorbereidden op oorlog (Straus 2006: 42-43). De reden van het RPF voor oorlog is echter wel gebaseerd op de niet-naleving van de Arusha-akkoorden.

4.3.2.3 Etnisch-cultureel

Zoals blijkt uit de historische schets zijn Hutu's en Tutsi's geen stammen, het is zelfs moeilijk om ze etnische groepen te noemen aangezien ze dezelfde culturele, sociale en economische ruimte delen (Jones 2007: 234; Straus 2006: 18-19; Reyntjens 1996: 243; Harrow 2005: 36). Mamdani (2001: 73) stelt dat zowel de Hutu als de Tutsi, politieke identiteiten zijn die gearticuleerd worden rond etnische elementen. Aangezien ze een politiek karakter hebben, zijn ze ook erg veranderlijk. De identiteit van Hutu's en Tutsi's veranderde afhankelijk van de veranderingen in het politieke bestel. Het probleem is dat de jarenlange manipulatie van etniciteit door het koloniaal bestuur werd overgenomen en gebruikt door de Hutu's en Tutsi's zelf. De problemen aan de vooravond van de genocide waren niet van etnische aard, maar van politieke aard. Machtsdeling was de inzet en voor extremisten in het Hutu-milieu was dit gemakkelijk te vertalen volgens etnische breuklijnen. Etnische haat fungeerde als rechtvaardiging voor een regime dat kost wat kost de macht wou behouden in tijden van groeiende politieke oppositie en economische crisis (Hintjens 1999: 242). De genocide vertalen als een eeuwenoude stammenhaat is dan ook een oversimplificatie (Straus 2006: 22).

4.3.3 6 april 1994: de bom barst

Op 6 april 1994, om half negen 's avonds wordt het vliegtuig waarin de Rwandese president en zijn Burundische collega, Ntaryamira, zitten, neergehaald. Iedereen aan boord kwam om (Straus 2006: 44). Habyarimana was net op terugweg van onderhandelingen over de machtsdeling met het RPF in Tanzania. De president had immers de Arusha-akkoorden nog steeds niet geïmplementeerd en werd onder druk gezet door de internationale gemeenschap om dit wel te doen. Op de avond van 6 april, nog voor zijn terugkeer, ging in Kigali het gerucht al rond dat de president had ingestemd met de machtsdeling, wat door hardliners niet in dank werd afgenomen (Braeckman 1994: 169). De Hutu's beschuldigen het RPF van de moord. Het RPF, op zijn beurt, beschuldigt hardliners binnen Habyarimanas entourage van de raketaanval. Er circuleert die avond echter ook een ander gerucht in Kigali: de Belgische blauwhelmen zouden verantwoordelijk zijn voor de dood van de president (Braeckman 1994: 177). Onmiddellijk na de crash nemen de Hutu hardliners de macht in handen (Straus 2006: 41). Tot op de dag van vandaag is er nog steeds geen uitsluitsel over de ware toedracht van de feiten, maar de huidige bewijslast helt over naar het RPF (Straus 2006:44).

De volgende dag worden door de presidentiële garde, het leger en jongerenmilities opposenten onder de Hutu's vermoord, maar de klemtoon ligt vooral op het uitroeien van de steun van het RPF onder de bevolking, de Tutsi's. Dit gebeurt via zorgvuldig opgestelde lijsten. Het is tevens op 7 april dat de tien Belgische blauwhelmen werden gedood. De tien Belgen hadden de opdracht gekregen de Rwandese Eerste Minister, Agathe Uwimiliyana, te beschermen. Zij, gematigd Hutu en haar man werden permanent bewaakt door 5 Ghaneese blauwhelmen, maar die dag vraagt ze om versterking. De tien Belgische blauwhelmen worden ingezet, met onvoldoende en ontoereikende wapens om zich te beschermen. De Rwandese militairen vallen omstreeks 5u.30 het huis aan. De Ghanezen kunnen ontsnappen, maar Agathe en haar man worden vermoord. Ook de tien Belgische

blauwhelmen worden om het leven gebracht (Braeckman 1994: 181-185). Een paar dagen na de moord op de Belgische blauwhelmen, trekt het gehele Belgische contingent zich terug uit Rwanda.

Legertroepen en milities zetten de straten af en gaan van deur tot deur om de Tutsi's te vermoorden. Bij de beruchte wegversperringen werden de identiteitskaarten gecontroleerd, wie Tutsi was werd omgebracht. De Tutsi's, maar ook gematigde Hutu's, werden vermoord met machetes en knuppels. De grote gruwel, maar tevens de kracht van de genocide, was dat ze werd uitgedragen door de bevolking. Het is door dit gegeven dat de massamoorden zich konden voltrekken op zulke grote schaal (Jones 2007: 238, 243). Niet enkel Tutsi's zelf, maar ook echtgenoten, kinderen en vrienden van Tutsi's werden vermoord. Hutu's die vroeger buur of vriend waren, werden verplicht hun Tutsi-kennissen te vermoorden. Ze werden zelfs verplicht hun eigen echtgenoot te vermoorden. Wanneer ze weigerden, werden ze zelf vermoord. Hierdoor werden sociale relaties van vertrouwen volledig uitgehold (Hintjens 1999: 269). Jones (2007: 243), net als Li (2003: 125), stelt dat de genocide zich voltrok op een routinematige manier, bijna als een dagtaak. De genocide werd gezien als een groot werk dat diende volbracht te worden (Hintjens 1999: 269).

4.3.4 De genocide: zorgvuldig gepland en georganiseerd

De genocide was geen spontane strijd tussen etnische groepen, maar een gepland, goed georganiseerd en berekend moordproject (Reyntjens 1996: 247- 248; Hintjens 1999: 246).

4.3.4.1 Het burgerbeschermingplan: bewapening en training

Zoals reeds gezegd werd in de jaren na de RPF-inval het Rwandese reguliere leger uitgebreid. Naast het reguliere leger werden er ook speciale milities getraind en wapens aangekocht. Het leger ontwikkelde ook een burgerbeschermingplan. Dit plan bestond erin dat de burgerbevolking instond voor controles in de buurt. Voor elke buurt werd een groep van ongeveer tien man gevormd die gewapend patrouilleerde in de buurten. Anderzijds werden ook vuurwapens verdeeld onder de bevolking. Het idee hierachter was om de dreiging van het RPF te counteren (Straus 2006: 26). In 1994 kreeg dit verhaal echter een ander plot. Tevens werden jongerenmilities getraind door hardliners binnen de regering en het leger. De leden van de milities waren over het algemeen lid van de *Interahamwe*. De *Interahamwe* ontstond oorspronkelijk als de jongeren vleugel van het MRND. Het is niet duidelijk wanneer de militaire training van *Interahamwe* tot doodseskader begon, maar in 1994 waren er verschillende duizenden militieleden over heel Rwanda. Aanvankelijk werden deze getraind in het licht van de dreiging van het RPF. Er zijn echter bewijzen dat deze militieleden lijsten van alle Tutsi's moesten opstellen en doorgeven. Een informant schatte dat deze getrainde jongeren in twintig minuten tijd duizend Tutsi's konden vermoorden (Straus 2006: 27). *Interahamwe* vertaald uit het Kinyarwanda betekent: zij die samen vechten (Jones 2007: 241). De extremisten onder de Hutu's kochten in 1993-1994 ook honderdduizenden machetes aan. Dit wapen wordt na verloop van tijd het symbool van de genocide (Jones 2007: 237). De genocide was dus zeker geen gevolg van een staat dat vervallen was in anarchie (Melvern 1998: 198). De

Rwandese genocide werd grotendeels uitgedragen door de (getrainde) Hutu-bevolking. Om zulke grote groep te mobiliseren was er uiteraard een sterke propagandamachine nodig. In volgende paragraaf wordt uitgelegd welk rol de media in Rwanda hierin speelden.

4.3.4.2 De verantwoordelijkheid van de media: RTLM en Kangura

"The graves are only half full! Who will help us to fill them?"

(Li 2003: 118)

De twee belangrijkste media die de anti-Tutsi propaganda uitdroegen waren de radiozender RTLM (Radio Télévision Libre des Mille Collines) en het weekblad Kangura (Straus 2006: 29; Taylor 2001: 48; Mamdani 2001: 190). RTLM, gesticht in 1993, was een semiprivate radiozender die in handen was van een kern van Hutu-hardliners. Geestesvader was Ferdinand Nahimana, een historicus die gestudeerd had aan de Sorbonne. De Radiozender was veel populairder dan de openbare Radio Rwanda. De 'haatradio' jette de bevolking op mee te helpen met het vermoorden van Tutsi's (zie berucht citaat). RTLM gaf anderzijds ook effectief orders aan de Interahamwe en gaf namen en verblijfplaatsen door van Tutsi's (Li 2003: 117-118; Hintjens 1999: 268). De radio richtte zich niet enkel tegen Tutsi's, maar tegen elke vorm van oppositie: Hutu of Tutsi (Taylor 2001: 48). Volgens Li (2003: 128) had RTLM een grote, zelfs beslissende rol in het transformeren van de genocide van een staatscampagne tot een nationaal massabeuren. Ook Williams (1997: 27) meent dat RTLM reedsreeks verantwoordelijk is voor het uiteindelijk verloop van de genocide.

Het nieuwsmagazine Kangura, reeds opgericht in 1990 na de inval van het RPF, vervulde eveneens de rol van haatgeleider. In december 1990 publiceerde het de "*Hutu Ten Commandments*". Deze geboden waren voorschriften voor de Hutu's. De hoofdboodschap was dat elke band met de Tutsi's moest verbroken worden en dat de sociale revolutie van 1959 te allen tijde moest beschermd en verder gezet worden (Straus 2006: 29).

4.3.5 United Nations Assistance Mission for Rwanda (UNAMIR): het falen van de internationale gemeenschap

"Rwanda was simply too remote, too far, too poor, too little and probably too black to be worthwhile."

(Des Forges, geciteerd in Jones 2007: 233)

Zoals reeds gezegd voorzagen de Arusha-akkoorden in een VN-vredesmacht in Rwanda (UNAMIR). De Veiligheidsraad richtte UNAMIR op in oktober 1993. UNAMIR moest de implementatie van de Arusha-akkoorden monitoren en de transitie-regering ondersteunen. De Vredesmacht was operationeel vanaf 1 november 1993 met aanvankelijk enkel een klein bataljon van Belgen en Bengalezen. Verschillende landen waren terughoudend om manschappen en geld te investeren in een nieuwe peacekeeping-operatie. De VS had bijvoorbeeld de kater van Somalië nog niet verwerkt (Taylor 2001: 4). Pas na een half jaar slaagden de VN erin om de gevraagde kracht van 2548 man te bereiken. De implementatie van Arusha verliep erg moeizaam en de transitie-regering is er nooit gekomen (Verenigde Naties 2001a, zie bijlagen: 5). Het hoofdkwartier van de missie was gevestigd in Kigali. Tijdens de periode van de genocide stond Majoor-Generaal Romeo A. Dallaire aan het

hoofd van de vredesmacht (Verenigde Naties 2001b, zie bijlagen: 6). De VN-vredesmacht slaagde er echter niet in om de genocide te voorkomen of het moorden te stoppen eens het was begonnen. Aangezien UNAMIR een peacekeeping-operatie was, mochten de blauwhelmen enkel geweld gebruiken uit zelfverdediging. *"The killings took place literally before the eyes of UNAMIR and other foreign forces, whose mandate and orders forbid them to intervene"* (Jones 2007: 238). Er zijn echter ook bewijzen dat de VN al op de hoogte waren van de training en bewapening van milities en het plan om tot oorlog over te gaan (Newbury & Newbury 1999: 311; Reyntjens 1996: 247; Hintjens 1999: 270). Toen de massamoorden eenmaal begonnen waren, weigerde de Clinton-administratie om de oorlog in Rwanda een genocide te noemen. Volgens het verdrag inzake de Voorkoming en de Bestrafing van Genocide is de internationale gemeenschap immers verplicht om in te grijpen bij een (nieuwe) genocide (Verenigde Naties 1948, zie bijlagen: 7). Het discours van het Rwandese conflict als stammenhaat diende dan ook de naties die niet wensten te interveniëren (Allimadi 2002:1). Naast Frankrijk en België was niemand echt geïnteresseerd in Rwanda. Rwanda, een klein land met een onbeduidende economie, geen olie, strategische mineralen of diamant, had niet genoeg economische of strategische waarde om manschappen op het spel te zetten (Taylor 2001: 4-5; Straus 2006:17).

De VN hebben veel kritiek gekregen op hun optreden in Rwanda. Een onafhankelijk onderzoek naar de daden van de acties van de VN werd dan ook ingesteld: *Independent Inquiry into the actions of the United Nations during the 1994 genocide in Rwanda* (Verenigde Naties 1999, zie bijlagen: 1). Uit de conclusie van dit rapport (Verenigde Naties 1999: 30) blijkt dat de VN op verschillende fundamentele aspecten gefaald hebben in Rwanda, waarvoor ze zich verontschuldigen. In het rapport (1999:30-53) wordt o.a. verwezen naar het gebrek aan wil en engagement bij de lidstaten en de VN en het beperkte mandaat en de beperkte capaciteit van UNAMIR. Het mandaat van UNAMIR was gebaseerd op een succesvol vredesproces. Wanneer dit duidelijk niet het geval bleek, werd er weinig tot niets aan het mandaat veranderd. Tevens wordt er in het rapport (1990: 37) grote kritiek geuit op de unilaterale beslissing van België om UNAMIR te verlaten. Daarenboven worden er vragen gesteld bij de keuze om een ex-kolonisator bij de vredesmacht te betrekken.

4.3.6 Opération Turquoise

Aangezien de sterk uitgedunde vredesmacht in Rwanda machteloos stond, beslist Frankrijk op 14 juni 1994 om zelf een interventiemacht te sturen met als doel een veiligheidszone in te stellen voor vluchtelingen en evacuatieopdrachten. Volgens Prunier (1997: 335) had dit alles te maken met het pleidooi voor een interventie door Nelson Mandela. Frankrijk wou de Angelsaksische landen voor zijn. Opération Turquoise werd officieel voorgesteld als een humanitaire actie. Het vermeende 'humanitaire' karakter werd echter fel bekritiseerd naar aanleiding van het partijdige verleden van Frankrijk. Het RPF vreesde er dan ook voor dat Frankrijk haar 'beschermelingen', de restanten van het regime van Habyarimana, te hulp wou schieten (Prunier 1997: 39). Ondanks de vele kritieken, ging de operatie toch van start op 23 juni 1994. Op het ogenblik dat het RPF al bijna de overwinning behaald had.

4.3.7 De overwinning van het RPF luidt het einde van de genocide in

Hoewel het Rwandese leger (RGF) meer manschappen had dan het PRF, gebruikte deze laatste zijn krachten op een beredeneerde en efficiënte manier. Hun strategie lag erin om vooral terrein te winnen, in plaats van zoveel mogelijk RGF-leden tegelijkertijd om te brengen. De strategie van het RGF, de milities en een deel van de Hutu-bevolking bestond erin de steun van het RPF onder de bevolking uit te roeien, de Tutsi's. De genocide eindigde, deels omdat er bijna geen Tutsi's over waren om te vermoorden, maar vooral omdat het RPF er begin juli 1994 in slaagde om een groot deel van Rwanda in te nemen waarop het RGF, de verwante milities en anderhalf miljoen andere Hutu's het land uitvluchtten. Deze zochten voornamelijk toevlucht in het Oosten van de Democratische Republiek Congo (Taylor 2001: 51). De geschiedenis leert ons dat traditioneel de verliezers van een Rwandees conflict vluchtten naar Noord-Kivu (Oost-congo) en ook van daaruit zich opmaken om terug te keren naar Rwanda (Mamdani 2001: 234). Dit was niet anders na de Rwandese genocide.

4.3.8 Nasleep

Op 19 juli 1994 wordt een nieuwe Rwandese regering gevestigd, gegrondvest op de principes van de Arusha-akkoorden. Pasteur Bizimungu, een Hutu van het RPF wordt president (Prunier 1997: 355-356). In 2000 wordt deze echter afgezet en neemt Paul Kagame, voormalig leider van het RPF, de fakkel over.

Zoals reeds gezegd, ontstond er na de RPF-overwinning een enorme vluchtelingenstroom naar buurlanden Congo en Tanzania. Pervers effect van deze exodus naar voornamelijk Noord- en Zuid-Kivu was dat het conflict geëxporteerd werd naar Congo (kaart Verenigde Naties 2004, zie bijlagen: 8). Het RGF en de milities stelden kampen op in Noord- en Zuid-Kivu en werden opnieuw bewapend door Frankrijk (!) (Mamdani 2003: 6). Dit leidde tot spanningen tussen Rwanda en Kivu en tussen verschillende interne groepen in Kivu zelf (Mamdani 2001: 234). In Congo is er een strijd tussen het 'reguliere' leger en rebellenfracties die zich afgescheurd hebben. De rebellenfracties, officieel 'the Rally for Congolese Democracy-Goma' (RCD-G), zijn etnisch verwant met de Tutsi's. Generaal Laurent Nkunda van het RCD-G stuurt troepen uit om 'zijn' volk, de Tutsi's te beschermen. Tegen het reguliere leger, maar ook tegen de Hutu-milities. Opnieuw worden hier etnische sentimenten aangewakkerd voor politieke doeleinden. Rwanda steunt het RCD-G sinds hun rebellie tegen de Congolese regering in 1998. Rwanda (= het regime van Paul Kagame) levert financiële steun en wapens aan het RCD-G en is tevens militair aanwezig in Congo. De etnische tegenstellingen (althans de politieke vertaling ervan) zijn rechtstreeks getransponeerd naar Congo (Human Rights Watch 2004: 1-4, zie bijlagen: 9).

Mamdani (2002: 501) vergelijkt Rwanda in deze context met Israël. Volgens hem heeft de genocide geleid tot een nieuwe staatsvorm gestoeld op twee fundamenteën. Vooreerst is Rwanda een diasporastaat aangezien de staat zich moreel verantwoordelijk acht voor elke Tutsi, waar dan ook. Ten tweede moeten de Tutsi's aan de macht blijven om in leven te blijven. Machtsverlies leidt tot een nieuwe genocide. In dit opzicht is Rwanda ook een nationale veiligheidsstaat, net zoals

Israël. Net door deze ontwikkelingen blijven de politieke spanningen tussen Hutu's en Tutsi's verder leven.

4.4 De Rwandese genocide in de internationale nieuwsmedia

4.4.1 Inleiding

Uit de theoretische bevindingen groeit de vooronderstelling dat de berichtgeving over de Rwandese genocide op een stereotiepe manier gebracht werd. Uit vorig hoofdstuk bleek reeds dat Afrikaanse conflicten frequent worden voorgesteld als een stammenstrijd wat voor Rwanda niet anders was, integendeel. Verschillende auteurs klagen de gesimplificeerde mediavoorstelling van de genocide als tribaal conflict aan. In de internationale media werd amper aandacht besteed aan de historische, politieke en economische context van het conflict (Karnik 1998: 614; Fair & Parks 2001: 36; Stevenson 1999: 148-156; Hintjens 1999: 248; Allimadi 2002: 67; Newbury & Newbury 1999: 312; Melvern 2007: 198). Reyntjes (1996: 247) zegt dat de internationale media zo overtuigd waren van het tribale aspect dat Reuters in de eerste uren van de genocide, Mevr. Agathe als Tutsi bestempelden, terwijl ze Hutu was. Deze beeldvorming van de genocide als eeuwenoude stammenhaat versterkte en rechtvaardigde de lakse houding van de internationale gemeenschap (Newbury & Newbury 1999: 312; Harrow 2005: 35). Volgens Taylor (2001: 1) worden bestaande stereotypen net versterkt in de context van oorlog en conflict.

Het eerste dat dient opgemerkt te worden is dat er aanvankelijk geen grote internationale aandacht was voor de genocide in de nieuwsmedia. Enkel het einde van de genocide met de grote vluchtelingenstromen kreeg internationale belangstelling (Stevenson 1999: 148). Voor België was dit natuurlijk anders omdat ze nauw met Rwanda verbonden waren door het koloniale verleden en UNAMIR in het algemeen, en de dood van de tien blauwhelmen in het bijzonder.

4.4.2 Het universalistische versus het contextualistische discours

Stevenson onderzocht de Britse berichtgeving in de maand juli. Uit zijn analyse blijkt dat er twee discoursen zijn die naar voor komen in de berichtgeving: het universalistische en het contextualistische (Stevenson 1999: 149). Het universalistische discours wordt gekenmerkt door een a-historische visie en een gebrek aan historische context. Het drama werd voorgesteld als een burgeroorlog of stammenstrijd. Stevenson (1999: 148) meent dat de Rwandese regering mee deze visie verdedigde om 'bemoeienis' van buitenaf te voorkomen. Ook Karnik (1998: 611) meent dat de media geen achtergrondinformatie of verklaringen bood bij de feiten in Rwanda. De vluchtelingen werden gerepresenteerd als hulpeloze wezens wachtend op westerse steun. Ze werden gerepresenteerd als een ontheemde massa los van de concrete context van de genocide. Deze voorstelling van de vluchtelingen als een ontheemd monolithisch blok leidt ertoe dat hun politieke identiteit ontkend wordt. Dit maakt hen tot een object van westerse hulp en liefdadigheid. Tevens werd hun onhygiënische en ongezonde toestand benadrukt waardoor de Rwandese vluchteling stond voor alles wat het Westen niet is (Fair & Parks 2001: 37, 48- 49). Aangezien er ook veel 'moordenaars' onder de vluchtelingen zaten, werden ze anderzijds ook afgebeeld als

agressieve en barbaarse wilden zonder mededogen (Stevenson 1999: 150). Volgens Stevenson (1999:150) blijkt uit de verslaggeving duidelijk een breuk tussen de westerse beschaving en de hulpeloze of gewelddadige en barbaarse Afrikanen. In de media kwam een simplistische en absolutistische visie op Afrika en het Westen tot uiting. *"The rigid binary line between them represents the West as standing for compassion, activity, reason and social order with Africa signifying violence, passivity, irrationality and disorder"*. Door de berichtgeving sluimert de westerse dominantie ten aanzien van de Ander. Door de Ander voor te stellen als volledig tegengesteld, bepaalt het Westen zijn eigen 'pure' en superieure identiteit (Stevenson 1999: 151-153). Men kan nu al duidelijk de lijn trekken met het koloniale discours.

Anderzijds legt Stevenson (1999: 154-155) uit dat er ook een meer genuanceerd discours in de berichtgeving werd voortgebracht, een discours dat wel aandacht geeft aan de historische, politieke en economische context en het probleem van de nakende machtsdeling. Dit noemt hij het contextualistische discours. Dit 'verhaal' was meer gefocust op de rol van het RPF en de toekomst van Rwanda. Deze visie was echter ook problematisch, aangezien ze volgens Stevenson de rol van de internationale gemeenschap en vooral van Frankrijk, op een onkritische manier benadert (Stevenson 1999: 154-155).

Karnik (1998: 614-616) wijst expliciet op elementen die net niet in de internationale media werden belicht. Vooreerst kaart hij het Europees en voornamelijk Belgisch koloniaal bewind aan. Volgens hem wordt in de media bijna geen aandacht besteed aan de rol van België in het manipuleren van de etnische tegenstand. Ook de rol van Frankrijk in het financieren en bewapenen van de Hutu-regering wordt niet aan de kaak gesteld. Volgens Karnik heeft het beleid van de Wereldbank en het IMF een beslissende rol gespeeld in de slechte economische toestand van Rwanda. Ook dit gegeven kreeg geen internationale belangstelling.

Samenvattend betekent dit dat uit eerder onderzoek blijkt dat het koloniale discours doorsluimert in de berichtgeving van de Rwandese genocide. We hanteren hierbij de opdeling van Stevenson (1999: 149-155) tussen het universalistische en contextualistische discours. Zoals we reeds aantoonen worden mediateksten, en de sociale realiteit in het algemeen, nooit gedomineerd door één discours. Er is steeds een strijd van verschillende discourses. De vraag is natuurlijk welk discours de bovenhand neemt. Het universalistische en contextualistische discours hebben beiden elementen gemeenschappelijk met het koloniale discours. Het universalistische discours staat meer onder invloed van het koloniale discours dan het contextualistische. Toch wijst de onkritische houding ten opzichte van het Westen ook op een 'koloniale' invloed. In werkelijkheid zijn er uiteraard nog andere discourses aanwezig, maar we beperken ons tot deze die belangrijk zijn voor dit onderzoek.

5 Theoretisch besluit

Het doel van het theoretische luik, was het opstellen van een conceptueel kader dat als leidraad zal dienen bij de empirische inhoudsanalyse. We zetten de belangrijkste bevindingen nog even op een rij.

Vooreerst is het een utopie om te denken dat we allen collectief bevrijd zijn van het cultureel kolonialisme met betrekking tot Afrika. Over Afrika en Afrikanen circuleren nog steeds allerhande vooroordelen en stereotypen op basis van Wij tegen Zij. Deze stereotypen gaan ver terug maar kenden hun hoogtepunt in de koloniale periode. Dit onderzoek vertrekt dan ook vanuit een postkoloniaal oogpunt met het Oriëntalisme van Saïd als theoretisch uitgangspunt. Voor de specifieke context van Afrika baseerden we ons op het Afrikanisme van Mudimbe, een theorie in het verlengde van Saïd. We veronderstellen dat de koloniale stereotypen tot op de dag van vandaag aanwezig zijn. Het betreft in dit onderzoek niet de populaire cultuur (bvb. strips, films,...) maar het nieuws. Een medium dat voor vele mensen gelijk staat met waarheid, neutraliteit en objectiviteit (Hartley 1982: 5). Wat het nieuws brengt wordt ervaren als correct en vanzelfsprekend. Hierdoor wordt verdoezelt dat het nieuws vanuit een eurocentrische logica werkt. Om net die reden is het belangrijk dat het nieuwsdiscours kritisch doorgelicht wordt.

Aangezien het onmogelijk is om het hele nieuwsdiscours met betrekking tot Afrika te analyseren, kozen we voor één specifieke case: de Rwandese genocide. Een erg interessant, maar complex conflict uit de recente geschiedenis. Ook al zijn algemene stereotypen over Afrika een goed uitgangspunt voor kritisch onderzoek, toch konden we niet voorbijgaan aan de specificiteit van Rwanda. We kaderden het conflict binnen een historische, economische, politieke en etnisch-culturele context. Het belangrijkste dat we hieruit leerden was dat Hutu's en Tutsi's geen vaste etnische groepen zijn (zeker geen stammen), maar politieke identiteiten gestructureerd rond etnische elementen. Historisch gezien kaderde dit binnen de verdeel- en heerspolitiek van het koloniaal bestuur. Maar tot op de dag van vandaag wordt deze strategie toegepast door staatshoofden teneinde de eigen positie veilig te kunnen stellen. Deze etnische manipulatie kan beschouwd worden als een belangrijke brandhaard van de Rwandese genocide, samen met de gespannen economische toestand en de nakende machtsdeling.

Vervolgens werd de bestaande literatuur met betrekking tot de media en Rwanda onder de loep genomen. Net als andere Afrikaanse conflicten werd de Rwandese genocide frequent gerepresenteerd als een tribaal conflict zonder dat de specifieke context in acht werd genomen. Ook hier gingen we niet voorbij aan de specificiteit van Rwanda. Gebaseerd op Stevenson (1999) maakten we een onderscheid tussen het universalistische en contextualistische discours. Het universalistische discours is gebaseerd op een a-historische en simplistische visie van het conflict. Terwijl het contextualistische discours een minder rechtlijnig en meer genuanceerd beeld brengt. Beide discoursen stonden echter weinig kritisch tegenover de internationale gemeenschap en het Westen in het algemeen. Samen met het koloniale discours, vormen deze twee discoursen de basis van onze analyse.

6 Inhoudsanalyse van drie Vlaamse kranten

6.1 Inleiding

Uit de postkoloniale theorievorming van Edward Saïd en Valentin Y Mudimbe, rijst de hypothese dat het koloniale discours doorsluimert in de berichtgeving over de Rwandese genocide. We verwachten dat in dit Wij-Zij discours de Hutu's en Tutsi's en de hele Rwandese samenleving worden voorgesteld als wild, primitief, traditioneel en passief. Hiertegenover wordt het Westen geplaatst als intellectueel superieur, modern en actief. Door de bevindingen uit het theoretisch kader vermoeden we ook dat de Rwandese genocide wordt voorgesteld als een louter etnisch conflict voortvloeiend uit een tribale samenleving (universalistische discours). We veronderstellen bijgevolg dat er weinig aandacht wordt besteed aan context- of achtergrondinformatie. Voortvloeiend uit de theorievorming zou de verklarende factor van het conflict immers tribalisme zijn. Anderzijds geloven we ook in de mogelijkheid, net zoals Stevenson (1999), dat het universalistische discours vervangen wordt door een meer complex discours, het contextualistische, waarin het louter etnische overstegen wordt en waar meer aandacht wordt geschonken aan verklarende achtergrondinformatie. Ook dit discours is twijfelachtig, aangezien het geen kritiek geeft op de rol van de internationale gemeenschap en het Westen. In het empirisch onderzoek wordt met andere woorden nagegaan in welke mate deze twee discoursen naar voor komen in de berichtgeving van de Rwandese genocide in de Vlaamse dagbladpers.

6.2 De Case-study als onderzoekstype

De case-study is een onderzoekstype (geen –methode) waarbij één of meerdere gevallen (cases) bestudeerd worden in hun desbetreffende context (Peters 1995: 640). Onderzoek naar de Rwandese genocide kan dan gezien worden als een specifieke case in het onderzoek naar de beeldvorming van Afrika en Afrikaanse conflicten. De Rwandese genocide als case kan niet losgekoppeld worden van haar specifieke context (o.a. invloed van het koloniale verleden, de economische crisis, politieke spanning,...). Bij de case-study worden gegevensverzameling en analyse sterk bepaald door het theoretisch conceptueel kader dat is opgebouwd voor het eigenlijke onderzoek. Zoals reeds aangehaald is de case-study geen onderzoeksmethode maar een –type. Verschillende methoden zowel kwalitatief als kwantitatief kunnen gehanteerd worden, afhankelijk van de concrete vraagstelling (Yin geciteerd in Peters 1995: 640). In dit onderzoek kiezen we voor een combinatie tussen kwantitatief en kwalitatief onderzoek (methodetriangulatie) (Peters 1995: 597). Het kwalitatieve gedeelte weegt, gezien de probleemstelling, veel zwaarder door dan het kwantitatieve. In het volgende hoofdstuk worden de respectievelijke methoden theoretisch omkaderd. Aangezien de klemtoon ligt op de kritische discoursanalyse staan we minder lang stil bij de kwantitatieve inhoudsanalyse.

6.3 Een combinatie van kwantitatief en kwalitatief onderzoek

6.3.1 Inhoudsanalyse als systematisch-kwantificerende werkwijze

Het doel van kwantitatieve inhoudsanalyse is vaak statistisch-beschrijvend van aard. Hierbij wordt een grote hoeveelheid datamateriaal op verschillende kenmerken onderzocht. Deze methode wordt in de communicatiewetenschap frequent gehanteerd. Het gaat vaak om inventariserend onderzoek van bvb. kranten met betrekking tot nieuwsverslaggeving om te achterhalen welk 'beeld van de wereld' in de kranten naar voor komt. Deze methode leent zich dan ook goed tot dit onderzoek aangezien wordt onderzocht welk 'beeld van Rwanda' in het nieuws naar voor komt. Dit onderzoekstype neemt in vrijwel alle communicatiewetenschappelijke onderzoekstradities een belangrijke plaats in (Wester 1995b:113-114).

Anderzijds is de methode van kwantitatieve inhoudsanalyse ook vaak onderwerp van debat en kritiek. Bij kwantitatieve inhoudsanalyse wordt volgens critici niet echt aandacht besteed aan de interpretatie van teksten, maar louter aan het registreren van karakteristieken ervan (den Boer 1994: 124). Mcquail (2000: 327) duidt op de valkuilen van kwantitatieve inhoudsanalyse omdat het meetinstrument (codeboek) vooraf wordt opgesteld. Als onderzoeker is men immers nooit neutraal en dit beïnvloedt de keuze van codes en categorieën. Ook Kracauer (geciteerd in Bauer 2000: 148) waarschuwt voor de gevaren die de werkwijze met zich meebrengt. Bij kwantitatieve inhoudsanalyse worden immers bepaalde delen van de tekst geïsoleerd en gecodeerd. Dit heeft als gevolg dat het zicht op de bredere context verloren gaat. Het is duidelijk dat het gebruik van enkel deze methode, met betrekking tot de probleemstelling, niet voldoet. Onderzoek naar beeldvorming en stereotypering vereist immers een diepgaande kwalitatieve studie.

6.3.2 Inhoudsanalyse als kwalitatief-interpreterende werkwijze

Empirisch onderzoek in mediastudies is lange tijd beperkt gebleven tot het gebruik van kwantitatieve methoden. Pas vrij recent is er meer aandacht voor kwalitatief interpretatief en contextueel onderzoek (Richardson 2007: 15; Servaes & Frissen 1997: 13). Inhoudsanalyse is een centrale methode in het onderzoek naar cultuurproducten (Wester 1995a: 624). Volgens Wester is een intensieve studie van documenten typerend voor kwalitatieve inhoudsanalyse. Bij dit soort onderzoek wordt vaak gezocht naar latente betekenisstructuren en patronen in mediateksten (1995a: 609-610). Interpretatief kwalitatief onderzoek vertoont overeenkomsten met semiotiek, hermeneutiek en interpretatieve stromingen in de sociale wetenschappen. Het gemeenschappelijke aan deze benaderingen is dat ze zich richten op een beredeneerde lezing van het onderzoeksmateriaal vanuit significante betekenisstructuren. Deze beredeneerde lezing behelst zowel het registreren van tekens, het interpreteren ervan en het selecteren van relevante gegevens. Het interpretatieve is van groot belang in dit onderzoekstype. Dit betekent immers dat betekenissen niet automatisch uit het materiaal voortvloeien, maar gebaseerd zijn op de deskundige interpretatie van de onderzoeker. In de interpretatieve stroming worden personen benadert als subjecten die hun eigen werkelijkheid construeren (den Boer et al. 1994: 21). Deze onderzoekstraditie gaat aldus hand in hand met het constructivistische wereldbeeld. De inhoud

van het onderzoeksmateriaal is een 'open' gegeven en de betekenis ervan is afhankelijk van de vraagstelling, het interpretatiekader, het registratiesysteem en de context van de onderzoeker. Bij kwalitatieve inhoudsanalyse wordt er dus niet gepoogd om dé absolute inhoud en betekenis van mediateksten te achterhalen. Inhoudsanalytisch onderzoek geschiedt steeds vanuit een welbepaalde vraag en context, deze zijn bepalend voor de uitkomst. Bij kwalitatieve inhoudsanalyse draait het tevens niet echt om de inhoud op zich, maar om wat deze inhoud vertelt over het sociale systeem waarin deze tot stand is gekomen. Bij dit soort onderzoek hanteert men dan ook geen rigide codeboek of analyseschema, maar is er eerder sprake van een gerichte lezing. Met gericht wordt bedoeld dat vanuit de probleemstelling en het conceptueel kader gezocht wordt naar relevante betekenisstructuren op basis van 'sensitizing concepts'. Dit is vaak een tweerichtingsverkeer tussen theorie en empirie: vertrekkende vanuit de theorie komt een conceptueel kader tot stand dat bij empirisch onderzoek leidt tot relevante betekenissen, welke op hun beurt weer aanleiding geven tot een nieuwe theoretische reflectie. Belangrijk bij interpretatief kwalitatief onderzoek is dat de betekenisstructuren vaak latent en niet manifest aanwezig zijn in de teksten. De taak van de onderzoeker is dan ook om deze inherente betekenissen bloot te leggen. (Wester 1995a: 624-633). Er zijn verschillende onderzoeksmethoden binnen het domein van kwalitatieve inhoudsanalyse waarvan discoursanalyse er één is (Krippendorff 2004: 16).

6.3.2.1 Kritische discoursanalyse

Vooraleer we ingaan op de theorie en methode van kritische discoursanalyse, geven we een inleiding op het algemene domein van discoursanalyse. Over de term discours op zich wordt hier niet verder uitgeweid aangezien dit al uitvoerig aan bod is gekomen in het eerste hoofdstuk van het theoretisch kader.

6.3.2.1.1 Algemene uitgangspunten discoursanalyse

Discoursanalyse is de verzamelnaam voor verschillende methoden, gegroeid uit verscheidene disciplines, die zich allen bezighouden met het bestuderen van tekst. Fairclough (1989: 11) verwijst in dit opzicht naar discoursanalyse als een "crossdiscipline". De term 'tekst' moet ruim geïnterpreteerd worden. Elke vorm van 'language-in-use' is een tekst, zoals bvb. krantenartikels, maar ook transcripties van televisieprogramma's, interviews en webpagina's (Fairclough 2005: 3). Discoursanalyse vindt zijn oorsprong in het constructivisme (Gill 2000: 172-173; Phillips & Jørgensen 2002: 4). Discoursanalyse kan in verscheidene onderzoeksdomeinen toegepast worden, maar niet elk theoretisch kader leent zich tot een discoursanalyse. Discoursanalyse kan immers niet losgekoppeld worden van zijn specifieke theoretische en methodologische grondslag. Wanneer onderzoekers kiezen voor een discoursanalyse, gaan ze impliciet ook uit van enkele constructivistische premissen welke we in volgende paragraaf zullen toelichten (Phillips & Jørgensen 2002: 3-6).

De eerste is dat alle, zelfs de meest vanzelfsprekende, kennis met een kritisch oog moet bekeken worden. Kennis en representaties zijn namelijk geen reflectie van de werkelijkheid die zomaar te 'grijpen' valt, maar zijn steeds een product van discours. De tweede, anti-essentialistische

premissen, is dat alle kennis met betrekking tot de werkelijkheid historisch en cultureel contingent is. Ten derde is alle kennis geconstrueerd via processen van sociale interactie. Het is via sociale interactie dat wordt bepaald wat kan gelden als waarheid en als leugen. Deze waarheidsclaims en – regimes staan centraal in Foucaults notie van discours. Waarheid is volgens Foucault (geciteerd in Mills 1997: 18) geen intrinsiek gegeven of absolute waarde waar mensen naar streven. Waarheid wordt geproduceerd in een welbepaalde context. Het geheel van uitspraken en instituten die deze waarheidsclaims articuleren is discours. Ten laatste heeft deze constructie van kennis en waarheid ook sociale gevolgen: bepaalde acties en handelingen worden immers ervaren als vanzelfsprekend terwijl andere ondenkbaar en bijgevolg uitgesloten zijn.

Uit vorige paragraaf, alsook uit het theoretisch kader, blijkt duidelijk dat Foucault een grote invloed heeft gehad op discours-theorie. Vooral de verwevenheid tussen kennis, waarheid en macht in discours is van onmiskenbaar belang in dit onderzoek. Volgens Foucault, in tegenstelling tot marxistische theoretici, bestaat er niet zoiets als één discours. Het is niet zo dat de heersende orde tot uiting komt via discours, maar het is net discours dat het strijdtoneel is van verschillende discursieve praktijken (Mills 1997: 43).

6.3.2.1.2 Kritische discoursanalyse (KDA)

Een belangrijk kenmerk van KDA is dat taal wordt beschouwd als sociale praktijk (Wodak 2004: 1). Fairclough (1989: 22-23) licht deze gedachte op drie niveaus toe. Vooreerst moet taal beschouwd worden als onderdeel van de maatschappij en niet als iets dat er buiten staat. Ten tweede moet taal gezien worden als een sociaal proces. Als laatste punt betekent het dat dit sociaal proces gedetermineerd is door verschillende maatschappelijke sferen. Voor Fairclough (1989: 24) is discours een proces van sociale interactie waarvan tekst slechts één onderdeel is. De theorie en methode van KDA van Norman Fairclough is de best ontwikkelde voor onderzoek in communicatiestudies (Phillips & Jørgensen 2002: 60). In dit onderzoek volgen we dan ook zijn theoretische bevindingen en methode. Voor we de theorie van Norman Fairclough nader toelichten, overlopen we in volgende paragraaf de gemeenschappelijke kenmerken van de verschillende KDA-benaderingen. We baseren ons op de indeling van Phillips & Jørgensen (2002: 60-64) die op hun beurt geïnspireerd zijn door Fairclough & Wodak (1997: 271).

1. Sociaal-culturele processen en structuren zijn deels linguïstisch-discursief

Discursieve praktijken hebben een belangrijk aandeel in de creatie van sociale identiteiten en relaties en bijgevolg van de hele sociale wereld. Het is deels via discursieve praktijken en discours dat sociale reproductie plaatsvindt. De 'deels' duidt er op dat er ook fenomenen zijn die niet voortvloeien uit discursieve praktijken (Phillips & Jørgensen 2002: 61). Deze visie wordt, in tegenstelling tot Laclau en Mouffe, vooral gepropageerd door Fairclough. Voor hem bestaat er steeds een verschil tussen het discursieve en niet-discursieve. Phillips & Jørgensen (2002: 71) geven als voorbeeld dat bvb. bij een gesprek tussen klant en verkoper, naast het discursieve, ook het economische aspect niet mag vergeten worden. Het doel van KDA is om zich te occuperen met

het deel van het sociale leven dat beheerst wordt door het discursieve. De massamedia is hier één van de vele voorbeelden (Phillips & Jørgensen 2002: 61).

2. Discours is constituerend, maar wordt zelf ook geconstitueerd

Discours staat in een dialectische relatie tot andere sociale sferen. Discours vormt niet enkel sociale processen en structuren, maar reflecteert ook het gangbare en heersende ideaal. Discursieve praktijken circuleren namelijk steeds via bepaalde regels en conventies, maar anderzijds scheppen ze ook deze regels en conventies (Fairclough 1989: 31). Het is dus niet dat discours gedetermineerd wordt door de werkelijkheid of dat discours de werkelijkheid determineert. In realiteit staan ze in wisselwerking met elkaar. Deze visie staat centraal in de KDA-benadering van Fairclough. Voor hem is de relatie tussen discours en sociale structuren erg complex en veranderlijk. Dit in tegenstelling tot andere KDA-benaderingen die uitgaan van een hogere graad van sociale stabiliteit (Phillips & Jørgensen 2002: 61-62, 66).

3. Taal moet binnen zijn sociale context geanalyseerd worden

Phillips & Jørgensen (2002: 62-63) benadrukken het belang van empirisch onderzoek in KDA. Het is immers via concreet onderzoek in de sociale realiteit dat discursieve praktijken en discours kunnen geanalyseerd worden. Wodak (2004: 2) meent dat het net kenmerkend is voor KDA, in tegenstelling tot andere vormen van discoursanalyse, dat de kritische analyse niet beperkt blijft tot alleen maar 'de tekst'. Bij KDA is het immers belangrijk dat de sociale processen en structuren in acht worden genomen die leiden tot de productie, maar ook interpretatie van 'de tekst'.

4. Discours is ideologisch

KDA heeft als uitgangspunt dat discours bestaande onevenwichtige machtsrelaties in stand houdt. In dit opzicht wordt enerzijds uitgegaan van Foucault, maar anderzijds wordt van zijn theorie ook afgestapt. Foucault wordt gevolgd wanneer wordt erkend dat macht circuleert via discursieve praktijken en niet enkel repressief, maar ook productief is. Anderzijds hebben deze benaderingen ook aandacht voor ideologie als dominantie van de ene over de andere groep (Phillips & Jørgensen 2002: 63). Ideologie is het meest effectief wanneer ze onzichtbaar is. De wijze waarop ongelijke machtsverhoudingen worden in stand gehouden door discours wordt ervaren als 'normaal' en vanzelfsprekend. Het is deze 'common sense' die de ongelijkheid in discours net zo krachtig maakt (Fairclough 1989: 85). Het is het doel van KDA om deze discursieve praktijken die bestaande ongelijkheid in stand houden, aan het licht te brengen. KDA beoogt in dit opzicht sociale actie en verandering (Phillips & Jørgensen 2002: 63).

5. KDA is kritisch

KDA is bijgevolg helemaal niet politiek neutraal of objectief, maar sociaal geëngageerd. KDA zal altijd aan de zijde van 'de onderdrukten' staan (Phillips & Jørgensen 2002: 64). KDA heeft steeds tot doel dat er een politiek standpunt wordt ingenomen en dat de resultaten van de analyse worden toegepast in de realiteit (Wodak 2004: 9). KDA beoogt steeds dat ongelijkheid of onrechtvaardigheid in de samenleving wordt recht getrokken (Phillips & Jørgensen 2002: 77). Saïd en Mudimbe zijn dan ook twee theoretici die perfect passen binnen de benadering van KDA. Saïd is echter een grotere activist dan Mudimbe.

6.3.2.1.3 KDA volgens Norman Fairclough

6.3.2.1.3.1 *Theoretische inzichten*

Discours, volgens Norman Fairclough (2005: 3), is een specifieke vorm van 'language-in-use'. Taal wordt gezien, zoals eerder gezegd, als een element van het sociale leven dat in verbinding staat met andere sociale sferen. Bijgevolg maken teksten steeds deel uit van sociale gebeurtenissen (Fairclough 2003: 21). Faircloughs KDA is erg linguïstisch van aard, met een speciale aandacht voor grammatica en semantiek (Fairclough 2003: 6). Centraal in de theorie van Fairclough staat dat discours de sociale realiteit niet enkel reproduceert, maar ook oorzaak kan zijn van sociale verandering (Phillips & Jørgensen 2002: 65). KDA staat voor hem dan ook steeds tussen structuur en actie (Fairclough 2004: 124). Faircloughs model analyseert hoe discursieve praktijken en bijgevolg discours, linguïstisch tot uiting komen in tekst. Hij bekritiseert echter een louter tekstuele analyse en pleit voor een holistische aanpak waarbij zowel tekst, als zijn relatie met sociaal-culturele processen en structuren in rekening worden gebracht (Phillips & Jørgensen 2003: 66). Volgens Fairclough draagt discours bij tot de constructie van identiteiten, sociale relaties en kennis. Bij KDA zijn twee foci belangrijk. Enerzijds het 'communicative event': een concreet geval van taalgebruik zoals bvb. krantenartikels. Anderzijds moet ook het hele 'order of discourse' in rekening gebracht worden: dit is de samenstelling van alle discurstypen (discoursen en genres) die in een sociaal veld werkzaam zijn zoals bvb. in de massamedia. Gebaseerd op de inzichten van Pierre Bourdieu, kan men de 'order of discourse' omschrijven als een conflictueus samenspel van discoursen in een welbepaald 'veld' (Phillips & Jørgensen 2002: 73). Faircloughs analysemodel is driedimensionaal en toont aan dat tekst uitsluitend binnen het kader van de sociale orde kan onderzocht worden (Phillips & Jørgensen 2003: 70). Elke vorm van taalgebruik (in de brede zin van het woord) bestaat namelijk uit drie niveaus: tekst, discursieve praktijk en sociale praktijk. Dit driedimensionaal model staat centraal in de KDA van Fairclough. In de analyse moeten dus zowel de linguïstische aspecten van de tekst, als de productie en consumptie ervan, alsook de gehele sociale dimensie van de tekst, onderzocht worden. De relatie tussen tekst en sociale praktijk wordt gearticuleerd via discursieve praktijken. Het is namelijk via discursieve praktijken (productie en consumptie van tekst door mensen) dat tekst in relatie staat met het sociale. In concreto betekent dit dat onderzocht moet worden welke discoursen en genres tot uiting komen in de productie en consumptie van tekst (discursieve praktijk) en via welke linguïstische structuur (op tekstniveau) ze gearticuleerd worden. In laatste instantie moet dan geanalyseerd worden in welke mate de

discursieve praktijken de heersende discoursorde reproduceren of aanvechten en welke invloed dit heeft op de sociale praktijken. Het hoofddoel van KDA is onderzoek naar de relatie tussen taalgebruik en sociale praktijk. Het is dus van onnoemelijk belang dat bij de tekstanalyse nooit de sociale context uit het oog verloren wordt. Wanneer we de berichtgeving over de genocide analyseren moeten we steeds vertrekken vanuit de concrete samenleving waarbinnen die berichtgeving ontstaan is. Dit driedimensionaal model is methodologisch vrij vaag, maar geeft een duidelijk beeld van Faircloughs theoretisch en analytisch raamwerk (Phillips & Jørgensen 2002: 64-71).

6.3.2.1.3.2 Fairclough en macht

De samenleving is niet gedomineerd door één discours, maar door een continue strijd tussen verschillende discourses. Voor Fairclough is ideologie een betekenisconstructie die bijdraagt tot de productie, reproductie en transformatie van machtsrelaties. Ideologie is aanwezig in elke vorm van sociale relatie in het dagelijks leven. Hij erkent dat teksten steeds verschillende discourses en ideologische dimensies in zich hebben en dus open zijn voor verschillende interpretaties (Fairclough 1989: 163). Voor Fairclough is de betekenis van teksten grotendeels afhankelijk van menselijke interpretatie. Bijgevolg worden mensen nooit gedomineerd door één ideologie, er is namelijk steeds ruimte voor tegenmacht. Mensen kunnen bovendien gepositioneerd worden binnen verschillende, zelfs tegenstrijdige, ideologieën (Phillips & Jørgensen 2002: 75-76). Ze zijn dus nooit gedetermineerd door één omvattende ideologie, maar ze bevinden zich steeds in een strijd tussen verschillende ideologische discursieve praktijken en tussen 'structure' en 'agency' (Fairclough 2003: 22). Aangezien ideologie bijdraagt tot de bevestiging en verandering van sociale machtsrelaties, is terugkoppeling naar de sociale orde een zeer belangrijk aspect van KDA (Fairclough 2003: 9).

In het volgende hoofdstuk belichten we het methodologisch kader dat gehanteerd wordt in dit onderzoek.

6.4 Onderzoeksverloop en concrete werkwijze

6.4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de concrete onderzoekswerkwijze nader toegelicht. Aangezien voor beide onderzoeken hetzelfde datamateriaal werd gebruikt, wordt eerst stilgestaan bij de selectie van het onderzoeksmateriaal. In een volgende fase overlopen we het concrete methodologisch kader voor beide onderzoeken.

6.4.2 Selectie en verzameling van het onderzoeksmateriaal

6.4.2.1 Afbakening

Volgens Richardson (2007:2) speelt de dagbladpers nog steeds een belangrijke en invloedrijke rol in de samenleving. Voorbeelden van onderzoeken die zich specifiek bezighouden met het discours voortgebracht door kranten zijn dan ook legio (Richardson 2007: 2 verwijst o.a. naar Fairclough 1995; Fowler et al. 1979; Fowler 1991; Richardson 2001, 2004; Richardson & Franklin 2004; Van Dijk: 1991). Zoals reeds bleek uit het theoretisch kader is kritisch onderzoek naar nieuwsdiscours onontbeerlijk, aangezien kranten mee verantwoordelijk zijn voor de productie en instandhouding van maatschappelijke ongelijkheid. De dagbladpers heeft immers een grote invloed op ons begrip van de werkelijkheid en onze verhouding met anderen (Richardson 2007: 2, 220). In dit onderzoek naar de beeldvorming van de Rwandese genocide werd dan ook geopteerd voor een krantenanalyse. De eerste afbakening betrof de beperking tot de Vlaamse dagbladpers, daaruit werden dan nog eens drie kranten gefilterd. De Standaard en De Morgen werden gekozen omdat ze een zekere kwalitatieve status genieten. Daartegenover werd Het Laatste Nieuws geplaatst die op basis van vermeend niveau en kwaliteit als tegengesteld kan gelden.

Aangezien mediaproducten op regelmatige basis verschijnen, heeft de definiëring van de populatie van waarnemingseenheden vaak te maken met de afbakening van een bepaalde tijdsperiode waarin deze eenheden voorkomen. Deze tijdsperiode staat uiteraard in verbinding met de probleemstelling en theorie (Wester 1995b: 138). In dit onderzoek werden alle artikels geselecteerd die verschenen tijdens en over de Rwandese genocide. Voor de afbakening van de periode werd een symbolisch begin- en eindpunt van de genocide bepaald. Het beginpunt was voor de hand liggend: 6 april 1994, wanneer het vliegtuig van de president Juvénal Habyarimana werd neergehaald. Het is belangrijk hierbij op te merken dat de eerste artikels over dat onderwerp pas 8 april 1994 verschenen. Het eindpunt werd bepaald op basis van de overwinning van het RPF. De dag waarop het RPF de hoofdstad Kigali veroverde, werd bepaald als symbolisch eindpunt (4 juli 1994). De relatief korte periode (± 100 dagen) van de genocide speelt in ons voordeel. Hierdoor hebben we immers de kans om de 'volledige' periode van berichtgeving te analyseren. De regel was dat alle artikels van de desbetreffende periode werden geselecteerd. In dit opzicht kunnen we dan ook niet spreken van een steekproef of samplingtechniek aangezien in principe alle artikels die in deze periode verschenen werden geanalyseerd. Met alle artikels, worden alle artikels die in

minimale mate met het Rwandese conflict in verbinding staan bedoeld. Artikels die enkel handelden over de begrafenis van de Belgische blauwhelmen bvb. werden niet weerhouden. In bijlage (10-21) bevindt zich een overzicht van de verschillende artikels die per krant zijn weerhouden.

6.4.2.2 Dataverzameling

Aangezien de digitalisering van de drie kranten nog niet teruggaat tot 1994, werden de krantenartikels opgezocht in het archief van de centrale bibliotheek van Leuven. De artikels konden bijgevolg niet teruggevonden worden in een catalogus met trefwoorden. Elke uitgave van De Morgen, De Standaard en Het Laatste Nieuws in de periode 6/4/1994-4/7/1994 werd grondig doorgenomen. Relevante artikels werden met een digitale camera gefotografeerd. Daarop werden deze foto's afgeprint en voorzien van datum, krant en paginanummer (voor een voorbeeld, zie bijlage: 22) Het doorlezen van alle kranten was erg tijdsrovend, maar niettemin erg zinvol aangezien in principe geen enkel artikel over het hoofd kon gezien worden.

6.4.3 Methodologisch kader: kwantitatieve inhoudsanalyse

6.4.3.1 Inleiding

Bij kwantitatief inhoudsanalytisch onderzoek wordt het onderzoeksmateriaal, in dit geval krantenartikels, 'gelezen' door waarnemers of codeurs aan de hand van een 'vragenlijst' of codeboek (Wester 1995b: 135). Dit codeboek bestaat uit verschillende categorieën waarop de codeur de aandacht moet vestigen bij het lezen van de tekst. In dit hoofdstuk lichten we de concrete methodologie toe.

6.4.3.2 Operationalisering van theoretische concepten in onderzoeksvariabelen

Het doel van dit onderzoek is te achterhalen welk 'beeld van Rwanda' en de Rwandese genocide in het nieuws tot uiting komt. Aan de hand van concrete variabelen, gebaseerd op het theoretische kader, proberen we hier een zicht op te krijgen. De kwantitatieve inhoudsanalyse is gestaafd op twee belangrijke facetten: achtergrondinformatie en actoren.

Verschillende auteurs (Stokke 1971: 20-21; Himmelstrand 1971: 117; Ndangam 2002: 14; Stevenson 1999: 138) menen dat er een chronisch gebrek is aan achtergrondinformatie met betrekking tot verslaggeving over Afrika en Afrikaanse conflicten. Door het gebrek aan contextinformatie wordt vaak vervallen in hapklare stereotypen en verklaringsgronden. Met betrekking tot de Rwandese genocide stellen onderzoekers (Karnik 1998: 614; Fair & Parks 2001: 36; Stevenson 1999: 148-156; Hintjens 1999: 248; Allimadi 2002: 67; Newbury & Newbury 1999: 312; Melvern 2007: 198) dat het conflict werd voorgesteld als een eeuwenoude stammenhaat tussen de Hutu's en Tutsi's, zonder aandacht te besteden aan de economische, politieke en historische context van het conflict. In een eerste fase wordt onderzocht of het artikel aandacht besteed aan achtergrondinformatie en van welke aard deze is.

In een tweede fase wordt geanalyseerd welke 'stemmen' of actoren aan bod komen in de berichtgeving over de Rwandese genocide. Volgens Van Ginniken (1996: 77-78) is er een grote discrepantie tussen de verschillende sprekers die de kans krijgen om aan bod te komen in internationale verslaggeving. Volgens hem komen voornamelijk westerse regeringen, instituten en experts aan bod, wat ertoe leidt dat een eenzijdige interpretatie tot uiting komt in de berichtgeving. In deze fase wordt de aandacht gevestigd op de actoren die in het artikel aan bod komen en wat hun eigenschappen zijn.

6.4.3.3 Codering en analyse-eenheden

6.4.3.3.1 Analyse-eenheden

Analyse-eenheden zijn entiteiten die door de onderzoeker als aparte en onafhankelijke elementen beschouwd worden in het onderzoek (Krippendorff 2004: 97). Nieuwsberichtgeving op zich kan immers niet onderzocht worden, maar de aparte nieuwsuitzendingen bijvoorbeeld wel. In dit geval geldt de uitzending als een analyse-eenheid.

In dit onderzoek maken we een onderscheid tussen twee soorten analyse-eenheden die overeenkomen met twee aparte codeboeken. Onze eerste analyse-eenheid is het krantenartikel. Dit is een eenheid die op 'natuurlijke' wijze kan worden onderscheiden aangezien het kenmerkend is voor het medium krant (Wester 1995b: 141). Het de krant die de verschillende entiteiten zelf afbakent. Het is op niveau van het artikel dat onderzocht wordt of er achtergrond- en contextinformatie wordt geboden. De tweede analyse-eenheid wordt echter door de onderzoeker zelf bepaalt aan de hand van de concrete theoretische vraagstelling (Wester 1995b: 141). Zoals reeds gezegd vestigen we in dit kwantitatieve gedeelte ook de aandacht op de verschillende actoren die aan bod komen. De actoren die aangehaald worden in de artikels gelden als tweede analyse-eenheid.

6.4.3.3.2 Codeboek

Twee codeboeken werden opgesteld conform de analyse-eenheden. Dit werkt in praktijk erg vereenvoudigend en verhelderend. Dat de actoren als aparte analyse-eenheid beschouwd worden maakt het codeboek immers minder omslachtig en de uiteindelijke analyse eenvoudiger.

Vooreerst werd er een codering op artikel uitgevoerd, met als variabelen: *krant*, *pagina*, *datum*, *titel*, *hoofdthema*, *genre*, *achtergrond eco*, *achtergrond pol-mil*, *achtergrond etn-cult*. De variabelen *krant*, *pagina* en *titel* spreken voor zich. De andere variabelen zijn gebaseerd op het theoretisch kader. De variabele: *hoofdthema* geeft het thema van het artikel aan. De variabele: *genre* duidt aan of er al dan niet sprake is van achtergrond- en contextinformatie. De laatste drie variabelen indiceren op hun beurt of deze achtergrondinformatie economisch, politiek-militair of etnisch-cultureel van aard is.

Vervolgens werd een codering op actor uitgevoerd. De analyse-eenheid betreft niet meer het artikel, maar elke actor die het woord (impliciet of expliciet) krijgt. In eenzelfde artikel kunnen bijvoorbeeld 7 actoren aan bod komen, terwijl in een ander artikel geen enkele voorkomt. Het spreekt voor zich dat een codering op actor de datafile en de analyse vereenvoudigt. Het codeboek op actor telt volgende variabelen: *krant*, *datum*, *hoofdthema*, *hoofdcator*, *deelcat RO*, *deelcat RB*, *deelcat IG*, *deelcat VAO* en *deelcat BAL*. *Krant*, *datum* en *hoofdthema* zijn dezelfde variabelen uit het eerste codeboek. *Hoofdcator*, duidt de hoofdcategorie van de actor aan (Rwandese overheid, RPF, Rwandese bevolking, NGO, Internationale gemeenschap, vertegenwoordigers andere overheden, burgers andere landen en andere). In de andere variabelen wordt de hoedanigheid van de actor nog verder gespecificeerd. Voor de Rwandese overheid kan bijvoorbeeld gekozen worden tussen regering, leger en milities, oppositie en andere.

Voor een voorbeeld van de twee codeboeken en een omstandige toelichting van de codeerafspraken zie bijlagen (23-29). Het statistische programma dat wordt gebruikt voor de data-analyse is SPSS.

6.4.3.4 Betrouwbaarheid en validiteit

Volgens den Boer et al. (1994: 137) wordt er te weinig aandacht besteed aan betrouwbaarheid in kwantitatieve inhoudsanalyse. Betrouwbaarheid is van cruciaal belang voor wetenschappelijk onderzoek. Onderzoeksresultaten stellen immers niet veel voor wanneer het onderzoek niet berust op betrouwbare gronden. De betrouwbaarheid van de onderzoeksprocedure kan getest worden door een herhaling van de analyse. Dit kan door dezelfde codeur of door een andere codeur. In het eerste geval wordt de stabiliteit getest door middel van een intra-codeur betrouwbaarheidstoets. In het tweede geval wordt de reproduceerbaarheid getest door middel van een inter-codeur betrouwbaarheidstoets (den Boer et al. 1994: 139). Voor dit onderzoek werd gekozen voor de laatste: een deel van het onderzoeksmateriaal werd door een tweede persoon opnieuw gecodeerd. Vervolgens werd een maat van overeenstemming (scott's π) berekend die bepaalt of de data betrouwbaar zijn of niet. Voor codeboek 1 werden de variabelen: *genre*, *achtergrond eco*, *achtergrond pol-mil* en *achtergrond etn-cult*, aan een tweede codering onderworpen. Voor codeboek 2 waren dit: *hoofdcator*, *deelcat RO*, *deelcat RB*, *deelcat IG*, *deelcat VAO* en *deelcat BAL*. Voor een overzicht van de berekening en de resultaten van scott's π , zie bijlagen (30-34).

Ook validiteit wordt volgens den Boer et al. (1994: 141) te vaak verwaarloosd bij kwantitatieve inhoudsanalyse. Onderzoeksresultaten zijn valide wanneer de onderzoeker meet wat hij beoogt te meten. Twee vormen van validiteit zijn belangrijk bij inhoudsanalyse: steekproefvaliditeit en semantische validiteit. Een steekproef is valide wanneer ze representatief is voor het onderzoeksuniversum (den Boer et al. 1994: 142-143). In dit onderzoek werd niet echt een steekproef getrokken, maar werden alle artikels over de Rwandese genocide van De Morgen, De Standaard en Het Laatste Nieuws weerhouden. Met betrekking tot de selectie van het datamateriaal kunnen we dus zeker stellen dat de onderzoeksresultaten valide zijn. Semantische validiteit heeft betrekking op de concrete operationalisering van concepten in

onderzoeksvariabelen. In dit onderzoek werden de variabelen en antwoordcategorieën bepaald op basis van de literatuurstudie en vergaarde kennis over het Rwandese conflict.

6.4.4 Methodologisch kader: kritische discoursanalyse

In dit hoofdstuk zetten we de concrete methodologie die gehanteerd wordt bij de KDA uiteen. In een eerste fase schetsen we Faircloughs model voor tekstanalyse. Dit model biedt een methodologische, eerder formele, leidraad. In een tweede fase vullen we dit formele model aan met de inzichten en concepten uit het theoretisch kader. In die fase worden de theoretische bevindingen geoperationaliseerd naar een concreet onderzoeksschema.

6.4.4.1 Faircloughs analytisch kader

Net zoals bij andere vormen van kwalitatief onderzoek is er geen strikte methode voor KDA. Fairclough heeft echter wel een gedetailleerde methodologie uiteengezet. Welke methodologische aspecten relevant zijn in een welbepaald onderzoeksproject, is afhankelijk van de concrete vraagstelling. Fairclough (2004: 121) staat zelf sceptisch tegenover het gebruik van 'methode' voor KDA. Voor hem is KDA geen techniek maar een theoretische visie op taal. In volgende paragraaf lichten we Faircloughs methodologie toe en distilleren we de relevante aspecten voor dit onderzoek.

Fairclough (2003: 191-194) heeft een controlelijst opgesteld met twaalf onderzoeksaspecten (leessleutels) die te overwegen zijn bij een tekstanalyse. In bijlagen (35- 40) wordt een overzicht opgenomen van de twaalf leessleutels en een uitgebreide uitleg. Van de twaalf leessleutels worden er vier geselecteerd die als leidraad zullen dienen bij het onderzoek. Dit zijn: *verschil*, *intertekstualiteit*, *discours(en)* en *representatie van sociale gebeurtenissen*. Waarvan *discours* en *representatie van sociale gebeurtenissen* de belangrijkste zijn.

6.4.4.2 Operationalisering van concrete concepten uit theoretisch kader

Kenmerkend voor KDA en kwalitatief onderzoek in het algemeen is dat men vooraf niet beschikt over een allesomvattend en rigoureuze analysekader. Peters (1995: 600) spreekt in dit geval van '*sensitizing concepts*': dit zijn attenderende concepten die functioneren als richtingaanwijzer. Enerzijds is er geen rigide kader dat gevolgd moet worden, anderzijds vermijden deze concepten dat de analyse op een 'willekeurige' manier voltrokken wordt. Representatie geldt als het belangrijkste 'sensitizing concept'. In een eerste fase kijken we naar de 'representatie van de Ander' binnen de context van de genocide, vervolgens naar de 'representatie van de Rwandese genocide' op zich. Dit betekent dat wordt onderzocht hoe het conflict gekaderd wordt. Welke oorzaken en dynamieken worden als doorslaggevend beschouwd? Wordt er aandacht besteed aan achtergrondinformatie? Deze twee fasen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Toch maken we een onderscheid tussen beide, teneinde een methodologisch kader te kunnen ontwikkelen.

6.4.4.2.1 Alteriteit en representatie van de Ander

We gaan op zoek naar de representatie van de Rwandese samenleving en de inwoners ervan. Zoals bepaald in het theoretische luik, is de identiteit van de Ander onlosmakelijk verbonden met de identiteit van het Zelf, het Westen. We definieerden dit als relationele identiteit, alteriteit of 'othering' (Saïd 1995: 33; Mudimbe 1988: 12; Mills 1997: 106; Wolfreys 1998: 7-8; Hall 1997: 258). In concreto betekent dit dat we op zoek gaan naar het Wij-Zij discours en de representaties binnen dit discours. Voor de operationalisering gaan we uit van het koloniale schema en eerder onderzoek naar nieuwsdiscours over Afrika. Deze twee aspecten werden reeds schematisch gecombineerd in hoofdstuk drie. De theoretische bevindingen en concepten worden hier niet meer uitvoerig besproken, wel herhalen we het schema. De bijgevoegde kolom vertegenwoordigt het koloniale discours in de Rwandese context. Tijdens de analyse wordt niet enkel gefocust op de derde kolom, maar ook de representaties van de andere twee kolommen blijven belangrijk. De KDA betreft immers een zoektocht naar het koloniale discours. Het is uiteraard ook een zoektocht naar representaties die bestaande stereotypen overstijgen of zelfs tegenspreken.

schema 4: Het koloniale discours met betrekking tot Rwanda en de Rwandese genocide

	19^e-20^e E eeuw Koloniale discours	20^e-21^e E Huidig nieuwsdiscours	April-juli 1994 Rwanda
Afrika/Afrikanen	Nieuw argument inferioriteit Wanorde, chaos, wilde beesten Woeste, naakte krijgers, primitieve wapens (bij opstand) Wildheid en natuur Zwart Heidens Primitief, nog in oertijd Niet intelligent, lui, groot kind Geen zelfbestuur mogelijk	Abnormale is de norm: oorlog, hongersnood politieke onrust, strijd, instabiliteit gewelddadig, minderwaardig, rampzalig, erbarmelijk en primitief Wild → Afrika als spektakel Tribale samenleving Eeuwenoude stammenhaat Primitief, Traditioneel Passief Corrupt, antidemocratisch Geen zelfbestuur mogelijk	Hevige oorlog met (massa)moorden Chaotische situatie Wild, primitieve wapens (nadruk op machetes) Samenleving beheerst door tegenstelling Hutu's en Tutsi's Afhankelijk (massa vluchtelingen) Corrupt Habyarimana-regime Geen zelfbestuur mogelijk, Arusha-akkoorden als oplossing
Europa/het Westen	Superieur 'ras' Orde en harmonie Gedisciplineerde soldaat, uniform, leger Beschaving en cultuur Wit Christelijk Nood aan rationele leider=Europeaan Elke vorm van cultuur werd toegeschreven aan blanke invloed	Modern Beschaafd Complex Westerse elite als redding, Actief VN-interventie, NGO Beschaving enkel voor Westen	Aandacht voor VN en UNAMIR, Belgische evacuatie: Silver Back, Opération turquoise
Context	Darwinisme Paternalisme Verantwoording koloniale expansie Binaire opposities, Alterity, otherness	Afro-pessimisme, Paternalisme Neo-kolonialisme, Economische uitbuiting Eurocentrisme, binaire opposities Alterity, otherness	Rwandese genocide

Dit schema leent zicht erg goed als analysekader aangezien zowel de identiteit van het Westen en de Afrikaan aan elkaar gekoppeld worden in zowel het koloniale discours als in recentere bevindingen (huidig nieuwsdiscours). Dit analysekader is echter niet volledig en bindend, maar functioneert als een leidraad in het onderzoek.

6.4.4.2.2 Representatie van de Rwandese genocide

Dit tweede schema geldt als leidraad bij het onderzoek naar de representatie van de Rwandese genocide. Het is gebaseerd op Stevenson's (1999: 149) onderscheid tussen het universalistische en contextualistische discours. We stellen dit schematisch voor, aangevuld met vergaarde kennis over de Rwandese samenleving en de Rwandese genocide. Beide discoursen schieten tekort wat betreft hun kritische houding ten opzichte van het Westen en de internationale gemeenschap. Deze rol operationaliseerden we als het kritische discours.

schema 5: Het universalistische versus het contextualistische discours + het kritische discours

Universalistische discours		Contextualistische discours	
a-historische visie op Rwanda Gebrek aan context Rwandese genocide als een uit de hand gelopen stammenconflict/ burgeroorlog		Context en achtergrondinformatie: • Historisch: koloniale verleden, manipulatie ID, tegenstelling verscherpen, T=superieur • Economisch: crisis, armoede, overbevolking, hongersnood • Politiek en militair: regime wil kost wat kost macht behouden/ complexe situatie met verschillende politieke groepen. Etnische tegenstelling wordt gemanipuleerd door regime • Etnisch-cultureel: H & T zijn geen stammen, delen zelfde sociale, economische en culturele ruimte, H & T zijn politieke ID, etniciteit werd als katalysator en geleider 'gemanipuleerd'	
Rwandezen als hulpeloze wezens wachtend op westerse steun Rwandezen als agressieve en barbaarse wilden		Focus op rol RPF Strijd tussen RPF en regeringsleger	
Rwanda staat voor passiviteit, geweld, irrationaliteit en chaos		Focus op toekomst van Rwanda: Wat na de genocide? Wat als RPF aan de macht komt?	
↓		↓	
Het Westen is volledig tegengesteld aan Rwanda: Actief, rationeel, orde, mededogen		↔	De rol van het Westen/de internationale gemeenschap wordt niet bekritiseerd of in vraag gesteld; o.a. : • Geen aandacht manipulatie van Belgisch koloniaal bewind • Geen aandacht voor de rol van Frankrijk: steun Habyarimana regime, partijdigheid & opération turquoise • Geen aandacht voor beleid IMF en Wereldbank • Geen kritiek op UNAMIR en VN: beperkt mandaat, bureaucratie

Het kritische discours

Dit schema dient specifiek als kader voor de analyse van de representatie van 'het conflict'. Hoe wordt de genocide gekaderd in de internationale media? Welk discours komt naar voor in de drie kranten. Het contextualistische of het universalistische? Of een combinatie van beiden? Wordt er aandacht besteed aan kritische stemmen? Zijn er nog andere verklaringsgronden en interpretatiekaders aanwezig? Dit schema overlapt deels met het analysekader van vorige paragraaf (de representatie van de Ander), dit is in blauw gearceerd. In principe kan schema 4 ingevoegd worden in de blauwe kolommen van schema 5. Dit zou echter leiden tot een onoverzichtelijk geheel.

We benadrukken nogmaals dat de analyse van de twee aspecten niet los van elkaar staat. Er is steeds een wisselwerking tussen beide aangezien representatie van de Ander binnen de genocide, onlosmakelijk gekoppeld is aan de representatie van de genocide op zich. Er werd een onderscheid gemaakt om een methodologisch apparaat te kunnen opstellen en de onderzoeksresultaten te kunnen structureren. We kunnen wel stellen dat het koloniale discours als een soort van macrodiscours geldt, terwijl het contextualistische en universalistische discours op een meer micro-niveau werken. Namelijk op niveau van de genocide. De leessleutels van Fairclough helpen bij de zoektocht naar de verschillende representaties en discourses.

6.4.4.3 Een kwalitatieve visie op betrouwbaarheid en validiteit

Bij kwalitatieve analyse is het, net zoals bij kwantitatieve analyse, van belang dat wordt geëvalueerd in welke mate de onderzoeksresultaten beantwoorden aan bepaalde kwaliteitsvoorwaarden. De klassieke concepten validiteit en betrouwbaarheid moeten echter wel aangepast worden aan de 'kwalitatieve' context (Meyer 2004: 29; Gill 2000: 185). We volgen Gaskell & Bauer (2000: 343) die stellen dat kwalitatief onderzoek zijn eigen standaarden moet opstellen. Zij spreken dan ook niet van validiteit en betrouwbaarheid, maar van relevantie (relevance) en vertrouwen (confidence). In wat volgt overlopen we de criteria van Gaskell & Bauer die van toepassing zijn op dit onderzoek.

1. Triangulatie en reflexiviteit (vertrouwen)

Onderzoek naar tekstueel materiaal en de interpretatie ervan is altijd gebaseerd op diversiteit. Wanneer onderzoekers de hen omringende wereld trachten te interpreteren, gebeurt dit onvermijdelijk vanuit de eigen positie en ervaring. Het is de taak van de onderzoeker om tijdens de analyse reflexiviteit voor de dag te leggen en de eigen positie te overstijgen (Gaskell & Bauer 2000: 345). In dit onderzoek werd dan ook getracht om de 'eigen', westerse positie zoveel mogelijk te verlaten en vanuit een onbevooroordeelde positie de krantenartikels te lezen. Aangezien in dit onderzoek op zoek gegaan wordt naar het eurocentristische koloniale discours in interculturele mediaberichtgeving, was het uiteraard van groot belang dat de 'eigen', westerse positie werd achtergelaten. Volgens Gaskell & Bauer (2000: 345) kan dit probleem deels verholpen worden door methodetriangulatie. Het combineren van verschillende methoden is zoals het onderzoeksmateriaal benaderen vanuit verschillende invalshoeken. De combinatie van een

kwantitatieve inhoudsanalyse met een kritische discoursanalyse verhoogt bijgevolg de kwaliteit van de onderzoeksresultaten.

2. Transparantie en duidelijkheid in de onderzoeksprocedure (vertrouwen)

Transparantie van de gebruikte procedure en duidelijke documentatie zijn onontbeerlijk voor de kwaliteit van het onderzoek (Gaskell & Bauer 2000: 346). De werkwijze van zowel de kwantitatieve inhoudsanalyse als de kritische discoursanalyse werd uitvoerig beschreven. Tevens kan de lezer in de tekst en in bijlagen de codeboeken, het analyseschema en de leessleutels terugvinden.

3. Overvloedige beschrijving (vertrouwen, relevantie)

Het is belangrijk dat de onderzoeker zijn beweringen en conclusies onderbouwt met concrete voorbeelden. Enkel op die manier kan de lezer de ware betekenis van de onderzoeksresultaten doorgronden (Gaskell & Bauer 2000: 346). In de rapportage wordt dan ook getracht om de onderzoeksresultaten zo volledig mogelijk te beschrijven en te ondersteunen met verschillende citaten van de verschillende krantenartikels.

4. Onverwachte bevindingen (relevantie)

Onverwachte bevindingen of resultaten die de reeds bestaande theorieën tegenspreken zijn niet negatief, integendeel. Elk onderzoek heeft volgens Gaskell & Bauer (2000: 347-348) zowel verwachtingen die bevestigd worden, als verwachtingen die weerlegd worden. Dit betekent immers dat de onderzoeker met zo weinig mogelijk vooringenomenheid zijn analyse heeft uitgevoerd.

6.5 Analyse

6.5.1 Kwantitatieve inhoudsanalyse: beschrijvende statistiek

6.5.1.1 Inleiding

Buiten de variabelen: *pagina* en *datum* zijn alle gegevens nominaal. We beperken ons tot frequentieberekeningen. Er werden in totaal 334 artikels weerhouden (codeboek 1). De aantallen van de respectievelijke kranten worden in onderstaande tabel weergegeven:

Tabel 1: Geselecteerde artikels per krant

		Frequency	Percent	Valid Percent
Valid	Het Laatste Nieuws	102	30,5	30,5
	De Standaard	109	32,6	32,6
	De Morgen	123	36,8	36,8
	Total	334	100,0	100,0

In de analyse worden de kranten meestal als geheel geanalyseerd aangezien het de bedoeling is om het 'beeld van de Rwandese genocide' in de Vlaamse dagbladpers te achterhalen. In totaal werden 906 actoren onderscheiden in de verschillende krantenartikels (codeboek 2).

6.5.1.2 Frequentieberekeningen

1. Codering op artikel

In 27,5 % van de artikels is het hoofdthema: (massa)moorden en gevechten. Dit betekent dat ongeveer 1/3 van alle artikels gewijd is aan de uitvoerige en gedetailleerde beschrijving van de genocide. In 10,2 % van de gevallen is het hoofdthema achtergrondinformatie. Als we deze twee bevindingen in acht nemen kunnen we stellen dat er, net zoals uit de theorie bleek, weinig aandacht wordt geschonken aan achtergrondinformatie en dat er vooral feitelijke informatie gegeven wordt over het conflict. In 13,5 % van de artikels is het hoofdthema terug te brengen tot de eigen context: België. Nog een belangrijke opmerking is dat 11,1 % van de artikels handelt over de strijd en onderhandelingen tussen het RPF en de RGF. We kunnen hier al voorzichtig uit besluiten dat er aandacht wordt besteed aan de oorlog tussen het RPF en de RGF en niet louter wordt uitgegaan van de Hutu's tegen de Tutsi's.

Tabel 2: Hoofdthema van het artikel

	Frequency	Percent	Valid Percent
Valid dood Belgische blauwhelmen	5	1,5	1,5
operaties/acties van België en Belgische para's + debat	45	13,5	13,5
VN & UNAMIR + debat	33	9,9	9,9
(massa)moorden en gevechten	92	27,5	27,5
strijd/onderhandelingen RPF en RGF	37	11,1	11,1
opération Turquoise	32	9,6	9,6
vluchtelingenstroom & -kampen + acties NGO's	30	9,0	9,0
achtergrondinformatie	34	10,2	10,2
andere	26	7,8	7,8
Total	334	100,0	100,0

Naast het hoofdthema werd ook bepaald of de artikels enige vorm van achtergrondinformatie bevatten (tabel 3). De waarden liggen hier iets hoger aangezien in tabel 2 gepeild werd naar het hoofdthema. Toch is het aantal artikels dat achtergrondinformatie bevat nog steeds erg laag. dit strookt opnieuw met eerder onderzoek naar de beeldvorming van Afrika.

Tabel 3: Genre van het artikel

	Frequency	Percent	Valid Percent
Valid louter feitelijk	279	83,5	83,5
Achtergrondinformatie	55	16,5	16,5
Total	334	100,0	100,0

Tabel 4: Genre van het artikel per krant

Krant			Frequency	Percent	Valid Percent
Het Laatste Nieuws	Valid	louter feitelijk	91	89,2	89,2
		Achtergrondinformatie	11	10,8	10,8
		Total	102	100,0	100,0
De Standaard	Valid	louter feitelijk	86	78,9	78,9
		Achtergrondinformatie	23	21,1	21,1
		Total	109	100,0	100,0
De Morgen	Valid	louter feitelijk	102	82,9	82,9
		Achtergrondinformatie	21	17,1	17,1
		Total	123	100,0	100,0

Als we de achtergrondinformatie van de drie kranten vergelijken, blijkt duidelijk een verschil tussen De Standaard en De Morgen enerzijds, en Het Laatste Nieuws anderzijds. Dit kan te wijten zijn aan het commerciële karakter van Het Laatste Nieuws. Daar kunnen we echter niet met zekerheid uitspraken over doen.

In 50 van de 55 artikels die achtergrondinformatie bieden, is er politiek-militaire achtergrond. Economische en etnisch-culturele informatie kwamen evenveel aan bod, beiden 13 keer. We beklemtonen nog eens dat het totaal aantal achtergrondinformatieartikels maar 16,5 % bedraagt van het totaal aantal artikels, dit komt overeen met 55 artikels. Aangezien het aantal eenheden zo laag is, spreken we in ruwe aantallen. Percentages zijn in dit opzicht weinig zinvol (Baarda & De Goede 2001: 295). We geven ze echter wel weer, om een zicht te geven op het geheel. Wij attenderen erop dat de inter-codeur betrouwbaarheidsmaat, Scott's π , voor politiek-militaire achtergrond slechts 0,78 bedraagt. Dit betekent dat enkel voorzichtige conclusies over de data toegestaan zijn (Zie bijlagen: 30-34).

Tabel 5: Economische achtergrond

		Frequency	Percent	Valid Percent
Valid	ja	13	23,6	23,6
	nee	42	76,4	76,4
	Total	55	100,0	100,0

Tabel 6: Politiek-militaire achtergrond

	Frequency	Percent	Valid Percent
Valid ja	50	90,9	90,9
nee	5	9,1	9,1
Total	55	100,0	100,0

Tabel 7: Etnisch-culturele achtergrond

	Frequency	Percent	Valid Percent
Valid ja	13	23,6	23,6
nee	42	76,4	76,4
Total	55	100,0	100,0

2. Codering op actor

Naast een codering op artikel werd ook een codering op actor uitgevoerd. De statistische bewerkingen op het tweede databestand worden hieronder weergegeven.

Tabel 8: Hoofdcategorie van de actor

	Frequency	Percent	Valid Percent
Valid Rwandese overheid	45	5,0	5,0
RPF	68	7,5	7,5
Rwandese bevolking	51	5,6	5,6
NGO	130	14,3	14,3
Internationale gemeenschap	189	20,9	20,9
Vertegenwoordigers van andere overheden (inc. leger)	272	30,0	30,0
Burgers andere landen	95	10,5	10,5
Andere	56	6,2	6,2
Total	906	100,0	100,0

Het eerste dat opvalt is de discrepantie tussen 'Rwandese' stemmen en 'andere' stemmen. 30 % van alle actoren zijn vertegenwoordigers van andere overheden en 20, 9% van de 'stemmen' worden vertegenwoordigd door de internationale gemeenschap (VN en UNAMIR). In tegenstelling

tot deze cijfers, zijn maar 5% van de stemmen vertegenwoordigers van de Rwandese overheid, 5,6 % van de Rwandese bevolking en 7,5 % van het RPF.

Tabel 9: Deelcategorie vertegenwoordigers andere overheden

		Frequency	Percent	Valid Percent
Valid	Belgie	153	56,2	56,2
	Frankrijk	64	23,5	23,5
	Verenigde Staten	15	5,5	5,5
	Afrikaanse landen	27	9,9	9,9
	Andere	13	4,8	4,8
	Total	272	100,0	100,0

We bemerken tevens dat 56,2 % van de 'vertegenwoordigers andere overheden', vertegenwoordigers van België zijn en 23,5 % zijn vertegenwoordigers van Frankrijk. Deze twee tabellen (tabel 8 en tabel 9) komen overeen met Van Ginneken (1996: 77) kritiek dat in het nieuws vaak dezelfde, westerse stemmen aan bod komen.

In 20,9 % van de gevallen is de actor een vertegenwoordiger van de Internationale gemeenschap. De categorie is opgesplitst in VN-top en UNAMIR.

Tabel 10: Deelcategorie internationale gemeenschap

		Frequency	Percent	Valid Percent
Valid	VN-top en gerelateerde organisaties	117	61,9	61,9
	UNAMIR	66	34,9	34,9
	Ander	6	3,2	3,2
	Total	189	100,0	100,0

61,9 % van de actoren van de internationale gemeenschap zijn vertegenwoordigers van de VN-top, tegenover 34,9 % van UNAMIR. Deze opdeling werd gemaakt om een verschil te maken tussen de 'hogere functionarissen' en diegenen op 'het veld' (UNAMIR). Hogere functionarissen van de VN komen veel meer aan het woord dan 'chefs' of blauwhelmen van UNAMIR. Dit is betreurenswaardig aangezien de personen 'te velde' vaak zeer interessante en belangrijke informatie en inzichten kunnen verschaffen.

De Rwandese bevolking vertegenwoordigde slecht 5,6 percent van de stemmen, dit komt overeen met 51 actoren. Door het lage aantal presenteren we opnieuw de ruwe aantallen.

Tabel 11: Deelcategorie Rwandese bevolking

	Frequency	Percent	Valid Percent
Valid Hutu	3	5,9	5,9
Tutsi	15	29,4	29,4
Niet duidelijk	32	62,7	62,7
Ander	1	2,0	2,0
Total	51	100,0	100,0

In 32 van de 51 gevallen is het niet duidelijk tot welke 'etnische groep' de Rwandees behoort. We kunnen hieruit voorzichtig concluderen dat het 'etnische' aspect niet de bovenhand neemt of althans niet als doorslaggevend wordt beschouwd voor het belang van de verschaft informatie.

Zoals bleek uit tabel 8 zijn 10,5 % van de actoren, burgers van andere landen. Dit komt overeen met 95 actoren, we presenteren opnieuw de exacte getallen.

Tabel 12: Deelcategorie burgers andere landen

	Frequency	Percent	Valid Percent
Valid religieuzen	17	17,9	17,9
expats	23	24,2	24,2
(Afrika-)kenners/ experts	22	23,2	23,2
journalisten	18	18,9	18,9
andere	15	15,8	15,8
Total	95	100,0	100,0

Alle categorieën komen ongeveer evenveel voor, met een licht overwicht van expats en experts. Het is frappant dat er meer burgers van andere landen (95) voorkomen dan burgers van Rwanda zelf (51).

6.5.1.3 Besluit

De kwantitatieve analyse bevestigt de bevindingen uit het theoretisch kader. Enerzijds wordt in de artikels nauwelijks achtergrondinformatie gegeven (16,5%). 50 van de 55 artikels bevat politiek-militaire achtergrond, terwijl maar 13 , economische of etnisch-culturele achtergrond bevatten. Dit betekent dat er amper aandacht wordt besteed aan de economische toestand van Rwanda en de etnische achtergrond van de Hutu's en Tutsi's. Dit is belangrijk aangezien de Hutu's en Tutsi's complexe identiteiten zijn die niet kunnen herleid worden tot een simpele tweedeling. Dit kwantitatief gedeelte toont enkel aan hoeveel keer achtergrondinformatie voorkomt en van welke

aard deze is. Het is in het kwalitatieve gedeelte dat de inhoud van de achtergrondinformatie meer onder de loep zal genomen worden.

Het hoofdthema dat het meest voorkomt is: (massa)moorden en gevechten (27,5%). Deze categorie werd gekenmerkt door een (gedetailleerde) beschrijving van de gevechten en moorden. Dit strookt opnieuw met de eerdere bevindingen. In de discoursanalyse wordt nader onderzocht hoe deze exact beschreven worden. 9,9 % van de artikels had als hoofdthema: VN en UNAMIR. Dit strookt niet helemaal met eerdere bevindingen. Volgens Ndangam (2000-15-16) krijgen de VN een prominente plaats in de mediaberichtgeving over Afrikaanse conflicten. 9,9 % is niet echt weinig, maar het maakt althans niet de hoofdbrok uit van de informatie. Net zoals bij de vorige bevindingen, is het ook hier belangrijk dat in de discoursanalyse de representatie van de VN nader wordt onderzocht.

Anderzijds worden theoretische bevindingen nog meer gestaafd door de analyse van de actoren. 20,9 % van de actoren wordt vertegenwoordigd door de internationale gemeenschap, 30% wordt vertegenwoordigd door andere overheden, waarvan 56,2 % door België en 23,5 % door Frankrijk. Hiertegenover staat dat slechts 5,0 %, 7,5% en 5,6 % wordt vertegenwoordigd door respectievelijk de Rwandese overheid, het RPF en de Rwandese bevolking. Dit komt overeen met Van Ginneken (1996: 77) opmerking dat er overwegend westerse stemmen aan bod komen in de berichtgeving over Afrika. We mogen echter niet de context uit het oog verliezen. De situatie in Rwanda was erg precair voor Belgische journalisten, aangezien er een sterk anti-Belgisch klimaat heerste. Daarenboven is het nooit gemakkelijk om verslaggeving te doen in conflictgebieden. Een groot deel van de bevolking was op de vlucht, terwijl op het front de gevechten tussen het RPF en het regeringsleger onverminderd doorgingen. Dit alles in beschouwing genomen, verklaart enigszins de weinige aandacht die is geschonken aan Rwandese 'stemmen'. Het was immers gemakkelijker en 'veiliger' om te vertrouwen op 'officiële' bronnen. Toch is dit niet voldoende als verklaringsgrond. Zoals uit eerder onderzoek bleek is dit een duidelijk patroon dat steeds terugkomt. Het zijn steeds dezelfde die de kans krijgen om te spreken over Afrika, terwijl diegenen die er het nauwst mee verbonden zijn die kans niet krijgen. Dit leidt onvermijdelijk tot een eenzijdige interpretatie.

Deze kwantitatieve inhoudsanalyse geeft een goed, eerste, zicht op de berichtgeving van de Rwandese genocide. Er kwam duidelijk naar voor welke thema's het meest aan bod kwamen en welke actoren het vaakst het woord kregen. Dit zegt natuurlijk niet veel over de concrete representatie van de Rwandese genocide en de desbetreffende actoren. Het is enkel via diepgaande kwalitatieve analyse dat kan achterhaald worden welk beeld van de Ander tot uiting komt in de drie Vlaamse kranten. Dit is onderwerp van de kritische discoursanalyse.

6.5.2 Kritische discoursanalyse

6.5.2.1 Representatie van de Ander binnen de context van de genocide

6.5.2.1.1 Inleiding

Zoals vermeld in het methodologisch kader maken we een onderscheid tussen de representatie van de Ander binnen de context van de genocide en de representatie van de genocide an sich. In dit eerste hoofdstuk analyseren we de representatie van Rwandezen en de Rwandese samenleving. Wanneer gebeurtenissen worden gerepresenteerd, worden ze in een nieuw kader geplaatst. Volgens Fairclough (2003: 134) worden daarbij bepaalde aspecten extra benadrukt en andere onderbelicht. De aandacht wordt dus gevestigd op de elementen die prominent aanwezig zijn en welke baden in stilzwijgen. We baseren ons hiervoor op het koloniale schema waar alteriteit de basis van uitmaakt. De wijze waarop de Ander gerepresenteerd wordt en dit in relatie tot het Westen is de kern van de analyse. Dit Wij-Zij discours kenmerkt zich niet door een letterlijke confrontatie van Wij tegen de Ander. Vaak uit zich dit in representaties die louter door de definiëring van de Ander, de identiteit van het Zelf bepalen.

6.5.2.1.2 Chaos versus orde

In de berichtgeving komt duidelijk de representatie van Rwanda als chaotische samenleving naar boven. Uiteraard is dit voor een land in oorlog niet verbazingwekkend, toch betreffen de representaties ook een visie over Rwanda en Afrika in het algemeen. Veralgemeningen zijn typisch voor het proces van stereotypering.

Rechtlijnige verklaringen zijn in Afrika niet altijd vanzelfsprekend. (DM 8/4, p. 1)

[...] De alombekende journaliste van de CDR [...] spuwt haar opruiende taal en desinformatie uit over de met alcohol opgepepte soldaten en milities, over de ongeletterde en hongerige bevolking. (DM 14/6, p.17)

[...]dat de chaos die daar heerst "slechts een symptoom is van de algehele ontreddeuring waarin het Afrikaanse continent verkeert". (Ruddy Doom in DM 9-10/4, p. 4)

"Niemand controleert nog de stad. Dronken soldaten zwalpen door de straten. Zij zijn bereid te doden zodra zij een slachtoffer vinden.", aldus een ontgoochelde Kouchner. (DS 16/5, p. 1)

De draak wordt gestoken met de ongeordende Rwandese samenleving met 'onintelligente' en ongedisciplineerde soldaten. Een stereotype dat rechtstreeks kan worden teruggebracht tot de koloniale periode. Opnieuw wordt een veralgemening naar het gehele Afrikaanse continent gemaakt: "op zijn Afrikaans".

Op hun tocht naar de Burundese grens werden de Belgen en het hele VS-konvooi geconfronteerd met een tragikomische scène op zijn Afrikaans [...]. Vol valse noten speelde een trompetter het "Clairon aux morts" en toen de kapitein na afloop het bevel gaf naar rechts te draaien, keek de helft van de opgelijnde manschappen elkaar in de ogen: de helft was naar rechts gedraaid en de andere helft naar links. (DS 12/4, p. 1)

De chaos die heerst in Rwanda wordt in contrast gesteld met de vlotte en stipte operaties van de Belgische en Franse para's. De evacuatieopdracht van België (Silver Back) wordt uitvoerig beschreven, alsook de interventiemacht van Frankrijk (Opération Turquoise). De specifieke strategieën, het aantal manschappen, de ingezette voertuigen, type vliegtuigen, exacte tijdstippen en wapens worden toegelicht, vaak aan de hand van kaartjes. Dit is terug te brengen tot de koloniale representatie van Afrika als wanordelijk en chaotisch, met hiertegenover Europa als ordelijk en harmonieus. Tevens de koloniale representatie van de westerse soldaat als gedisciplineerd en beheerst tegenover de Ander als woeste krijger komt hier in terug. Volgens Fairclough (2003: 139) is het belangrijk dat de rangschikking van de gebeurtenissen in acht wordt genomen. Het opvallende patroon dat uit de artikels blijkt is telkens een uitvoerige beschrijving van de missies en interventiemacht. Pas tegen het einde van het artikel wordt informatie gegeven over het Rwandese conflict zelf. Hierdoor verdwijnen informatie en duiding over het eigenlijke conflict naar de achtergrond.

Voor de derde achtereenvolgende dag landden op de luchthaven van Zaventem Sabena-toestellen, met aan boord Belgen en buitenlanders, die de gruwel in Rwanda ontvluchtten. Gisterochtend, om 11.15 u., was het een Boeing 747 met 316 Belgen en 84 buitenlanders. [...] Om 18.05 u., toen een tweede Boeing met 61 Belgen en 59 buitenlanders aan boord, geland was, wachtten koning Albert en koningin Paola hen op. (HLN 14/4, p. 7)

Tegen een achtergrond van verdere afrekeningen en plunderingen, lange kolonnes vluchtelingen en toenemende strijd om de hoofdstad Kigali, willen de Belgische troepen in Rwanda vandaag de evacuatie van blanke vluchtelingen beëindigen. [...] De evacuatie van blanken bleef gisteren in hetzelfde vlotte tempo van dinsdag verlopen. (DS 14/4, p. 1)

De laatste para's die deelnamen aan de operatie Silver Back schepen ijlings in aan boord van C-130's, te midden van chaos en mortierbeschietingen. Het gaat ongelooflijk snel. Een canadese C-130 staat welgeteld zes minuten op de tarmac: binnen die tijd is hij volgestouwd met jeeps, wapens en manschappen. (DM 18/4, p. 3)

Zodat Onze nog zowat 300 resterende Blauwhelmen de "hel" van de Rwandese hoofdstad Kigali konden verlaten. (HLN 20/4, p. 8)

De operatie Turquoise staat onder de leiding van brigade-generaal Claude Lafourcade, adjunct-bevelhebber van de 11de divisie parachutisten. 1500 Franse soldaten komen uit Franse basissen in Afrika. De anderen vertrekken uit Frankrijk. Gisteravond vertrokken nog eenheden vanop de basis van Istres [...]. De troepen zullen luchtsteun krijgen van vier jaguar-vliegtuigen die in Kisangani worden gestationeerd. Zij beschikken verder over een tiental Gazelle- en Puma-helikopters en over een vijfhonderdtal voertuigen. (DS 24/6, p. 1)

Met betrekking tot de evacuatieopdrachten wordt de huidskleur van de betrokkenen onder de aandacht geplaatst. Dit versterkt nog meer het Wij-Zij discours.

Zwijgzaam staan zwarten te kijken naar het vertrek van de blanken [...]. (DS 12/4, p.1)

Groepjes zwarten verwelkomden de Belgen met gejuich. (DS 15/4, p. 1)

Toch blijkt ook uit de berichtgeving dat de evacuatieopdracht niet altijd van een leien dakje liep. Dit bewijst dat de visie van het Westen als steeds goed georganiseerd en succesvol, ook deuken krijgt.

Evacuatie van Belgen blijft moeilijk. (DS 12/4, p. 1)

Uit de artikels blijkt tevens de corruptie van het Habyarimana-regime, een representatie die vaak wordt gehanteerd voor Afrikaanse heersers en regimes.

'Brussel' ontdekt voor het eerst de schaduwkanten van het regime in Kigali: repressie, doodseskaders die geleid worden door de presidentiële clan, corruptie en onwil om de binnenlandse oppositie aan de bak te laten komen. (DM 8/4, p. 2)

[...] en uitstekend op de hoogte van alle smeerlapperijen in regerings- en legerkringen. (DM 11/4, p.1)

Anderzijds wordt ook verwezen naar de modelstaat dat Rwanda was in de jaren '80. Dit in vergelijking met de 'rest van Afrika':

Rwanda noemde zich ooit het Zwitserland van Afrika. (DS, 8/4, p. 5)

[...] behoudt de president in de ogen van zijn westerse partner het imago van een zeldzaam-verlichte Afrikaans alleenheerser, die de ontwikkeling van zijn land ter harte neemt. (DM, 8/4, p. 2)

Dit toont duidelijk aan dat er een bepaald beeld heerst over 'Afrika' waar orde en 'correcte' alleenheersers niet mogelijk zijn. Dit strookt opnieuw met de representatie dat Afrikaanse regimes corrupt en antidemocratisch zouden zijn.

6.5.2.1.3 Rwanda als schouwtoneel

Gruwel en geweld

Uit het kwantitatieve luik bleek reeds dat 1/3 van de artikels als hoofdthema: (massa)moorden en gevechten had. Ruwe cijfers op zich zeggen natuurlijk niet veel. Door middel van een diepgaande lezing werd getracht de exacte representaties te achterhalen.

Bij de representatie van de moorden en de vele doden, wordt vaak naar het literaire genre gegrepen. De gebeurtenissen worden levendig en gedetailleerd beschreven waardoor soms alle contact met de realiteit verloren gaat. Rwanda wordt beschreven als een gewelddadig gruwellandschap. Termen die steeds opnieuw terugkomen zijn: waanzin, gruwel, afslachten, afmaken, slachtpartijen en bloedbad. De metafoor 'Hart der Duisternis' wordt niet letterlijk gebruikt, maar de representaties leiden er wel toe. Deze representaties vergroten de kloof tussen het Zelf en de Ander. Ook hier worden de gebeurtenissen opnieuw op een 'veralgemenende' wijze gerepresenteerd.

Het bloedbad in Kigali is geen alleenstaand geval. In het noordwestelijke Gisenye [...] werden eveneens drie lokale Tutsi-priesters afgeslacht. Elders werden nog eens drie religieuzen afgemaakt. (DM 9-10/4, p. 3)

Gieren scheren over de heuvels van Kigali. Een bedrieglijke stilte hangt tijdens het weekend over de stad. Maar messen en machetes doen geruisloos hun werk. (DM 11/4, p. 1)

Belgen vluchten massaal uit het land van de haat. (HLN 12/4, p.1)

Gruweldaden in Rwanda tarten verbeelding. (DS 12/4, p. 1)

Belgen uit Rwanda met stroom gruwelverhalen. (HLN 13/4, p. 1)

[...] Maar de waanzin die Kigali in de afgelopen dagen overspoelde, is zó onbeschrijflijk dat het verstand van de toeschouwer afhaakt en een uitweg zoekt in opluchting over het redden van het eigen vege lijf. (DM 14/4, p. 3)

De rit door het gruwellandschap eindigde [...] (DM, 16-17/4)

Rwanda, een spookland in de ban van de angst. (DM 16/5, p. 1)

Rwanda stevent af op een ware Apocalyps. (HLN 30/5, p. 1)

Dit in contrast met België.

De pijn om het achterlaten van zoveel vrienden en medewerkers in een land dat op de rand van de afgrond staat, overschaduwde bij de meeste geëvacueerden duidelijk de vreugde om een behouden aankomst in een veilig en vriendelijk België. (DS 14/4, p. 3)

In sommige artikels wordt echter ook op een meer neutrale wijze over de moorden bericht. Vooral De Standaard schreef in een meer neutrale taal. Dit was echter ook bij die krant geen constante. Uitspraken zoals het volgende citaat, zijn eerder uitzonderlijk.

In de streek van Gisenyi verloren donderdag drie parochiepriesters het leven. (DS 9-10/4, p. 1)

Lijken

De vermoorde mensen worden op een 'mensonterende' wijze weergegeven. Verhalen over rottende lijken zijn niet uitzonderlijk. Enerzijds duidt dit op de ernst van de toestand in Rwanda, maar anderzijds versterkt dit nog meer de gedachte van Rwanda als schouwspel, als 'Hart der Duisternis'. Deze representaties onderstrepen tevens het 'wilde' en 'barbaarse' karakter van de betrokkenen. De bedoeling van deze representaties was wellicht om de wereld te tonen hoe erg het Rwandese conflict was en om de internationale gemeenschap tot actie te dwingen. Volgende representaties leidden echter net tot een cultuur van 'walging' en hebben bijgevolg het tegengestelde effect. In de realiteit heeft dit immers ook niet geleid tot verregaande acties, integendeel. Rwanda is een schandvlek in de geschiedenis van de Internationale gemeenschap.

[...] ligt een veertigtal lijken te rotten in de motregen. Op sommige plaatsten liggen ze op stapels tot zeven meter hoog. Een naakte jonge vrouw ligt bovenop de stinkende hoop, haar ledematen stijf van de rigor mortis. [...] Ze huilen terwijl ze wanhopig proberen om van de berg van de dood weg te kruipen. (DM 12/4, p. 2)

We passeren de eerste lijken op straat: inzittenden van gemित्रailleurde auto's en op straat afgeslachte voetgangers. Een jeep is overkop gegaan, midden in de straat. Een lijk hangt uit de wagen. Een collega stoot me aan: kijk, de broek opengesneden, en overal bloed. Het afsnijden van de testikels is een van de meer extreme vormen van wraakoefeningen in dit land. Ook andere lijken dragen duidelijk de sporen van grove mishandelingen. (DM 15/4, p. 2)

"Lijken in staat van ontbinding worden opgegeten door honden, katten en vogels" (Peter Hansen in DM 18/4, p. 2)

De ziek makende zoete stank van ontbindend mensenvlees die in de eerste weken van de oorlog over grote delen van de stad hing, is vervlogen. (DS 25/5, p. 5)

Eerder waren er berichten dat o.a. de Nijlbaars, die in rivieren leeft. Zich vetgevreten heeft aan lijken. (DM 30/5, p. 17)

Soms wordt de Rwandese genocide letterlijk met de term schouwspel beschreven.

Boven op de brug over de Kagera-rivier, die Tanzania van Rwanda scheidt is het gruwelijke schouwspel te zien: tientallen lijken die in stilstaande plekken van het woeste water drijven. Ze zijn opgezwollen en bleek verkleurd. Sommigen missen het hoofd, andere hebben geen ledematen. In groteske posities worden ze door de golven op de rotsen geworpen om daarna door een volgende kolk verzwolgen te worden. [...] Af en toe rijden we door een stankgolf van verrotend vlees die ademen schier onmogelijk maakt (DM 3/6, p. 27).

Het apocalyptische aspect wordt nog meer gevoed door de aandacht voor de humanitaire crisis en de vrees voor verschillende ziekten.

Volgens de WHO dreigt er in het land overigens een grote cholera-epidemie. Dat komt door de vele rottende lijken die in rivieren liggen. (DS 20/5, p. 5)

Het bloed vermengt zich met de modder, de levenden met de doden, de gewonden met de verschrikten, de malaria- en dysenterie-zieken met de gezonden, die zingen om het lawaai van de explosie te dempen. (DM 20/4, p. 12)

Deze citaten zeggen niet letterlijk dat Wij beschaafd zijn en Zij niet, maar door de uitvoerige beschrijvingen ontstaat er wel een kloof. Het feit dat er in Rwanda lijken liggen te rotten op straat, contrasteert immers met 'onze' samenleving. De wijze waarop alles beschreven wordt versterkt dit nog. Zoals het laatste citaat waarin wordt gezegd dat de gewonden zingen. Dit herleidt Rwanda tot een 'theaterstuk'. De vraag die dan ook rijst is waar zulke representaties toe leiden en of ze wel adequaat zijn? Ze leiden enkel tot dehumanisering van zowel de moordenaars als de vermoorden. Overleden mensen beschrijven met de term 'verrottend vlees' getuigt van weinig respect voor de betrokkenen. Volgens Fairclough (2003: 136) is het bij onderzoek naar 'representatie van sociale gebeurtenissen' van belang dat specifiek nagegaan wordt wat niet aan bod komt of onderbelicht blijft. Door de uitvoerige beschrijvingen van de moorden en lijken, blijft er geen ruimte over voor duiding en context. De moorden worden gerepresenteerd alsof ze zich afspelen in een afgesloten ruimte.

Vergelijking met andere conflicten

De vergelijking wordt meermaals gemaakt met andere conflicten, maar het was nog nooit zo 'gruwelijk' als in Rwanda.

De omvang van de slachtpartijen in Rwanda en Burundi, en de wreedheid die daarmee de voorbije veertig jaar gepaard ging, maken van veel andere conflicten in zwart Afrika in vergelijking kinderspel. (DS 11/4, p. 2)

"In vergelijking met Rwanda was Somalië een vriendelijk oord". (VN-hulpverlener in DM 26/5, p. 17)

In Afrika is het net dat 'tikkeltje' erger. Dit vergroot de kloof tussen Afrika en het westen.

Een jaar geleden was ik in Sarajevo. Gruwel en ellende. Te vergelijken met Rwanda? Inderdaad ook etnische razernij. Maar zo bruut en onbeheersbaar heb ik het nog nooit gezien. (DM 13/4, p. 1)

"Ja, het is hetzelfde fenomeen. Maar hier in Rwanda is het onbeschrijflijk veel erger." (een pater in DM 15/4, p. 1)

6.5.2.1.4 Primitiviteit

Diegene die verantwoordelijk zijn voor de moorden worden geassocieerd met primitiviteit. Vaak worden 'dierlijke' metaforen gebruikt. Dit strookt opnieuw met de koloniale representatie van Afrikanen als woeste krijgers die dicht tegen de natuur staan.

Met wantrouwige blikken vol haat en bloeddorst worden we nagestaard. (DM 13/4, p. 1)

De moordlust overheerst nog steeds in Kigali. (DM 14/4, p. 3)

Daar hadden tientallen gevluchte Tutsi's zich verstoppt voor het beestachtige geweld. (HLN 14/4, p. 13)

De aandacht wordt tevens gevestigd op de primitieve wapens, ook een typische representatie uit het koloniale discours.

En overal grote groepen burgers bewapend met broodmessen, stokken, machetes, staven, alles wat maar kan slaan of snijden of steken. (DM 13/4, p. 1)

[...] voltrok zich de afgelopen twee maanden de ambachtelijke slachting van een half miljoen tot één miljoen burgers. (DM 14/6, p. 17)

Toch geldt dit niet steeds voor beide 'groepen'. Het regeringsleger en de aanverwante milities worden gerepresenteerd als ongeregeld, terwijl het RPF doorgaat als een gedisciplineerd, geordend leger. Aangezien het RPF gepercipieerd wordt als een Tutsi-organisatie en het regeringsleger bijna uitsluitend uit Hutu's bestaat, kan dit enigszins teruggebracht worden tot het koloniale idee van Tutsi's als superieur en intelligenter ras.

Volgens deskundigen is het FPR, ondanks zijn kleinere getalsterkte, in staat het leger te overwinnen, omdat zijn manschappen beter getraind en gedisciplineerd zijn. (DS 11/4, p. 3)

Het gros van het regeringsleger is barslecht opgeleid en omkaderd, vele (slecht betaalde) officieren zijn meer begaan met winstgevende zaken dan met hun militaire taak. (DS 13/4, p. 3)

"Ik heb ze (RPF) ook bezig gezien bij voedselbedelingen. Ze doen dat zeer professioneel. Ze zetten een administratie op poten en laten de mensen afgevaardigden verkiezen, waarmee ze dan onderhandelen." (Gui Polspoel in DM 26/5, p. 17)

Het is moeilijk om niet sympathiek te staan tegenover de RPF-mensen. Ze zijn uiterst vriendelijk en correct in de omgang. Het lijkt wel of ze van hun superieuren een cursus 'omgang met de pers' hebben gehad. Bij checkpoints en barricaden springen de RPF-mensen meteen in de houding en groeten ze ons beleefd. Drank is er niet te zien. Een heel verschil met de barricaden van het regeringsleger, bemand door dronken burgers die zwaaien met machetes en ijzeren staven. (DM 3/6, p. 27)

Soms wordt dit idee van Tutsi's die van nature uit intelligenter zouden zijn letterlijk gepropageerd. Uit deze representaties kunnen we besluiten dat de aloude perceptie van Tutsi's als een vermeend edeler 'ras' nog steeds circuleert.

Hun trotse en ambitieuze natuur waardoor zij het in de buurlanden snel tot groot veehouder of hoger officier brachten [...]. Niemand keurt hoertjes-Tutsi-meisjes die uit Kigali gered zijn- een blik waardig. Oude bekenden vallen elkaar om de hals, vleesspiesjes worden uitgedeeld en politieke discussies zoemen door het zaaltje [...]. Onderwerpen die ver af staan van de belangstelling van de meerderheid van ongeleterde boeren in Rwanda. (DM 20/6, p. 2)

Uit de artikels kunnen we eveneens afleiden dat na verloop van tijd de perceptie van het RPF als ordelijk en gedisciplineerd barsten vertoont en dat het stereotype aldus doorbroken wordt.

Aanvankelijk deden de rebellen zich als "bevrijders" voor. Ze speelden zelfs met de kinderen. Maar al gauw bleek dat zij systematisch alle invloedrijke mensen uit de weg ruimden. "Catechisten werden 's nachts van hun bed gelicht en afgemaakt. Jongeren die weigerden met de rebellen mee te vechten, tekenden hun eigen doodvonnis", getuigde De Vestele. (DS 6/5, p. 1)

"Er gaapt een enorme kloof tussen de RPF-ideologie en de realiteit van het gedrag van zijn troepen". Godfroid kwam ter plekke tot de vaststelling dat eigenlijk geen van beide partijen werkelijk geïnteresseerd is in het lot van de bevolking zelf. (DM 11-12/6, p. 13)

Moord en represailles blijven Rwanda beheersen. Ook het RPF, dat zogezegd de pacificatie huldigt, maakt er zich continu schuldig aan. (HLN 11-12/6, p. 10)

6.5.2.1.5 Passief versus actief

In de berichtgeving kwam op verschillende niveaus het stereotype van passieve samenleving aan bod. We trachten deze te categoriseren volgens de actieve 'actor' waartegenover ze werden geplaatst.

Belgische en Franse para's: actief en mededogen

Reeds uit het vorige hoofdstuk bleek dat de acties van België en Frankrijk uitgebreid werden beschreven en toegelicht. Dit geeft al enigszins aan welke actoren als actieve spelers gerepresenteerd worden.

Tevens worden de Belgische para's voorgesteld als redders in nood. Het is de realiteit oneer aandoen om te veronderstellen dat de para's geen goed werk hebben geleverd en geen mensenlevens hebben gered. Maar uit de representaties wordt het 'heldenaspect' er vingerdik opgelegd. Verschillende foto's van para's met Rwandese kinderen op de arm, sieren de artikels.

Vertederd stellen onze para's de weesjes gerust. (onderschrift foto, HLN 15/4, p. 8)

Veilig in de armen van een stoere para. (onderschrift foto, HLN 15/4, p. 8)

Het is een onwezenlijk schouwspel: op een paar honderd meter van gruwel, dood en haat, wordt in de verduisterde luchthaven van Kigali een staaltje van tederheid en menselijkheid opgevoerd. (HLN 15/4, p. 8)

Het laatste citaat legt duidelijk de grens tussen het Westen vol mededogen en het chaotische, gewelddadige Rwanda. Het voorval in Somalië, toen een jaar geleden, bewees echter dat het ook anders kan zijn.

Ook de Franse para's worden als actief en mededogend gerepresenteerd.

Franse troepen hebben dinsdag 35 nonnen en acht weesmeisjes geëvacueerd uit Rwanda die tien weken lang geterroriseerd zijn door met machetes en knuppels gewapende Hutu's. (HLN, 29/6, p. 10)

De fractievoorzitter van de liberale UDF vindt daarentegen dat "het Frankrijk tot eer strekt dat het met moord bedreigde mensen te hulp snelt." (DS 24/6, p. 1)

De rol van Frankrijk is, net zoals die van België, echter onderwerp van debat. Zoals Fairclough (2003: 42) stelt is elke tekst in meer of mindere mate gedialogiseerd. Dit betekent dat een discours wordt gerelativeerd en dat verschillende aspecten en visies aan bod komen. De rol van Frankrijk wordt niet eenzijdig voorgesteld. Steeds komen zowel voor- als tegenstanders aan bod. De 'dubbele' rol van Frankrijk wordt later uitvoerig beschreven in het tweede luik van de analyse.

Economisch afhankelijk

De economische afhankelijkheid van Rwanda en de beslissende rol die België daarin gespeeld heeft en nog speelt komt aan bod in de krantenartikels.

Het eerstvolgende citaat duidt op de actieve en winstgevende rol die de kolonisator gespeeld heeft. Rwanda had niets te bieden, tot België zich met de economie ging bemoeien.

Geen van beide doodarme landjes (Rwanda-Urundi) kon omschreven worden als een wingewest: bodemschatten vielen/vallen er niet te exploiteren. De Belgen introduceren wel de koffie- en theecultuur (DM 8 april, p.1)

Ook nu nog is Rwanda sterk afhankelijk van de economische input van België.

"Ik wil erop wijzen dat België al jarenlang veruit de bedrijvigste partner is van Rwanda, een doodarm land dat meer dan de helft van zijn inkomsten haalt uit ontwikkelingshulp" (Willy Claes in DM 12/4, p. 2)

Ons land is de belangrijkste ontwikkelingshulp in Rwanda, met een jaarlijkse hulp van meer dan twee miljard frank. (HLN 13/4, p. 4)

De Belgen spelen al vele jaren een sleutelrol in de Rwandese economie. Voor de Belgische economie is Rwanda evenwel weinig belangrijk. (DS 12/4, p.3)

Zoals we reeds aanhaalden in het theoretische deel is deze visie erg eenzijdig. Volgens I. Wallerstein is elke economische constellatie deel van een groter geheel. Afrika zit hierbij in een slechte positie waarin ze structureel arm wordt gehouden door westerse landen.

Niet-gouvernementele Organisaties

Een enkele keer wordt de metafoor 'Hart der Duisternis' gebruikt. Dit in de context van NGO's in de vluchtelingenkampen. Dit duidt op de doorslaggevende en actieve rol van de NGO's, die uiteraard

een erg precare en lovenswaardige taak hebben vervuld. Toch is de voorstelling van de NGO's als actieve en bepalende speler een steeds wederkerend patroon. Dit in tegenstelling tot de hulpeloze en passieve bevolking.

Indien iemand wil weten waar het hart der duisternis klopt, moet hij het voetbalstadion van Kigali bezoeken. (DM 20/4, p.12)

Toch wordt ook de machteloosheid van de NGO's onderstreept en de moeilijkheden waar ze mee te kampen hadden.

Vrijwilligers van het Rode Kruis proberen te helpen. De enige twee dokters staan machteloos. (DM 20/4, p. 12)

[...] dit veld van kommer en ellende ligt in het onmiddellijke zicht van het Rode Kruis, dat zijn hoofdkwartier hier recht tegenover heeft, maar wiens medewerkers belet wordt ook maar iets te ondernemen. (DM 16/5, p. 13)

Tevens wordt aangekaart dat de lokale, meer structurele hulp niet mag onderschat worden. Dit duidt op een erkenning van diegenen die dag in dag uit steun en hulp bieden. Dit vertelt ons verder ook dat er een besef is dat er veel aandacht wordt besteed aan noodhulp van NGO's.

Al die noodhulp overschaduwt enigszins de bestaande lokale, meer structurele hulp (levering zaad, landbouwgerief), om families die naar hun heuvel terugkeren weer op gang te helpen. (HLN 2-3/7, p. 8)

Vluchtelingen

De vluchtelingen worden niet voorgesteld als een geheel van individuen, maar als een ongedifferentieerde massa. Naast het stereotype van passiviteit, werkt dit ook dehumanisering in de hand. Dit leidt tot wat Nederveen (1990: 235) hulpverleningsbeeldvorming noemt, waardoor de afhankelijkheid en onzelfredzaamheid van Afrika wordt bevestigd en versterkt. Dit leidt bovendien op een ontkenning van hun politieke identiteit en herleidt hen tot voorwerp van westerse steun.

In de vroege, kille ochtend komen tientallen in lompen geklede mensen vanonder hun plastic zeil of hut. Gemaakt van stokken en gras. Zij waggelen naar het meer aan de voet van de heuvel om er wat modderig, bruin water van de oppervlakte te scheppen. Daarna strompelt de massa, met potten en pannen op het hoofd, terug naar boven. (DM 10/5, p. 15)

Uit de naar rottend mensenvlees stinkende Rwandese hoofdstad Kigali was gisteren een 13 kilometer lange kolonne van vluchtelingen op weg naar veiliger oorden. (HLN 16-17/5, p. 9)

Exodus uit de stromende regen (HLN 2/5, p. 3)

De meeste vluchtelingen dwalen ergens angstig rond op de heuvels van hun eigen ontrederd land. (DS 23-24/4, p. 5)

6.5.2.2 Discours over de Rwandese genocide

6.5.2.2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk analyseren we de representatie van en het discours over de Rwandese genocide in de Vlaamse dagbladpers. Dit moet ruim geïnterpreteerd worden. We gaan op zoek naar de wijze waarop het conflict gekaderd wordt en welke context er gegeven wordt. We herinneren eraan dat verschillende auteurs (Newbury & Newbury 1999; Straus 2006; Jones 2007; Taylor 2001; Reyntjens 1996; Hintjens 1999; Woldemariam & Hart 2007; Allimadi 2002; Stevenson 1999: 144) de representatie van de Rwandese genocide als stammenstrijd bekritisieren. Er waren immers verschillende dynamieken, die het louter etnische overstijgen, aanwezig aan de vooravond van de genocide. De vraag is of uit de berichtgeving van de Vlaamse dagbladpers deze complexe situatie kan afgeleid worden.

In dit hoofdstuk gaan we bijgevolg op zoek naar het contextualistische en/of het universalistische discours. Tevens gaan we op zoek naar het kritische discours met betrekking tot het Westen en de internationale gemeenschap. Volgens Fairclough (2003:124) bestaan er steeds verschillende discourses naast elkaar. De relatie tussen die verschillende discourses moet dan ook steeds in acht genomen worden. Fairclough legt uit hoe de lezer verschillende discourses kan ontwaren in teksten. Enerzijds door de verschillende thema's die aan bod komen in de tekst en anderzijds door te achterhalen vanuit welke visies en interpretatiekaders deze thema's gerepresenteerd worden. We veronderstellen dat er een mix van het contextualistische en universalistische discours aanwezig zal zijn. Deze twee discourses zijn op hun beurt echter ook niet uitsluitend, bijgevolg vermoeden we dat er ook nog andere discourses aan bod komen. Natuurlijk hangt de zoektocht naar de discourses samen met de 'representatie van sociale gebeurtenissen'.

De representaties uit vorig hoofdstuk doen ons vermoeden dat het universalistische discours alvast naar boven komt in de berichtgeving over de Ander. In dit discours kwam de Rwandees als hulpeloos en passief (vluchteling) of barbaars en wild ('génocidaire') naar boven. Hiertegenover wordt het Westen geplaatst als actief, ordelijk en vol mededogen. Dit waren representaties die in vorig hoofdstuk op verschillende niveaus zeker aan bod kwamen.

6.5.2.2.2 Complexe achtergrond

Dat er geen eenzijdige verklaring is voor de Rwandese genocide wordt wel degelijk erkend in de berichtgeving. Onderstaand citaat geeft een overzicht van factoren die aan de grondslag lagen van het conflict, met de koloniale etnische manipulatie als hoofdfactor. In wat volgt splitsen we de verschillende factoren per categorie op.

De oorzaak van de slachtpartijen in Rwanda kan op vele manieren worden verklaard: de overbevolking, de ineenstorting van de koffieprijis of de geprivilegeerde kliek die met alle middelen vasthoudt aan de politieke en militaire macht. Deze elementen wakkerden het vuur aan, maar de brandhaard is elders ontstaan. De genocide is een rechtsreeks gevolg van een extreem racistische ideologie. Zoals intussen vaak herhaald spreken Hutu's e Tutsi's dezelfde taal, delen ze hetzelfde gebied, hebben ze dezelfde traditie en kan men onmogelijk op basis van het uiterlijk zeggen wie Hutu of Tutsi is. De opsplitsing van de bevolking is het werk van de kolonialen: eerst

de Duitse, dan de Belgische. Ze voerden een hiërarchische racistische classificatie in. (Alex De Waal in DM 4/7, p. 2)

Historisch: koloniale erfenis

Uit de berichtgeving kunnen we afleiden dat de rol die het Duitse en Belgische koloniale bewind hebben gespeeld, wordt aanvaard als één van de katalysatoren. Dat er geen ruimte is voor kritiek op het 'eigen koloniale bewind' is aldus verkeerd.

Aanvankelijk zette België in Rwanda en Burundi het kolonisatiemodel van Indirect rule verder. Dat betekende dat de kolonisator de traditionele politieke instellingen zoveel mogelijk in stand hield. In de praktijk kwam dit in beide koninkrijken neer op een bestendiging, zelfs een versterking, van de traditionele dominantie van de Tutsi-minderheid. (DS 8/4, p. 4)

Ook de etnische bevoordeling door middel van de Hamitische hypothese wordt aangekaart.

Professionele en amateuretnologen construeerden de meest fantastische hypothesen over de oorsprong van die typische samenleving. Over één zaak waren zij het roerend eens: de Tutsi-heersers, met hun "edele trekken en gestalte" konden geen "echte negers" zijn. Ook de geordende samenleving in de twee koninkrijkes stond in de ogen van die Europese verkenners in schril contrast met de "tribale chaos" in het "Donkere Afrika". En dat kon, volgens de toen geldende opvattingen, alleen aan een Europese invloed te danken zijn. (DS 8/4, p. 5)

Het koloniaal bestuur wordt bovendien letterlijk als een oorzaak van de genocide aangeduid. Toch duidt onderstaand citaat op een eenzijdigere visie dan oppervlakkig blijkt. Er staat immers dat de Belgische Afrika-politiek werd meegesleurd in de etnische strijd. Alsof die etnische strijd zich in een vacuüm voltrekt, onafhankelijk van de Belgische politiek. Dit getuigt aldus van een weinig kritische visie op het koloniale regime.

Maar de Belgische Afrika-politiek werd meegesleurd in de etnische strijd tussen Tutsi's en Hutu's. Wat vandaag gebeurt is het bittere gevolg van een uit de hand gelopen kolonisatie-avontuur. (DM 20/6, p. 2)

Economisch: crisis

De economische toestand van Rwanda is het onderwerp van een aantal artikels. Zowel het armoedeprobleem, de hongersnood als de hoge bevolkingsdruk krijgen de aandacht.

Een bevolkingsexplosie die de landbouweconomie onder onhoudbare druk zet: de doorsnee boer beschikt inmiddels over minder dan een halve hectare om zijn gezin van gemiddeld tien monden te voeden. Het iets meer dan 26 000 km² grote land is structureel overbevolkt. (DM 8/4, p.3)

Rwanda heeft het buitenland vooral koffie en thee te bieden. Het land produceert hoogwaardige koffie, arabica, en kon daar toch voor enkele jaren meer dan 2 miljard frank van uitvoeren. Maar de koffieoogst is de jongste jaren sterk achteruitgegaan. De totale export van Rwanda is op een paar jaar tijd bijna gehalveerd en bedroeg in 1992 amper 2,3 miljard frank. (HLN 13/4, p.4)

De economische crisis werd voornamelijk op een beschrijvende wijze benaderd en niet in verband gebracht met de oorlog. Zoals we eerder aantoonde werd de economische crisis en de hoge bevolkingsdruk door het Habyarimana regime gebruikt en gemanipuleerd als strategie tegen het RPF en de Tutsi-terugkeer. Het economische aspect was bijgevolg een belangrijke katalysator voor het conflict.

Tevens wordt net zoals eerder onderzoek al aanwees geen aandacht besteed aan de economische rol van het IMF en de Wereldbank.

Etnisch geweld: onderwerp van debat

Het etnische als één van de dynamieken in het conflict is onderwerp van debat doorheen de berichtgeving. Dit geeft aan dat er verschillende verklaringsgronden en bijgevolg discoursen naast elkaar staan. De etnische factor wordt wel steeds vernoemd en aangeduid als één van de oorlogsdimensies. Het conflict vertaalde zich immers via etnische lijnen. Het doel van de hardliners binnen het Habyarimana-regime was immers om de steun voor het RPF onder de bevolking uit te roeien. Dit uitte zich als een strijd tegen heel de Tutsi-bevolking. Het etnische aspect (de vertaling van het politieke via etnische grenzen) mag dan ook nooit geminimaliseerd worden, aangezien het net de etnische factor is die ertoe leidt dat het conflict als genocide kan bestempeld worden.¹

"Het is een etnisch moorden in die zin dat men ervan uitgaat dat alle Tutsi's op een of andere manier met het PRF meewerken, en dat ze dus allemaal gedood moeten worden. Maar dat het vooral politiek moorden is, blijkt uit de aanvallen op Hutu's uit de oppositie". (Adrien (Hutu) in DM 21/4, p. 12)

Soms sluipt het universalistische idee van Hutu's en Tutsi's als stammen en de genocide als een uit de hand gelopen stammenstrijd gebaseerd op onuitroeibare haat, door in de artikels. Hieruit kunnen we afleiden dat het universalistische discours gebaseerd op simpele verklaringsgronden, naast het meer genuanceerde discours blijft bestaan. Volgende citaten veronderstellen een visie van Hutu's en Tutsi's die elkaar vermoorden uit haat. Deze 'haat' wordt voorgesteld alsof ze in een vacuüm bestaat.

De meeste van de naar schatting 250 000 vluchtelingen in het Tanzaniaanse Ngara zijn Hutu's, wiens stamgenoten beschuldigd worden van de moord op tienduizenden Tutsi's. (DM 3/5, p. 15)

Niet alleen de traditionele tegenstelling tussen Hutu's en Tutsi's doet Rwanda exploderen, maar ook een conflict tussen leden van Hutu-stammen uit het noorden en het zuiden. (DS 12/4, p. 3)

Die verdachten hun slachtoffers van medeplichtigheid bij recente moordpartijen op hun stamverwanten. (DS 10/6, p. 6)

Hij is de onuitroeibare haat tussen Hutu's en Tutsi's lang niet vergeten. (HLN 12/4, p. 4)

Daar kon men altijd naartoe wanneer Tutsi's en Hutu's elkaar begonnen uit te moorden, iets wat zij de voorbije 35 jaar met tussenpozen hadden gedaan. (HLN 25/5, p. 10)

"Hutu's en Tutsi's gaan elkaar wreedaardig te lijf." (ooggetuige in DS 18/4, p. 1)

¹ Art. 2 van de 'Convention on the Prevention and Punishment of the crime of Genocide' (Verenigde Naties 1948, zie bijlagen: 7)

"In the present Convention, genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such":

- (a) « Killing members of the group;*
- (b) Causing serious bodily or mental harm to members of the group;*
- (c) Deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part;*
- (d) Imposing measures intended to prevent births within the group;*
- (e) Forcibly transferring children of the group to another group. » (Verenigde Naties 1948 : zie bijlagen)*

Het tribale karakter wordt anderzijds ook als fundamenteel verkeerd bestempeld. Dit duidt op een erkenning van het complexe karakter van de genocide en de afwijzing van tribalisme.

Zeggen dat de burgeroorlog in Rwanda een klassieke stammenstrijd is tussen Hutu's en Tutsi's, is al te simplistisch en kortzichtig, zegt de Organisatie van Afrikaanse Eenheid (OAE).[...]“Het is vooral een politiek conflict”. (DM 22/4, p. 2)

Uit vorige citaten kunnen we aldus besluiten dat het universalistische en contextualistische discours naast elkaar bestaan.

Politiek: strijd voor de macht

Het louter etnische als verklaringsgrond voor het conflict, werd anderzijds ook duidelijk ontkend, vooral met betrekking tot het politieke aspect. Dit werd zelfs benadrukt.

Het geweld overstijgt de schematische Tutsi-Hutu-tegenstellingen: de vermiste ministers zijn zowel Tutsi's als Hutu's die stuk voor stuk geen lid zijn waren/zijn van het RPF-rebellenfront maar behoorden/behoren tot partijen die stelling hadden genomen tegen Habyarimana. (DM 9-10/4, p.3)

De uitverkoren slachtoffers waren niet alleen zoals vanouds de Tutsi's, de etnische minderheidsgroep in Rwanda, maar ook mensenrechten-activisten, politieke opposanten en geestelijken. (HLN 9-10/4, p. 2)

Als we vorige twee citaten echter aan een diepere analyse onderwerpen, kunnen we afleiden dat het universalistische idee ook hier opnieuw naar boven komt. Representaties als: “schematische tegenstellingen” en “zoals vanouds” veronderstellen dat er zoiets bestaat als een eeuwenoude haat tussen beide groepen.

De aandacht gaat tevens naar de regionale tegenstellingen in Rwanda. Dit duidt opnieuw op een erkenning van het complexe karakter.

Er is meer, Habyarimana die in 1980 een poging tot staatsgreep overleeft, wordt verweten de Hutu's uit zijn eigen Noordelijke regio te bevoordelen t.o.v. het Zuiden. (Monique Mujawamariya in HLN 8/4, p. 9)

“Misschien nog meer dan een conflict tussen Tutsi's en Hutu's worden er momenteel afrekeningen gemaakt tussen Hutu-clans onder elkaar.” (Pater Aelvoet in DM 8/4, p.3)

Het louter etnische wordt op een ander niveau ook overstegen. Het conflict wordt beschreven als een strijd tussen het RPF en het RGF en niet tussen Tutsi's en Hutu's op zich.

“Beide partijen (de Rwandese regering en de rebellen van het Patriottisch Front) verzekeren ons dat er niet in de richting van de luchthaven zou worden geschoten”. (Abdul Kabia in HLN 9/5, p. 7)

Het etnische is echter nooit ver weg. De etnische samenstelling van de beide ‘legers’ wordt immers weergegeven.

De eerste eenheden van het Tutsi-gedomineerde Rwandees Patriottisch Front versterken gisteravond hun al in Kigali vechtende bataljon. (HLN 13/4, p. 1)

Volgens de rebellenbeweging, die bestaat uit leden van de Tutsi-minderheid, had het regeringsleger zware wapens naar het terrein van de luchthaven overgebracht. Het leger wordt gedomineerd door de Hutu's, die in de meerderheid zijn in Rwanda. (DM 28/4, p. 13)

Lijken van de etnische slachting in Rwanda verontreinigen nu ook het Kivu-meer. (HLN 4-5/6, p. 10)

Zowel Tutsi's als Hutu's hebben zich hieraan bezondigd. (HLN 10/6, p. 15)

Toch wordt er niet gesproken van Hutu's tegen Tutsi's, maar van het RPF als organisatie dat gedomineerd wordt door Tutsi's. Hieruit kunnen we afleiden dat in het RPF ook ruimte is voor Hutu's en dat de strijd dus niet langs puur etnische grenzen loopt.

"Ik heb de indruk dat het meer is dan een puur Tutsi-leger. Volgens het RPF bestaat het uit 40 percent niet-Tutsi's. Ik heb ze natuurlijk niet geteld. Maar de leiding is op enkele uitzonderingen na wel degelijk in handen van Tutsi's." (Gui Polspoel in DM 26/5, p. 17)

Ook een andere, minder voor de hand liggende, dynamiek krijgt de aandacht:

Hij noemt het echter geen conflict tussen Hutu's en Tutsi's, maar een geschil dat onttaardde in een oorlog tussen burens, die elkaar verklikten om een stuk grond, of uit afgunst. (DM 16/5, p. 13)

Samenvattend kunnen we stellen dat het complexe politieke karakter van de genocide zeker wordt erkend.

Etnische manipulatie

Uit de berichtgeving kunnen we tevens afleiden dat de etnische identiteiten in Rwanda het gevolg zijn van een bewuste politieke strategie. Een verdeel- en heerspolitiek die nog steeds gehanteerd wordt zodat huidige Afrikaanse presidenten en heersers in het zadel kunnen blijven.

"Helaas, want dat etnizeert het conflict alleen maar meer, terwijl het in wezen een politiek conflict is". (Filip Reyntjens in DM 14/4, p. 2)

"Een verwijtende vinger uitsteken in de richting van de kolonisatoren die handig inspeelden op etnische tegenstellingen om hun eigen macht te versterken, volstaat niet. Want steeds meer Afrikaanse regeringen die zich bedreigd voelen, wakkeren die tegenstellingen nu zelf aan. (De Zimbabwaanse minister voor Buitenlandse Zaken in DM 22/4, p. 2)

Handig woelt zij aloude etnische sentimenten om, speelt in op problemen van armoede en grondgebrek. Graag herinnert zij aan de eeuwenlange feodale overheersing van de Tutsi's, geeft zij hen de schuld voor de lamentabele toestand van het land. (DM 14/6, p. 17)

De tegenstelling tussen die twee berust op meer dan een etnische breuk tussen respectievelijk Hutu's en Tutsi's. Het RPF was er de voorbije twee jaar in geslaagd om -weliswaar voortdurend veranderende- coalities te vormen met een aantal oppositiepartijen die onder Hutu's rekruteerden. Maar in crisismomenten als deze wordt alles makkelijk tot die etnische component teruggebracht. (DS 12/4, p. 3)

"Alle tegenstellingen die jaren verdwenen leken, duiken weer op, creaties van een politiek spel waarvan het einde niet in zicht is". (Geert Vanneste in DS 12/4, p. 2)

Aangezien etnische identiteiten kunnen gemanipuleerd worden, betekent dit dat ze onderhevig zijn aan verandering. De gemeenschappelijke ruimte die Hutu's en Tutsi's delen wordt tevens aangehaald.

"We hebben dezelfde taal en huwen onderling. Vroeger zei men dat wie meer dan tien varkens had een Hutu was, met minder dan tien was je een Tutsi. Als je om een of andere reden plots minder varkens had, kon je dus ook van etnie veranderen." (Adrien in DM 4/7, p. 2)

Dit wijst op het fluctuerende en complexe karakter van de etnische identiteiten in Rwanda. Wat opnieuw bewijst dat de eenzijdige visie op de tweedeling tussen Hutu's en Tutsi's op verschillende wijzen overstegen wordt en dat het veelzijdige karakter ervan onderschreven wordt.

Afrikanisten hebben aan de etnische samenstelling van de Rwandese en de Burundese bevolking een hele kluif. (DS 8/4, p. 5)

6.5.2.2.3 Oorlog op verschillende fronten

De complexiteit in de achtergrond van het conflict vertaalt zich tevens in de representatie van het conflict zelf.

Er werd of wordt nog op drie fronten gevochten en gemoord. Er zijn ten eerste de soldaten van de presidentiële garde, die slag leveren met de rebellen van het Rwandeese Patriottisch Front (RPF). De presidentiële garde heeft het echter niet alleen gemunt op het RPF, maar rekent ondertussen ook af met alle tegenstanders. Dat kunnen zowel Hutu-opposanten zijn als Tutsi's. Tenslotte zijn er benden jeugdige plunderaars, die straalbezopen huizen van lokale mensen en buitenlanders binnendringen voor geld, juwelen en elektronica. (DM 11/4, p. 2)

De politieke en militaire situatie in Rwanda noemde de ambassadeur "uiterst complex". (DM 14/4, p. 2)

Uit de artikels blijkt dat er verschillende 'oorlogen' tegelijk aan de gang zijn: een 'reguliere' tussen het RGF en het FPR en een burgeroorlog door de Hutu-milities.

"Er zijn twee oorlogen tegelijk aan de gang: een conventionele tussen het FPR en het regeringsleger, en een burgeroorlog die door de Hutu-milities wordt gevoerd." (een vertegenwoordiger van het ICRC in DM 6/5, p. 11)

Uit de twee vorige hoofdstukken kunnen we concluderen dat het stereotype van de Rwandese genocide als stammenstrijd niet opgaat. Er wordt veel aandacht besteed aan andere factoren die het louter etnische overstijgen. Toch sluipt het universalistische discours ook op verschillende niveaus door en worden Hutu's en Tutsi's soms bestempeld als stammen waartussen een eeuwenoude haat bestaat.

6.5.2.2.4 Genocide

De term genocide wordt pas na verloop van tijd gehanteerd in de berichtgeving. Dit is logisch aangezien pas na enige tijd duidelijk werd dat er zich een volkerenmoord aan het voltrekken was in Rwanda. De term wordt niet geschuwd, integendeel. Genocide, volkerenmoord, Holocaust,... Deze termen worden door elkaar gebruikt om de ernst van het conflict te verwoorden.

"Dit is de meest grootschalige genocide die we de laatste honderd jaar hebben gezien. Het is in strijd met elk gevoel voor menselijke waardigheid". (Ronny Zacharias in DM 29/4, p. 13)

In officiële documenten van de Veiligheidsraad wordt de term echter geschuwd. Ook de Verenigde Staten weigerden de term in de mond te nemen en bestempelden de genocide als een "*uitbarsting van burgerconflicten*". Verklaringen waarvoor ze achteraf, (terecht) het boetekleed zullen aandoen.

President Clinton zei met betrekking tot Rwanda dat niet elke uitbarsting van burgerconflicten kan opgelost worden met het sturen van troepen. (DM 27/5, p. 16)

Hij (de Veiligheidsraad) veroordeelde wel "de slachting van onschuldige burgers" [...] (DS 2/5, p. 5)

Zorgvuldig georganiseerd en gepland

In de artikels wordt duidelijk te kennen gegeven dat de Rwandese genocide het resultaat was van een zorgvuldig beredeneerd plan. Ook deze representatie veroorzaakt een complexere kijk op het conflict. Het betekent immers dat Hutu's en Tutsi's elkaar niet spontaan aanvielen, maar dat er een beredeneerde planning aan vooraf is gegaan.

Het is een systematische en geprogrammeerde uitroeiingsoorlog. (DM 19/5, p. 17)

"Sommige eenheden van het Rwandese leger beschikken over lijsten met personen die moeten geëlimineerd worden. Het gaat niet alleen om etnische maar ook politieke tegenstanders." (Dokter Henri Taelman in HLN 13/4, p. 4)

Eerder stelde Amnesty International ook al dat de moorddadige acties volgens een welbewust plan gebeuren en een uitgesproken politiek karakter dragen. (DS 28/4, p. 5)

Holocaust

De Rwandese genocide wordt zoals reeds gezegd meermaals vergeleken met de Holocaust. Dit bewijst dat er wel degelijk een besef is van de ernst en de omvang van het conflict en dat het gegeven 'stammenstrijd' volledig achtergelaten wordt. De term Holocaust wordt daarom niet altijd letterlijk gebruikt, wel wordt er naar verwezen. Dit wekt nog meer verstomming op voor de lakse en ongeïnteresseerde houding van de internationale gemeenschap met de VN in het bijzonder, een organisatie die nota bene werd opgericht in de nasleep van de Holocaust.

"In Kabgayi, nabij Gitarama, waarbij de nieuwe moordpartij wordt gemeld, bevindt zich een katholiek seminarie, in de gebouwen waarvan zo'n 30 000 ontheemden leven in omstandigheden, die aan een concentratiekamp doen denken." (HLN 1/6, p. 11)

"Het regime in Rwanda tracht iets gelijkaardigs te verwezenlijken en gebruikt daarvoor geen gaskamers, maar machetes. De beruchte interahamwe, de Hutu-militie in Rwanda, is te vergelijken met de nazi-stormtroepen van de SS". (Karel Kovanda in DM 10/6, p. 15)

Het RPF speelt handig op dit discours in, aangezien de vergelijking met de Holocaust een legitimatie biedt voor de weigering van de onderhandelingen met het RGF.

Geen onderhandelingen: "In de Tweede Wereldoorlog dacht er ook niemand maar een ogenblik aan onderhandelen met Hitler. De schuldigen voor de bloedbaden in Rwanda moeten beschouwd worden als nazi-oorlogsmisdadigers. Met hen is geen overleg mogelijk." (RPF in DM 4/5, p. 15)

6.5.2.2.5 Kritiek op het Westen en de internationale gemeenschap

Uit vorige hoofdstukken blijkt dat zowel het universalistische en contextualistische discours tot uiting komen in de berichtgeving. Volgens Stevenson (1999:154-155) biedt dit contextualistische discours een ruimer en genuanceerder interpretatiekader. Toch is volgens hem ook dit discours problematisch omdat het de rol van het Westen weinig kritisch benadert. In dit hoofdstuk gaan we op zoek naar het kritische discours. Dit betreft hoofdzakelijk de rol van de VN, van Frankrijk en van België.

Kritiek Arusha

Voor velen waren de Arusha-akkoorden beslissend voor de toekomst van Rwanda. Enkel indien deze nageleefd zouden worden, was er hoop voor vrede in Rwanda. Toch wordt het (neo-)koloniale aspect van deze akkoorden aan de kaak gesteld.

"Een ongewenst effect van het opleggen van een democratie naar westers model aan een land dat daar nog niet klaar voor is". (Geert Vanneste in DS 12/4, p. 2)

De VN als machteloos en bureaucratisch

Het mandaat van UNAMIR werd meer dan eens onder vuur genomen in de berichtgeving. Dit vertaalde zich voornamelijk als een kritiek van de blauwhelmen (UNAMIR) tegen de VN-top en de rest van de wereld. De blauwhelmen werden bijgevolg voorgesteld als machteloos en gebonden aan handen en voeten door het mandaat en de VN als een log bureaucratisch apparaat.

"In feite kwamen de ons opgelegde spelregels erop neer dat we ons mochten verdedigen als we zelf al doodgeschoten waren. De Verenigde Naties is een bende bureaucraten. Die politiekers weten gewoon niet waarmee wij bezig zijn te velde. Niemand van ons wil nog een blauwe muts dragen.[...] Casque bleu, casque bleu, mon cul." (een blauwhelm in DM 8 april, p. 1)

"We zagen hoe mensen met machetes werden afgemaakt, maar we waren machteloos, aan handen en voeten gebonden door ons mandaat", klinkt het verbitterd (een blauwhelm in HLN 19/4, p. 1)

"De bijna onbegrijpelijke slachtingen in Rwanda volgden op een lange inertie van de internationale gemeenschap, die de slachtingen misschien had kunnen voorkomen. (Amnesty International in HLN 18/5, p. 8)"

Daar blauwhelmen heen sturen met de regels die gelden voor gebieden waar een stabiel bestand van kracht is, komt erop neer dat je "die jongens in hun onderbroek uitstuurt", aldus een diplomaat. (DS 9-10/4, p. 3)

"Ze gaven hun leven voor een zinloze vredesmissie." (blauwhelm in DM 19/4, p. 5)

Sekretaris-generaal van de VN Boutros Boutros-Ghali geeft zelf de mislukking toe. Dit na de weigering van verschillende landen om troepen naar Rwanda te sturen. Ook hij wordt gerepresenteerd als machteloos en voornamelijk emotioneel.

"Het is een genocide waarbij meer dan 200 000 mensen zijn omgebracht en wij van de internationale gemeenschap praten nog steeds over de vraag wat er nu eigenlijk moet gebeuren. [...] Laat ons met de grootste nederigheid zeggen, ik heb gefaald. Het is een schandaal. Ik ben de eerste om het toe te geven en ik ben bereid het te herhalen" (DM 27/5, p. 16)

VN-chef: "Hele wereld heeft gefaald in Rwanda" (HLN 17/5, p. 11)

Kritiek wordt geleverd op de weinige aandacht die Afrika krijgt in vergelijking met andere conflicten. Dit duidt op het Afrika dat als vergeten en onbelangrijk continent beschouwd wordt. De VN stuiten dan ook op veel ongelof en onbegrip.

Sekretaris-generaal Salim Ahmed Salim verweet de Veiligheidsraad "dadeloosheid" en eist dat de Verenigde Naties een grote troepenmacht naar Rwanda zouden sturen. Salim was verbolgen over het besluit van de raad. Hij zei dat de Afrikanen niet kunnen begrijpen waarom een crisis op het eigen continent niet dezelfde VN-aandacht krijgt als de oorlog in ex-joegoslavië. (Sekretaris-generaal van de OAE in DM 2/5, p. 17)

"De VN zou ten minste moeten proberen om die slachtingen te doen stoppen", klinkt het opstandig. Hoe kan je als wereldmacht bij zo'n slachting afzijdig blijven?". (Sévérine in HLN 29/4, p. 11)

Tevens wordt stilgestaan bij de rol van België in UNAMIR. Was het wel een goed idee om een ex-kolonisator te laten deelnemen aan een vredesmacht? De rol van België blijft aldus niet onbesproken.

Dat betekent bij voorbeeld geen blauwhelmen van een land dat territoriale aanspraken zou kunnen hebben op het peace keeping gebied, of van een gewezen bezettende of koloniale mogendheid. (DS 9-10/4, p. 2)

Kritiek Frankrijk

Frankrijk krijgt doorheen heel de periode een golf van kritiek te verwerken. Enerzijds voor hun partijdige verleden en anderzijds met betrekking tot hun interventiemacht. De kritieken op de steun aan het Habyarimana-regime zijn niet mals. In de Vlaamse dagbladpers wordt Frankrijk zodoende op een erg kritische wijze benaderd.

Frankrijk, trouwens de grootste wapenleverancier van de Rwandese regering en zo praktisch rechtstreeks van de Hutu-moordmilities, wordt enige schijnheiligheid aangewreven. (DM 6/5, p. 11)

Artsen zonder grenzen (AzG) viel intussen bijzonder scherp uit naar de Franse regering. Die heeft volgens AzG "een verpletterende verantwoordelijkheid" in de Rwandese tragedie. (DS 18/5, p. 1)

Vrijdag had de voorzitter van de Internationale Federatie voor de Mensenrechten, gezegd dat Parijs "twintig jaar lang een betwistbare en zelfs verachtelijke politiek gevoerd had" in dat land. (DS 20/6, p. 1)

Tevens kunnen we uit de artikels afleiden dat het conflict voorstellen als een tribale strijd, vaak deel is van een doelbewuste strategie.

Het conflict in Rwanda wordt in Frankrijk voorgesteld als een tribale oorlog. Dat is een fantasme. Er is een gruwelijke machtsstrijd aan de gang, een strijd waarin Frankrijk kamp heeft gekozen. (DM 19/5, p. 17)

Daarnaast is ook het humanitaire karakter van Opération Turquoise onderwerp van debat. Velen zagen daarin immers een steun aan het regeringsleger.

De actie van de Fransen zou dan kunnen worden geïnterpreteerd als een poging van de Fransen om de positie van de Hutu's te versterken en zo de opmars van het RPF te stuiten. (DM 22/6, p. 12)

In Rwanda werken de bevelhebbers van het Franse leger nauw samen met de vertegenwoordigers van de Rwandese overheid, die rechtstreeks betrokken zijn geweest bij de moordpartijen en de vervolging van de Tutsi's [...] De Franse troepen opereren met minstens vier Jaguar-gevechtstoestellen, een nogal ongewoon wapen in de strijd tegen de machetes van de doodseskaders. (DM 2-3/7, p. 12)

Het Franse voorstel komt rijklijk laat en lijkt deels bedoeld voor binnenlands gebruik: de burgeroorlog is immers al meer dan twee maanden bezig en er zijn volgens schattingen 500.000 doden gevallen. De Franse regering zit door haar eerdere Rwanda-politiek evenwel in een uiterst ongemakkelijke positie en ligt ook binnenlands onder vuur. (HLN 17/6, p. 11)

Volgend citaat toont duidelijk aan dat via de media vaak propaganda gevoerd wordt voor de blanke helden en hekelt de strijdige houding van Frankrijk. Enerzijds willen ze een grootscheepse 'humanitaire actie' op de been brengen. Maar het erkennen van 'de genocide' lukt hen niet.

Opération Turquoise is net als Operation Restore Hope in Somalië grotendeels een mediagebeuren, een propagandacampagne voor de blanke helden. [...] Parijs heeft nog steeds niet erkend dat het gaat om een genocide tegen de Tutsi-bevolking. (DM 2-3/7, p. 12)

Tevens wordt aangekaart dat Frankrijk voorstelt alsof Opération Turquoise door iedereen wordt toegejuicht, terwijl in praktijk niet iedereen gewonnen is voor het Franse voorstel.

Maar dat enthousiasme blijkt in de praktijk toch wat tegen te vallen. (DS 21/6, p. 5)

Officieel geniet Parijs verder de steun van zijn partners in de West-Europese Unie, de "militaire pijler" van de Europese Unie. Maar de steun van die WEU is veeleer lauw. (DS 23/6, p. 5)

Uit het voorgaande hoofdstuk kunnen we besluiten dat het kritische discours met betrekking tot Frankrijk alvast de bovenhand neemt.

Kritiek België

Naast de harde kritiek op Frankrijk blijft ook de rol van het eigen land niet onbesproken. Ook België krijgt harde kritieken te verduren. Vooral operatie Silver Back waarbij enkel blanken werden geëvacueerd wordt geheld.

"Voor hen beperkte die opdracht zich blijkbaar tot het beschermen van blanken – of hoogstens van vreemdelingen – in Rwanda, terwijl Rwandese burgers op geen enkele bescherming mochten rekenen. Deze discriminatie is totaal onverenigbaar met het wezen zelf van een humanitaire opdracht". [...] Hij erkent dat de blauwmutsen tegenover de strijdende partijen in Rwanda een neutrale houding dienden aan te nemen. "Maar dat belet niet dat niet-strijdende partijen –zieken, gewonden, burgers en krijgsgevangenen- uitdrukkelijk door het humanitair recht worden beschermd." Meer: "De blauwmutsen hadden zelfs de plicht deze mensen te beschermen. In werkelijkheid trokken de Belgische para's na de evacuatie van de Belgen uit het land de deur achter zich toe, waardoor vele honderdduizenden bedreigde burgers werden overgeleverd aan met kapmessen bewapende bendes. (Marc Bossuyt in DM 29/5, p. 4)

"Belgische lichtzinnigheid heeft bloed aan handen". (Anoniem in HLN 23-24/4, p. 9)

Tevens wordt de scherpe media-aandacht voor Rwanda veroordeeld in vergelijking met andere conflicten.

"Maar dat in de Belgische media zoveel heisa wordt gemaakt rond wat zich vandaag in Kigali voordoet, heeft vooral te maken met het feit dat daar Belgen gedood werden, en andere landgenoten in gevaar verkeren". (Ruddy Doom in DM 9-10/4, p. 4)

Niet enkel Frankrijk wordt bekritiseerd om hun financiële steun aan het Habyariamana-regime en de wapenleveringen. Ook België krijgt een veeg uit de pan. De kritiek wordt wel op een heel beklijvende manier aangepakt. Dit bewijst dat er wel degelijk ruimte is voor kritiek op het Zelf.

En ondertussen blijft de beklemmende gedachte dat de 10 Belgen wellicht werden omgebracht door Belgische FNC-wapens. Het Rwandese leger werd tot 1990 immers bijna uitsluitend door België bewapend. Nadien werden ook wapens in Frankrijk gekocht... (DM 9-10/4, p. 2)

Deze kritiek komt echter niet uit de mond van de officiële instanties. De Minister van Buitenlandse Zaken, W. Claes, benadrukt dat België de anti-Belgische houding helemaal niet verdiend heeft. Het zal immers tot 2004 duren eer België zich officieel verontschuldigt tegenover Rwanda.

Willy Claes: "België heeft dit niet verdiend." (DM 12/4, p. 2)

Opvallend is dat de auteur Willy Claes letterlijk citeert, waardoor hij de verantwoordelijkheid voor de uitspraak volledig bij Claes legt.

We kunnen besluiten dat België zeker kritiek te verwerken krijgt, toch zijn de kritieken op Frankrijk veel heftiger. Of dat dit terecht is of niet doet niet echt ter zake. De nadruk werd bijvoorbeeld gelegd op het feit dat België als enige NAVO-land geen wapens mag leveren in een land in oorlog. Sinds 1990 wordt Rwanda dan ook uitsluitend bewapend door Frankrijk. Het is echter een illusie om te besluiten dat de wapens die vóór 1990 geleverd zijn allen vernietigd zijn en niet konden ingezet worden in de oorlog.

6.5.2.3 Besluit kritische discoursanalyse

De samenleving is nooit gedomineerd door één discours, maar wordt gekenmerkt door een continue strijd tussen verschillende discoursen. Dit wordt bevestigd door de kritische discoursanalyse. De Vlaamse berichtgeving is immers het strijdtoneel van het contextualistische, het universalistische en het kritische discours. Er is niet echt één discours dat opvallend de bovenhand neemt, ze circuleren door elkaar. De representatie van de Ander binnen het universalistische discours komt overeen met de representatie van de Ander binnen het koloniale discours. We vatten de verschillende representaties die we ontwaard hebben in de berichtgeving samen en structureren ze volgens de verschillende discoursen.

Binnen het universalistische discours werd Rwanda benaderd als een chaotische samenleving bewoond door wilde krijgers, gewapend met primitieve wapens. Die wildheid vertaalt zich in de representatie van de moorden als gruweldaden binnen een gruwellandschap. Het universalistische discours herleidde Rwanda tot een spektakel. Het opvallende hierin was de aandacht voor primitieve wapens. Vanuit eurocentristisch gezichtspunt is het 'afslachten' van mensen met een kapmes immers erg gruwelijk. Maar is uiteindelijk elk soort van oorlogvoeren niet gruwelijk? Met een gevechtsvliegtuig een anonieme massa bombarderen lijkt voor ons veel aanvaardbaarder. Maar als we onze getinte bril afzetten, moeten we besluiten dat beide vormen even inhumain zijn. Anderzijds wordt de Rwandese samenleving ook als passief en afhankelijk beschouwd wat betreft de economische toestand en de humanitaire situatie. Hiertegenover staat het Westen als ordelijk en vrijgevig, met de westerse militairen als gedisciplineerd en meedogend. Enkel sporadisch kwam de simplistische, a-historische visie van de genocide als stammenstrijd naar voor. We kunnen bijgevolg besluiten dat het universalistische discours zich vooral manifesteert met betrekking tot de 'representatie van de Ander' en niet wat betreft de 'context van het conflict'. In de berichtgeving werd immers ook aandacht geschonken aan de verschillende factoren en dynamieken die aan de basis lagen van de genocide.

Binnen het contextualistische discours werd de genocide gekwalificeerd als een complex gevolg van (post/neo)koloniale, economische en politieke factoren. De Hutu's en Tutsi's worden beschouwd als politiek gemanipuleerde identiteiten. Het conflict wordt gerepresenteerd als een goed voorbereide en systematisch uitgevoerde volkerenmoord. In dit discours wordt veel aandacht besteed aan de strijd tussen het RPF en het regeringsleger.

Tot hier kunnen we besluiten dat dit onderzoek eerdere bevindingen met betrekking tot mediarepresentatie van de Rwandese genocide bijtreedt. Stevenson (1999) & Karnik (1998) stelden echter ook dat er weinig ruimte was voor kritiek op het Westen en de internationale gemeenschap. De onderzoeksresultaten spreken deze visie echter tegen. We kunnen concluderen dat het kritische discours absoluut tot uiting komt in de Vlaamse pers. Frankrijk en de VN werden het ergst getroffen door deze kritiek. Anderzijds is er net zoals Karnik (1998) opmerkte geen aandacht voor de rol van het IMF en de Wereldbank in het scheppen van slechte condities voor de Rwandese economie. Ook de rol van het Belgisch bewind met betrekking tot de etnische manipulatie wordt té weinig met een kritisch oog bekeken.

Bovendien kunnen we concluderen dat er naast specifieke representaties over de Rwandese context ook stereotypen circuleren die we kunnen terugbrengen tot een algemeen Afrikaans kader. Dit betreft voornamelijk representaties van Afrika als een afhankelijke, ongeordende, corrupte samenleving die overgelaten is aan westerse steun en liefdadigheid.

7 Algemeen Besluit

7.1 Terugkoppeling probleemstelling

Dit onderzoek was geïnspireerd door volgende probleemstelling:

Komen er nog steeds koloniale, Afrikanistische stereotypen op basis van Wij/Zij voor in de berichtgeving over de Rwandese genocide?

Op basis van de onderzoeksresultaten moeten we daar een bevestigend antwoord op geven. De Ander wordt nog steeds voorgesteld als corrupt, antidemocratisch, wild, primitief, chaotisch, wanhopig, afhankelijk en passief. We beantwoorden de onderzoeksvragen hier niet meer afzonderlijk, aangezien ze bij de rapportage en het besluit van de KDA al gedetailleerd beantwoord zijn. Uit de kritische discoursanalyse blijkt wel dat er ook ruimte is voor een meer genuanceerd beeld. Deze nuances situeren zich voornamelijk op het niveau van achtergrond en context. Dit is een positieve ontwikkeling en stemt ons hoopvol voor de toekomst.

Het is belangrijk om in dit opzicht even terug te koppelen naar de Vlaamse context. Eerdere onderzoeken naar de mediaberichtgeving over Rwanda betroffen immers een analyse naar de Britse of Amerikaanse pers. Hiertegenover staat België als een land dat veel nauwer betrokken is. Rwanda, voormalig mandaatgebied, was het troetelkind van Koning Boudewijn. Ambassadeur Johan Swinnen stond mee aan de wieg van de Arusha-akkoorden en de Belgische blauwhelmen waren een belangrijk onderdeel van UNAMIR. Deze verschillende aspecten veronderstellen dat de Rwandese situatie niet 'vreemd' was voor België. Dit verklaart enigszins de grotere aandacht voor achtergrond en context.

Al moeten we deze bevindingen ook niet overmatig bejubelen. Het is uiteraard positief dat in de Vlaamse berichtgeving een meer genuanceerd beeld naar voor komt, maar het frappante is dat ondanks deze kennis en betrokkenheid, nog steeds koloniale denkbeelden aanwezig zijn. Het is net deze ogenschijnlijk neutrale en gecontextualiseerde houding dat ertoe leidt dat het koloniale discours ongemerkt blijft verder leven. Het is onopvallend en wordt mede daarom niet bekritiseerd. We treden bijgevolg de auteurs bij die stellen dat de culturele dekolonisatie nog steeds niet heeft plaatsgevonden. We kunnen dus niet concluderen 'dat het allemaal wel meevalt'. Neen, we moeten betreuren dat er na meer dan veertig jaar dekolonisatie nog steeds zulke negatieve representaties circuleren.

We grijpen hier even terug naar Van Ginneken (1996: 21) die stelt dat het probleem met ons eurocentristisch wereldbeeld is dat niemand bekend dat we er wel daadwerkelijk één hebben. We kunnen nu wel met vrij grote zekerheid zeggen dat we allen in een bepaalde mate nog belast zijn met het koloniale denkbeeld. Net daarom is het belangrijk dat het vraagstuk van stereotypering in een postkoloniale context, steeds opnieuw aan kritisch onderzoek onderworpen wordt. Met de hoop dat we ooit kunnen besluiten dat het koloniale denkpatroon verdwenen is.

7.2 Kritische reflecties en toekomstperspectieven

We moeten echter nog een belangrijke kanttekening maken bij de onderzoeksbevindingen. In dit onderzoek betrof het een kritische discoursanalyse gestoeld op de theoretische inzichten van Edward Saïd. Saïd is politiek activist en bestrijdt stereotypen over de Arabische wereld. In de analyse gingen we dan ook voornamelijk op zoek naar negatieve representaties met het oog op sociale verandering. Anderzijds focusten we ons ook op de representaties die de bestaande stereotypen overstijgen, maar we gingen niet uit van een theoretisch kader dat specifiek op zoek gaat naar positieve beeldvorming. Aangezien het postkoloniale studiedomein een bijzondere interesse vertoont voor de ex-kolonies en hun strijd voor zelfrepresentatie, zou dit facet een belangrijke aanvulling kunnen zijn op dit onderzoek.

Onderzoek naar stereotypen in nieuwsberichtgeving is het best gediend met een tekstuele analyse, gestoeld op de KDA-methode. Toch stelt Fairclough (1989: 24) dat de tekst maar één element is. Voor hem is het belangrijk dat ook interpretatie- en productieprocessen geanalyseerd worden. Uit de KDA leerden we immers dat het koloniale discours nog steeds alomtegenwoordig is. Maar hoe gaan lezers hier mee om? Hoe ervaren zij dit? Interpreteren zij dit ook op deze manier? Een belangrijk aspect is de gedetailleerde representatie van de moorden en lijken. Vinden zij dat dit mobiliserend werkt of net niet. Dit betreft de interpretatiekant. Anderzijds zouden ook diepte-interviews met (betrokken) journalisten een waardevolle bijdrage kunnen leveren. Zij kunnen immers verduidelijken met welke spanningen en beperkingen ze geconfronteerd zijn. Daarenboven is het ook interessant om hun visie met betrekking tot de onderzoeksbevindingen te achterhalen. Wat vinden zij van het feit dat het koloniale discours doorsluimert? Hoe interpreteren zij dit? Dit kan voor de mediaberichtgeving over de Rwandese genocide, maar eveneens met betrekking tot andere, recentere Afrikaanse conflicten. In het bestek van deze masterproef was het echter onmogelijk om al deze stappen in het betekenisgevingproces te onderzoeken. Dit was ook het geval voor het onderzoeksmateriaal. Ook al is de dagbladpers nog steeds erg relevant. Toch kan ook de waarde van het televisiejournaal niet onderschat worden. Beelden kunnen immers erg veel zeggen en hebben bijgevolg een grote invloed op kijkers.

In vorige paragraaf legden we al uit dat de Belgische 'betrokkenheid' een bepalende factor kon zijn bij de berichtgeving. In deze context is het tevens opportuun om een Europese vergelijking te maken. De berichtgeving in Frankrijk moet hierbij zeker aan een analyse onderworpen worden aangezien hun rol erg bekritiseerd werd in de Vlaamse pers.

Wat betreft het kwantitatieve luik zou de variabele '*achtergrond pol-mil*' beter moeten gedefinieerd worden. De inter-codeur betrouwbaarheidmaat was immers te laag om van betrouwbaarheid te kunnen spreken.

Aangezien dit onderzoek de Rwandese genocide van 1994 betrof is het erg interessant om de berichtgeving van recentere Afrikaanse conflicten ook aan kritisch onderzoek te onderwerpen. Er is nu ondertussen meer dan tien jaar over gegaan. Het is dan ook belangrijk om te onderzoeken of er sprake is van verandering (verbetering). Een analyse naar de mediarepresentatie van het conflict in de Democratische Republiek Congo zou een goede onderzoekspiste kunnen zijn.

8 Bibliografie

Monografieën

- Allimadi, M 2002, *The Hearts of Darkness. How White Writers Created The Racist Image of Africa*, Black Star Books, New York
- Ashcroft, B & Ahluwalia, P 2001, *Edward Saïd*, Routledge, London
- Baarda, DB & De Goede, MPM 2002, *Basisboek Methoden en Technieken*, Stenfert Kroese, Groningen
- Braeckman, C 1994, *Rwanda. Histoire d'un genocide*, Fayard, Paris
- Braeckman, C 1997, *De wortels van het geweld: Rwanda, Burundi, Congo-Zaire*, EPO, Berchem
- Corbey, R 1989, *Wildheid en beschaving: De Europese verbeelding van Afrika*, Ambo, Baarn
- De Baets, A 1994, *De figuranten van de geschiedenis. Hoe het verleden van andere culturen wordt verbeeld en in herinnering gebracht*, EPO, Berchem
- den Boer, DJ et al. 1994, *Methodologie en statistiek voor communicatie-onderzoek*, Bohn Stafleu van Loghum, Houten
- Derrida, J 1972, *Positions. Entretiens avec Henri Ronse, Julia Kristeva, Jean-Louis Houdebine, Guy Scarpetta*, Les Editions De Minuit, Paris
- Fairclough, N 1989, *Language and power*, Longman, London
- Fairclough, N 2003, *Analysing Discourse: textual analysis for social research*, Routledge, London
- Fenton, S 1999, *Ethnicity. Racism, class and culture*, Macmillan Press Ltd., London
- Foucault, M 1976, *L'ordre du discours*, Gallimard, Paris
- Hacking, I 2000, *The social construction of what ?*, Harvard University Press, Cambridge
- Hartley, J 1982, *Understanding News*, Methuen, London
- Herskovits, MJ 1962, *The human factor in changing Africa*, Alf. A. Knopf, New York
- Hooks, B 1992, *Black looks: race and representation*, South End Press, Boston

-
- Jahoda, G 1999, *Images of Savages. Ancient Roots of Modern Prejudice in Western Culture*. Routledge, London & New York
  - Jones, A 2007, *Genocide: a comprehensive introduction*, Routledge, London
  - Kennedy, V 2000, *Edward Saïd. A Critical Introduction*, Polity, Cambridge
  - Krippendorff, K 2004, *Content analysis: an introduction to its methodology*, Sage, Thousand Oaks
  - Mamdani, M 2001, *When victims become killers: Colonialism, Nativism and the Genocide in Rwanda*, Princeton University Press, Princeton
  - McQuail, D 2000, *Mass Communication Theory : an Introduction*, Sage, London.
  - Mills, S 1997, *Discourse*, Routledge, London
  - Mouffe, C 2000, *The Democratic Paradox*, Verso, London & New York
  - Mouffe, C 2005, *On The Political. Thinking in Action*, Routledge, London & New York
  - Mudimbe, VY 1988, *The invention of Africa. Gnosis, Philosophy and the Order of Knowledge*, Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis
  - Mudimbe, VY 1994, *The idea of Africa*, Currey, London
  - Nederveen Pieterse, J 1990, *Wit over Zwart. Beelden van Afrika en zwarten in de westerse populaire cultuur*, Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam
  - Phillips, L & Jørgensen, MW 2002, *Discourse Analysis as theory and method*, Sage, London
  - Prunier, G 1997, *Rwanda, 1959-1996: Histoire d'un Génocide*. Editions Dagorno, Milan
  - Richardson, JE 2007, *Analysing Newspapers: an approach from critical discourse analysis*, Palgrave Macmillan, Basingstoke
  - Rigby, P 1996, *African Images. Racism and the end of anthropology*, Berg, Oxford
  - Saïd, EW 1980, *L'Orientalisme. L'Orient créé par L'Occident*, Seuil, Paris
  - Saïd, EW 1981, *Covering Islam. How the media and the experts determine how we see the rest of the World*, Routledge & Kegan Paul Ltd, London
  - Said, EW, 1994, *Culture and Imperialism*, Alfred A. Knopf, New York

-
- Shohat, E & Stam, R, 1994, *Unthinking Eurocentrism. Multiculturalism and the Media*, Routledge, London
  - Smelik, A; Buikema, R & Meijer, M, 1999, *Effectief beeldvormen. Theorie, analyse en praktijk van beeldvormingsprocessen*, Van Gorcum, Assen
  - Stevenson, N 1999, *The Transformation of the Media. Globalisation, morality and ethics*, Longman, London
  - Straus, S 2006, *The order of genocide: Race, Power and War in Rwanda*, Cornell University Press, Ithaca
  - Taylor, CC 2001, *Sacrifice as terror: The Rwandan genocide of 1994*, Berg, Oxford
  - Van Dijk, TA 1988, *News as discourse*, Erlbaum, Hillsdale
  - Van Ginneken, J 1996, *De schepping van de wereld in het nieuws. De 101 vertekeningen die elk 1 procent verschil maken*, Bohn Stafleu Van Loghum, Houten
  - Wallerstein, I 1961, *Africa. The Politics of Independence*, Vintage, New York
  - Wallerstein, I 1974a, *The Modern World-System. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, Academic Press, New York
  - Williame, JC 1997, *Les Belges au Rwanda : le parcours de la honte*, GRIP, Brussel
  - Wolfreys, J 1998, *Deconstruction. Derrida*, Macmillan Press Ltd., London

Artikels uit verzamelwerken

- Ashcroft, B et al. 1995, 'general introduction' in Ashcroft, B et al.(eds), *The postcolonial studies reader*, routledge, London
- Bauer, MW 2000, 'Classical Content Analysis: a Review', in Bauer, MW & Gaskell ,G (eds), *Qualitative researching with text, image and sound*, Sage, London.
- Berkeley, B 2003, 'Road to a Genocide', in Mills, N & Brunner, K (eds), *The new killing fields: massacre and the politics of intervention*, Basic Books, New York
- De Boeck, F 1996, 'het discours van de postkolonialiteit: de problematiek van identiteit en representatie', in Vlasselaers, J & Baetens, J (eds), *Handboek culturele studies: concepten, problemen, methoden*, Acco, Leuven

-
- Fairclough, N 2004, 'CDA as a method in social scientific research', in Wodak, R & Meyer, M (eds), *Methods of critical discourse analysis*, Sage, London
  - Fee, M 1995, 'Who can write as other', in Ashcroft, B et al.(eds), *The postcolonial studies reader*, Routledge, London
  - Gaskell, G & Bauer, MW 2000, 'Towards Public Accountability: beyond Sampling, Reliability and Validity', in Bauer, MW & Gaskell, G (eds), *Qualitative researching with text, image and sound*, Sage, London
  - Gill, R 2000, 'Discourse Analysis', in Bauer, MW & Gaskell, G (eds), *Qualitative researching with text, image and sound*, Sage, London
  - Hall, S 1997, 'The spectacle of the other', in Hall, S (ed), *Representation: cultural representations and signifying practices*, Sage, London
  - Hall, S 1997, 'The work of representation', in Hall, S (ed), *Representation: cultural representations and signifying practices*, Sage, London
  - Hall, S 1995, 'The Whites of Their Eyes. Racist Ideologies and the Media', in Dines, G & Humez, JM (eds), *Gender, Race and Class in Media. A text-reader*, Sage, London
  - Himmelstrand, U 1971, 'The Problem of Cultural Translation in the Reporting of African Social Realities', in Stokke, O (ed), *Reporting Africa*, Scandinavian Institute for African Studies, Uppsala
  - Jacquemin, JP 1991, 'Het hart der duisternis. Racisme in geschreven en gesproken taal', in Andrillon, F et al. (eds), *Racisme, Donker Continent. Clichés, stereotiepen en fantaziebeelden over zwarten in het koninkrijk België*, NCOS, Brussel
  - Li, D 2003, 'Echoes of Violence', in Mills, N & Brunner, K (eds), *The new killing fields: massacre and the politics of intervention*, Basic Books, New York
  - Melvern, L 2007, 'Missing the Story: The Media and the Rwanda Genocide', in Thompson, A (ed.), *The Media and The Rwanda Genocide*, Pluto Press, London
  - Meyer, M 2004, 'Between Theory, Method and Politics', in Wodak, R & Meyer, M (eds), *Methods of critical discourse analysis*, Sage, London
  - Monkasa-Bitumba, S 1991, 'De boodschap achter het discours. De taal van de NGO's over Afrika en de Afrikanen', in Andrillon, F et al. (eds), *Racisme, Donker Continent. Clichés, stereotiepen en fantaziebeelden over zwarten in het koninkrijk België*, NCOS, Brussel

-
- Peters, V 1995, 'Casestudy', in Hüttner, H et al. (eds), *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*, Bohn Stafleu Van Loghum, Houten
  - Servaes, J & Frissen, V 1997, 'De interpretatieve benadering in de communicatiewetenschap: een overzicht', in Servaes, J & Frissen, V (eds), *De interpretatieve benadering in de communicatiewetenschap*, Acco, Leuven
  - Slemon, S 1995, 'The Scramble for Postcolonialism', in Ashcroft, B et al.(eds), *The postcolonial studies reader*, routledge, London
  - Sollors, W 1995, 'Who is ethnic', in Ashcroft, B et al.(eds), *The postcolonial studies reader*, routledge, London
  - Stokke, O 1971, 'The Mass Media in Africa and Africa in the International Mass Media-An Introduction', in Stokke, O (ed), *Reporting Africa*, Scandinavian Institute for African Studies, Uppsala
  - Van Geertruyen, G 1991, 'Van monsters, heidenen en grote kinderen. De beeldvorming over Afrikanen in de westerse geschiedenis', in Andrillon, F et al. (eds), *Racisme, Donker Continent. Clichés, stereotiepen en fantaziebeelden over zwarten in het koninkrijk België*, NCOS, Brussel
  - Vandenhoek, L 1991, 'Van racisme naar racisme. Beelden uit het verleden, vooroordelen van vandaag?', in Andrillon, F et al. (eds), *Racisme, Donker Continent. Clichés, stereotiepen en fantaziebeelden over zwarten in het koninkrijk België*, NCOS, Brussel
  - Wester, F 1995a, 'Inhoudsanalyse als kwalitatief-interpreterende werkwijze', in Hüttner, H et al. (eds), *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*, Bohn Stafleu Van Loghum, Houten
  - Wester, F 1995b, 'Inhoudsanalyse als systematisch-kwantificerende werkwijze', in Hüttner, H et al. (eds), *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*, Bohn Stafleu Van Loghum, Houten
  - Wodak, R 2004, 'What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments', in Wodak, R & Meyer, M (eds), *Methods of critical discourse analysis*, Sage, London
  - Woldemariam, M & Hart, KM 2001, 'Media, Genocide and Hotel Rwanda', in Carpentier, N (ed), *Culture, Trauma and Conflict. Cultural Studies Perspectives on War*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle

Tijdschriftartikels

- Erjavec, K 2001, 'Media Representation of the Discrimination against the Roma in Eastern Europe: The Case of Slovenia', *Discourse & Society*, vol. 12, no.6, pp. 699-727
- Fair, JE & Parks, L 2001, 'Africa on Camera: Television News Coverage and Aerial Imaging of Rwandan Refugees', *Africa Today*, vol. 38; no.2, pp. 35-57
- Gordon, DF & Wolpe, H 1998, 'The Other Africa. An End to Afro-Pessimism', *World Policy Journal*, vol. 15, no. 1, pp. 49-59
- Harrow, KW 2005, '"Ancient Tribal Warfare": Foundational Fantasies of Ethnicity and History', *Research in African Literatures*, vol. 36, no.2, pp. 34-35
- Hintjens, HM 1999, 'Explaining the 1994 genocide in Rwanda', *The Journal of Modern African Studies*, vol. 37, no. 2, pp. 241-286
- Jewsiewicki, B & Mudimbe, VY 1993, 'African Memories and contemporary history of Africa', *History & Theory*, vol. 32, no. 4, pp. 1-11
- Karnik, NS 1998, 'Rwanda- the media: imagery, war-refuge', *Review of African Political economy*, vol. 25, no. 78, pp. 611-623
- Kenney, KR 1994, 'Images of Africa in news magazines: Is there a black perspective?', *Gazette: The international journal for mass communication*, vol. 54, no. 1, pp. 61-86
- Mamdani, M 2002, 'African states, citizenship and war: a case-study', *International affairs*, vol. 78, no. 3, pp. 493-506
- Mazrui, AA 2005, 'The re-invention of Africa. Edward Saïd, V.Y. Mudimbe, and beyond', *Research in African Literatures*, vol. 36, no. 3, pp. 68-82
- Mirzoeff, N 2005, 'Invisible again: Rwanda and representation after genocide', *African Arts*, vol. 38, no. 3, pp. 36-96
- Newbury, C & Newbury, D 1999, 'A Catholic Mass in Kigali: Contested Views of the Genocide and Ethnicity in Rwanda', *Canadian Journal of African Studies*, vol. 33, no. 2/3, pp. 292-328
- Reyntjens, F 1996, 'Rwanda: Genocide and Beyond', *Journal of Refugee Studies*, vol. 9, no. 3, pp. 240-251
- Saïd, EW 1995, 'Orientalism, an afterword', *Raritan*, vol. 14, no. 3, pp. 32-59

- Wallerstein, I 1994b, 'Dependence in an Interdependent World: The Limited possibilities of Transformation within the Capitalist World Economy', *African Studies Review*, vol. 17, no. 1, pp. 1-26
- Westerståhl, J & Johansson, F, 1994, 'Foreign News: News Values and Ideologies', *European journal of communication*, vol. 9, no. 1, pp. 71-90

Conferentiepapers

- Mamdani, M 2003, 'Preliminary thoughts on the Congo crisis', *Revised version of an essay presented at the workshop on the Congo on 23 September 1998, SAPES trust, Hararc (Zimbabwe)*
- Ndangam, LN 2002, ' "Heart of Darkness"-Western media rhetoric on Africa: Constructing and associating meaning over time', *Paper presented at the 23rd Conference and General Assembly of the International Association for Mass Media Research, Barcelona*

Officiële documenten

- Human Rights Watch 2004, *D.R. Congo: War Crimes in Bukavu, Human Rights Watch Briefing Paper*
<http://www.hrw.org/english/docs/2004/06/11/congo8803.htm>, zie bijlagen: 9
 Datum van laatste raadpleging: 29 juli 2008
- Verenigde Naties 1999, *Report of the Independent Inquiry into the actions of the United Nations during the 1994 genocide in Rwanda*
<http://www.un.org/News/dh/latest/rwanda.htm>, zie bijlagen: 1
 Datum van laatste raadpleging: 29 juli 2008

Websites

- The Rwanda Initiative: Symposium: The media and the Rwanda genocide
<http://www.rwandainitiative.ca/symposium/transcript/index.html>, zie bijlagen: 2
 Datum van laatste raadpleging: 29 juli 2008
- Verenigde Naties: UNAMIR, 2001a
http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unamirS.htm, zie bijlagen: 5
 Datum van laatste raadpleging: 29 juli 2008
- Verenigde Naties: UNAMIR, 2001b
http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unamirF.htm, zie bijlagen: 6

Datum van laatste raadpleging: 29 juli 2008

- Verenigde Naties: Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 1948

<http://www.un.org/millennium/law/iv-1.htm>, zie bijlagen: 7

Datum van laatste raadpleging: 29 juli 2008

Cartografisch materiaal

- Kaart Rwanda: Verenigde Naties 2008

<http://www.un.org/Depts/Cartographic/english/htmain.htm>, zie bijlagen: 3

Datum van laatste raadpleging: 29 juli 2008

- Kaart Grote Meren Regio: Verenigde Naties 2004

<http://www.un.org/Depts/Cartographic/english/htmain.htm>, zie bijlagen: 4

Datum van laatste raadpleging: 29 juli 2008

- Kaart Democratische Republiek Congo: Verenigde Naties 2004

<http://www.un.org/Depts/Cartographic/english/htmain.htm>, zie bijlagen: 8

Datum van laatste raadpleging: 29 juli 2008

9 Lijst van Bijlagen

1. Website Verenigde Naties: onderzoeksrapport (1999)	1
2. The Rwanda initiative (2006)	2
3. Kaart Verenigde Naties: Rwanda (2008)	3
4. Kaart Verenigde Naties: Grote Meren Regio (buurlanden Rwanda) (2004)	4
5. Website Verenigde Naties: UNAMIR (2001a)	5
6. Website Verenigde Naties: UNAMIR (2001b)	6
7. Website Verenigde Naties: Conventie ter preventie en bestraffing van genocide (1948)	7
8. Kaart Verenigde Naties: Democratische Republiek Congo (2004)	8
9. Website Human Rights Watch: briefing paper (2004)	9
10. Overzicht krantenartikels: De Morgen	10
11. Overzicht krantenartikels: De Standaard	14
12. Overzicht krantenartikels: Het Laatste Nieuws	18
13. Voorbeeld krantenartikel	22
14. Codeboek 1: codering op artikel	23
15. Codeboek 2: codering op actor	28
16. Berekening ICB	30
17. Controlelijst KDA gebaseerd op Fairclough (2003)	35

Website Verenigde Naties: onderzoeksrapport (1999)

UNITED NATIONS

[REPORT OF THE INDEPENDENT INQUIRY](#) INTO THE ACTIONS OF THE UNITED NATIONS DURING THE 1994 GENOCIDE IN RWANDA

[STATEMENT OF THE SECRETARY-GENERAL](#) ON RECEIVING THE REPORT OF THE INDEPENDENT INQUIRY INTO THE ACTIONS OF THE UNITED NATIONS DURING THE 1994 GENOCIDE IN RWANDA

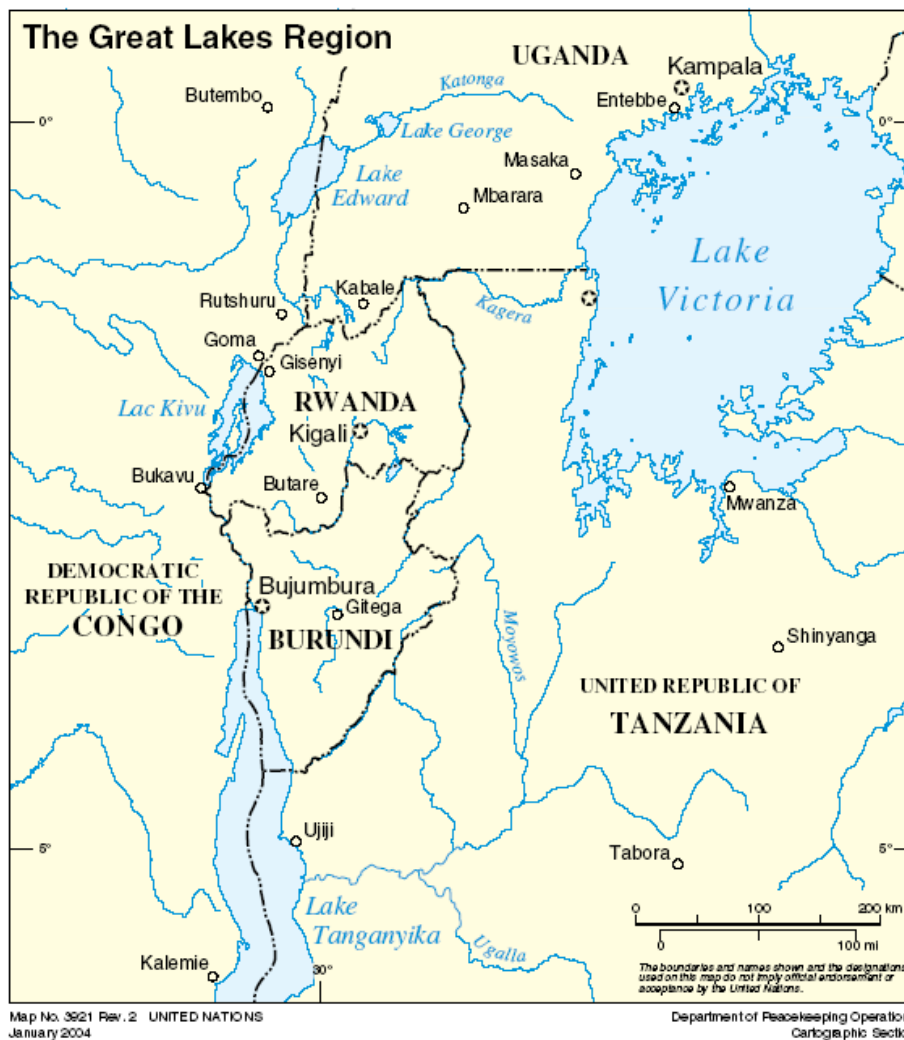
The Rwanda Initiative (2006)

Kaart Verenigde Naties: Rwanda (2008)

Kaart Verenigde Naties: Grote Meren Regio (buurlanden Rwanda) (2004)

Website Verenigde Naties: UNAMIR (2001a)

Rwanda - UNAMIR
Background

[UNAMIR](#)

[International Tribunal for Rwanda](#)

[1999 Independent Inquiry](#)

UNAMIR

Fighting between the Armed Forces of the mainly Hutu Government of Rwanda and the Tutsi-led Rwandese Patriotic Front (RPF) first broke out in October 1990 across the border between Rwanda and its northern neighbour, Uganda. A number of ceasefire agreements followed, including one negotiated at Arusha, United Republic of Tanzania, on 22 July 1992, which arranged for the presence in Rwanda of a 50-member Neutral Military Observer Group I (NMOG I) furnished by the Organization of African Unity (OAU). Hostilities resumed in the northern part of the country in early February 1993, interrupting comprehensive negotiations between the Government of Rwanda and RPF, which were supported by OAU and facilitated by the United Republic of Tanzania.

The United Nations active involvement in Rwanda started in 1993, when Rwanda and Uganda requested the deployment of military observers along the common border to prevent the military use of the area by RPF. The Security Council in June 1993 established the [United Nations Observer Mission Uganda-Rwanda \(UNOMUR\)](#) on the Ugandan side of the border to verify that no military assistance reached Rwanda.

Meanwhile, the Arusha talks, brokered by Tanzania and OAU, reconvened in March 1993 and finally led to a peace agreement in August 1993. The comprehensive peace agreement called for a democratically elected government and provided for the establishment of a broad-based transitional Government until the elections, in addition to repatriation of refugees and integration of the armed forces of the two sides. Both sides asked the United Nations to assist in the implementation of the agreement. In early August 1993, NMOG I was replaced by an expanded NMOG II force, composed of some 130 personnel to operate as an interim measure pending the deployment of the neutral international force.

In October 1993, the Security Council, by its [resolution 872 \(1993\)](#), established another international force, the [United Nations Assistance Mission for Rwanda \(UNAMIR\)](#), to help the parties implement the agreement, monitor its implementation and support the transitional Government. UNAMIR's demilitarized zone sector headquarters was established upon the arrival of the advance party and became operational on 1 November 1993, when the NMOG II elements were absorbed into UNAMIR. Deployment of the UNAMIR battalion in Kigali, composed of contingents from Belgium and Bangladesh, was completed in the first part of December 1993, and the Kigali weapons-secure area was established on 24 December.

The United Nations solicited troop contributions, but initially only Belgium with a half a battalion of 400 troops, and Bangladesh with a logistical element of 400 troops, offered personnel. It took five months to reach the authorized strength of 2,548. But because of many unresolved issues between the parties, implementation of the agreement was delayed. Consequently, the inauguration of the transitional Government never took place.

In April 1994, the Presidents of Rwanda and of Burundi were killed while returning from peace talks in Tanzania, when the Rwandese plane crashed, in circumstances that are still to be determined, as it was landing in Kigali, Rwanda's capital. This set off a tidal wave of political and ethnic killings: the Prime Minister, cabinet ministers and UNAMIR peacekeepers were among the first victims.

Website Verenigde Naties: UNAMIR (2001b)

Rwanda - UNAMIR
Facts and figures

LOCATION

Rwanda

HEADQUARTERS

Kigali

DURATION

October 1993-March 1996

SPECIAL REPRESENTATIVES OF THE SECRETARY-GENERAL AND HEADS OF MISSION

Jacques-Roger Booh-Booh (Cameroon)	November 1993-June 1994
Shaharyar M. Khan (Pakistan)	July 1994-March 1996*

[*After the closure of UNAMIR, Mr. Khan continued as the Secretary-General's Special Representative through April 1996]

FORCE COMMANDERS

Major-General Romeo A. Dallaire (Canada)	October 1993-August 1994
Major-General Guy Tousignant (Canada)	August 1994-December 1995
Brigadier-General Shiva Kumar (India) (Acting)	December 1995-March 1996

POLICE COMMISSIONERS

Colonel Manfred Bliem (Austria)	December 1993-April 1994
Colonel C. O. Diarra (Mali)	October 1994-January 1996

STRENGTH

Authorized, 5 October 1993-20 April 1994

2,548 military personnel, including 2,217 formed troops and 331 military observers, and 60 civilian police; supported by international and locally recruited civilian staff

Authorized, 21 April-16 May 1994

270 military personnel; supported by international and locally recruited civilian staff

Authorized, 17 May 1994-8 June 1995

Some 5,500 military personnel, including approximately 5,200 troops and military support personnel and 320 military observers, and 90 civilian police [in February 1995, the authorized strength of the civilian police was increased to 120]; supported by international and locally recruited civilian staff

Website Verenigde naties: Conventie ter preventie en bestraffing van genocide (1948)

Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide,

New York, 9 December 1948

Objectives

The Convention, a major pillar in the evolving framework of international humanitarian rules, declares genocide a crime under international law. It condemns genocide, whether committed in time of peace or in time of war, and provides a definition of this crime. Moreover, the prescribed punishment is not subject to the limitations of time and place.

Key Provisions

The Convention defines genocide as any of a number of acts committed with the intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnic, racial or religious group: killing members of the group; causing serious bodily or mental harm to members of the group; deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part; imposing measures intended to prevent births within the group, and forcibly transferring children of the group to another group.

The Convention also declares that there shall be no immunity. Persons committing this crime shall be punished, whether they are constitutionally responsible rulers, public officials or private individuals.

Furthermore, the Convention stipulates that persons charged with genocide shall be tried by a competent tribunal of the State in the territory in which the act was committed or by such international penal tribunal as may have jurisdiction with respect to the Contracting Parties. The crime of genocide is a justiciable offence under the Rome Statute of the International Criminal Court (17 July 1998, not yet in force).

Likewise, genocide shall not be considered as a political crime for the purpose of extradition. In such cases, Contracting Parties pledge themselves to grant extradition.

Unlike other human rights treaties, the Genocide Convention does not establish a specific monitoring body or expert committee. It stipulates that any Contracting Party may call upon the competent organs of the United Nations to take such action under the United Nations Charter, which they consider appropriate for the prevention and suppression of acts of genocide. Thus, the matter may be brought before the International Court of Justice which may order interim measures of protection. At present, one such case is pending before the International Court of Justice.

— TEXT —

Kaart Verenigde Naties: Democratische Republiek Congo
(2004)

Map No. 4007 Rev. 8 UNITED NATIONS
January 2004

Department of Peacekeeping Operations
Cartographic Section

Website Human rights Watch: briefing paper (2004)

HUMAN RIGHTS WATCH

hrw.org

DEFENDING HUMAN RIGHTS WORLDWIDE

FRANÇAIS

RSS

ESPAÑOL

PORTUGUÊS

РУССКИЙ

DEUTSCH

한국어

العربية

فارسی

OTHER

Home

News Releases

About HRW

Contribute

Publications

Info by Country

Africa

Americas

Asia

Europe/Central Asia

Middle East/N. Africa

United States

Global Issues

Arms

Business

Children's Rights

Counterterrorism

Economic, Social & Cultural Rights

Health & Human Rights

HIV/AIDS

International Justice

LGBT Rights

Migrants

Prisons

Refugees

United Nations

Women's Rights

More...

Take Action

Commentary

Film Festival

Photo Galleries

Audio / Video

Site Map

Contact Us

Corrections

Permissions

RSS

Search

BACKGROUNDERS

D.R. Congo: War Crimes in Bukavu

Human Rights Watch Briefing Paper, June 2004

Overview

Since the establishment of the Government of National Unity in Kinshasa in June 2003, peace has eluded eastern parts of the Democratic Republic of Congo (DRC), particularly in Bukavu and the wider Kivu region, Ituri and Northern Katanga. The recent fighting in Bukavu is only the latest event in a pattern of deteriorating security and massive violations of international human rights and humanitarian law. For millions of Congolese citizens who live in the highly populated eastern region and face daily struggles for survival, there is no peace.

Rebellious factions of former rebel groups plus other armed groups that have not joined the transitional process use violence to oppose integration into the new DRC army and to challenge the authority of the fragile DRC transitional government. Leaders of the former rebel groups have apparently encouraged or tolerated these challenges even while taking part in the transitional government, perhaps seeking to keep all options open should the peace process not bring the desired dividends. The Kinshasa transitional authorities have been unable to meet the political challenges and have failed to stop the violence.

Human Rights Watch researchers have documented war crimes and other human rights abuses including summary executions, of which some were committed on an ethnic basis, rape, and looting by all the fighting groups since May 26, 2004 as well as in the previous months.

The violence against civilians in Bukavu, the capital of South Kivu province, followed the May 26 clash between soldiers loyal to Colonel Jules Mutebutsi, a commander from the Rally for Congolese Democracy – Goma (RCD-G) who had been suspended from the integrated national army in late February 2004, and pro-government forces of the newly created Tenth Military Region under the command of General Mbuza Mabe. At least one soldier from Mabe's forces was killed in the fighting. Over the following two days other soldiers from Mabe's forces killed civilians of the minority Banyamulenge ethnic group in apparent reprisal for the killing of their fellow soldier. Some Banyamulenge were apparently targeted because they were of the same ethnicity as Mutebutsi.

The Banyamulenge are Congolese people whose ancestors migrated from Rwanda and Burundi generations ago to the high plateau area in South Kivu and are often referred to as Congolese Tutsi. Relations between the Banyamulenge and other Congolese groups have been strained and are frequently manipulated by politicians in both Rwanda and the DRC. The past six years of war have contributed to hostility against them as they are increasingly identified as "Rwandan" by other Congolese. Rwanda has often justified its presence in DRC in part as an effort to protect the Banyamulenge people, though this was challenged in 2002 when they attacked the Banyamulenge homelands killing scores of Banyamulenge civilians, shooting some of them from Rwandan helicopters.

Brigadier General Laurent Nkunda, another RCD-G commander based in North Kivu, moved some one thousand of his forces south to support Mutebutsi in taking control of Bukavu on June 2. Nkunda claimed he "wanted to protect his people." There had been some killings of Banyamulenge people, as well as of other civilians, but the claim that the military operation was motivated solely by this concern seems unlikely. In the ongoing struggle for power in eastern DRC, ethnicity frequently serves to cover other motives for action.

Printer Friendly Version

Also Available in

FRANÇAIS

Free Email Newsletter

Contribute to Human Rights Watch

Overzicht krantenartikels: De Morgen

'ook Belgen onder doden'	8 april	Pg.1
'De oorlog is begonnen'	8 april	Pg.1
Wie lanceerde de twee luchtdoelraketten?	8 april	Pg.1
'Rwanda wordt politiek en militair onthoofd'	8 april	Pg.1
Rwanda en de mislukte dekolonisatie	8 april	Pg.2
De val van verlicht despoot Juvénal Habyarimana	8 april	Pg. 2
Oorlog en chaos in Kigali	8 april	Pg. 1
Rwanda: overbevolking en uiterste armoede	8 april	Pg. 2
40 blauwhelmen zitten vast op luchthaven	9-10 april	Pg.1
De wraak op de Belgen	9-10 april	Pg. 2
Bloedbad onder lokaal NGO-personeel	9-10 april	Pg. 2
Bakens van geweld worden verzet	9-10 april	Pg. 3
Derycke: 'Nu vertrekken is laf'	9-10 april	Pg. 4
Ruddy Doom: 'Wat in Rwanda gebeurd is symptomatisch'	9-10 april	Pg. 4
Belgen beginnen evacuatie in Rwanda	11 april	Pg. 1
Wachten op erger in het hotel der duizend heuvels	11 april	Pg. 1
'De jacht op Belgen is geopend'	11 april	Pg. 2
Lijkengneur bedwelmt Kigali	11 april	Pg.2
Evacuatie uit Rwanda: strijd tegen de tijd	12 april	Pg. 1
Chaos in Rwandese hoofdstad	12 april	Pg. 2
'Als jullie allemaal weggaan, zullen ze ons doden'	12 april	Pg. 2
Willy Claes: 'België heeft dit niet verdiend'	12 april	Pg. 2
'Bon voyage', klinkt het in hôtel des Mille Collines	13 april	Pg. 1
'Honden zijn meer waard'	13 april	Pg. 2
Verkracht met stokken	13 april	Pg. 2
Swinnen: 'Vorige zomer is het fout gelopen'	14 april	Pg.2
Terugtrekking Belgische blauwhelmen onvermijdelijk	14 april	Pg. 2
'Ook RPF heeft geen maagdelijk verleden'	14 april	Pg. 2
'Meeste afrekeningen niet politiek getint'	14 april	Pg. 3
'Ik heb het allemaal zien gebeuren'	14 april	Pg. 4
Vooraf Burundezen vluchten uit Rwanda weg	14 april	Pg. 4
In het spervuur	15 april	Pg.1
'Ze hebben in mijn kerk 1180 mensen afgeslacht'	15 april	Pg. 1
Verenigde Naties beschermen 20000 bange vluchtelingen	15 april	Pg. 1
De laatste excursie van de Belgische para's	15 april	Pg. 2
Gevaarlijk werken voor medische teams	15 april	Pg. 3
Para's vertrekken met draaiende motoren	16-17 april	Pg. 1
'Wij zijn de Verenigde Naties goed zat'	16-17 april	Pg. 2
Blauwhelmen op luchthaven	16-17 april	Pg. 2

Victor Katarwa: gered door een Belgische piloot	16-17 april	Pg. 2
Belgen verlaten Rwanda over land	18 april	Pg. 2
Ooggetuige: 'gruwelen gaan onverminderd door'	18 april	Pg. 2
De regels van de VN passen niet bij dit spel	18 april	Pg. 3
'Alle blauwhelmen weldra weg uit Rwanda'	19 april	Pg. 1
VN onder spervuur van kritiek	19 april	Pg. 2
Slachtpartijen breiden zich uit tot heel Rwanda	19 april	Pg. 11
Stadion van de vrede in het midden van de gevechten	20 april	Pg. 12
Rebellen vinden op weg naar Kigali bloedbad na bloedbad	20 april	Pg. 12
Blauwhelmen vertrekken in verwarde slagorde	21 april	Pg. 12
'Het ergste dat onze mensen ooit gezien hebben'	22 april	Pg. 2
'Dit is meer dan een stammenstrijd'	22 april	Pg. 2
VN-vredesmacht in Rwanda wordt sterk ingekrompen	23-24 april	Pg. 12
Leger omsingelt Kamenge-wijk Bujumbura	25 april	Pg. 12
Weinig hoop voor staakt-het-vuren in Rwanda	26 april	Pg. 12
'De Interahamwe zullen we blijven doden'	27 april	Pg. 12
Hevige gevechten in Rwandese hoofdstad	28 april	Pg. 13
'Ze dwongen onze Hutu-medewerkers hun Tutsi-collega's te doden'	29 april	Pg. 13
Rwanda: grootste vluchtelingenstroom ooit	30 april-1mei	Pg. 10
Belgen gered uit Rwandese genocide	2 mei	Pg. 1
'Geweld in Rwanda is geen volkerenmoord'	2 mei	Pg. 17
Tanzania wordt het grootste vluchtelingenkamp ter wereld	2 mei	Pg. 17
Bloedgeld en geopolitiek in Rwanda	2 mei	Pg. 17
Rwanda: 'Geen aanwijzingen voor wreedheden rebellen'	3 mei	Pg. 15
Rwandeese leger verhindert evacuatie Milles Collines-hotel	4 mei	Pg. 1
RPF wars van bestand: 'Nog meer bloedbaden zouden het gevolg zijn'	4 mei	Pg. 15
Veiligheidsraad overweegt Afrikaanse vredesmacht voor Rwanda	5 mei	Pg. 13
Noodhulp louter symbolisch in Rwandese chaos	6 mei	Pg. 11
Interim-premier vraagt Rwandezen te vechten	6 mei	Pg. 1
Verenigde Staten willen internationaal tribunaal voor misdaden Rwanda	9 mei	Pg. 10
Hevige gevechten in Rwandese hoofdstad Kigali	10 mei	Pg. 15
's Werelds grootste vluchtelingenkamp is tijdbom	10 mei	Pg. 15
Veiligheidsraad overweegt versterkte VN-actie in Rwanda	13 mei	Pg. 15
Rwanda, een spookland in de ban van de angst	16 mei	Pg. 1
Gitarama zit in de greep van angst en dood	16 mei	Pg. 13
Levend verbrand in Butare	16 mei	Pg. 13
Rebellen richten 'heropvoedingskampen' op	17 mei	Pg. 1

RPF probeert regeringsleger in te sluiten	17 mei	Pg. 14
Rwanda is nieuwe test voor de VN	19 mei	Pg. 1
Frankrijk stelt 'schuldige vriendschap' met Kigali in vraag	19 mei	Pg. 17
RPF-soldaten beschuldigd van wreedheden tegen burgers	19 mei	Pg. 17
Elite-eenheid Hutu's moest alle Tutsi's doden	21-22-23 mei	Pg. 11
RPF laat zich overwinning niet afpakken	24 mei	Pg. 1
Oeganda vraagt hulp bij berging Rwandese lijken	24 mei	Pg. 12
17000 ton voedselhulp geraakt niet bij vluchtelingen	25 mei	Pg. 13
Verenigde Naties machteloos in Rwanda	26 mei	Pg. 17
'Je hebt geen andere keuze dan ze een kans geven'	26 mei	Pg. 17
Boutros-Ghali over Rwanda: 'Ik heb gefaald'	27 mei	Pg. 16
Marc Bossuyt kraakt Belgische Rwanda-vlucht	28-29 mei	Pg. 4
In de kampen duiken overal winkeltjes en cafés op	28-29 mei	Pg. 14
Rwandese interim-vereniging ontvlucht Gitarama	30 mei	Pg. 17
VN gaan door met evacuatie van burgers uit Kigali	31 mei	Pg. 19
Blauwhelm gedood in Rwandese hoofdstad	1 juni	Pg. 15
'Moorden in Rwanda gaan nog steeds door'	3 juni	Pg. 12
Boutros-Ghali laakt 'extreme onbekwaamheid' Veiligheidsraad	3 juni	Pg. 3
Walgen en mediteren over de vergankelijkheid van het bestaan	3 juni	Pg. 27
Rwandeese leger lanceert tegenoffensief	7 juni	Pg. 14
93 Kinderen naar Rome geëvacueerd	8 juni	Pg. 16
'In Rwanda speelt zich een Holocaust af'	10 juni	Pg. 15
Tientallen geestelijken gedood door leger en RPF	10 juni	Pg. 15
'Ook RPF schendt mensenrechten'	11-12 juni	Pg. 13
Wegvluchten is verdacht. Blijf, en het front komt naar je toe	11-12 juni	Pg. 13
RPF drijft interim-regering verder op de vlucht	13 juni	Pg. 13
RPF-rebellen veroveren Gitarama	14 juni	Pg. 17
'De graven zijn nog maar halfvol, help ons ze te vullen'	14 juni	Pg. 17
Hutu-milities slachten zestig kinderen af	16 juni	Pg. 13
Hutu-raid op hotel Mille Collines	18-19 juni	Pg. 1
Vooraanstaande Hutu-zegslieden schatten aantal doden op 1 miljoen	18-19 juni	Pg. 2
Kritiek op Franse 'inmenging' in Rwanda	20 juni	Pg. 1
'Ik zie niet eens het verschil tussen een Hutu en een Tutsi'	20 juni	Pg. 2
Franse troepen voor 2 maanden naar Rwanda	22 juni	Pg. 1
RPF: 'Eerste para's zijn al in Rwanda'	22 juni	Pg. 12
Zware gevechten aan front Kigali	22 juni	Pg. 12
Franse para's trekken Rwanda binnen	23 juni	Pg. 13

Nu al werken aan verzoening en heropbouw in Rwanda	24 juni	Pg. 12
Gewapende Hutu's verwelkomen Fransen	25-26 juni	Pg. 13
Frans konvooi trekt zuidwest-Rwanda binnen	27 juni	Pg. 13
'De Fransen mogen ons niet meer alleen laten'	30 juni	Pg. 12
VN : volkenmoord Rwanda systematisch gepland	1 juli	Pg. 1
Fransen werken samen met moordenaars	2-3 juli	Pg. 12
Naast Franse propaganda valt hier niets te verslaan	2-3 juli	Pg. 12
Hutu of Tutsi ben je niet zomaar voor het leven	4 juli	Pg. 2
Boutros-Ghali steunt Frans plan voor veiligheidszone	4 juli	Pg. 2
Genocide gevolg van racistische ideologie	4 juli	Pg. 2

Overzicht krantenartikels: De Standaard

VN melden dood drie Belgische blauwhelmen in Rwanda	8 april	Pg. 1
Democratisering dreigt voor lange tijd te stokken	8 april	Pg. 4
Etnisch probleem bindt en scheidt Rwanda en Burundi	8 april	Pg. 4
Hel in Kigali	8 april	Pg. 4
Willy Claes vraagt ruimer mandaat voor troepen van Verenigde Naties in Rwanda	8 april	Pg. 4
Habyarimana, een Hutu-aristokraat	8 april	Pg. 4
Rwanda	8 april	Pg. 5
"Lange" Tutsi's en "korte" Hutu's	8 april	Pg. 5
Regering zet licht op groen voor Aktie in Rwanda	9-10 april	Pg. 1
Tien Belgische blauwhelmen in Kigali wreedaardig gemarteld en afgeslacht	9-10 april	Pg. 1
Wreedheden duren voort in Kigali	9-10 april	Pg. 1
Inzet Belgische blauwhelmen was van bij aanvang niet evident	9-10 april	Pg. 2
Twijfels in V-Raad over nut Unamir	9-10 april	Pg. 2
Relatie tussen België en Rwanda sinds begin burgeroorlog onder druk	9-10 april	Pg. 3
"Gedode para's handelden correct"	9-10 april	Pg. 3
Rwandeese Patriottisch Front	9-10 april	Pg.3
Evacuatie van Belgen komt volop op gang	11 april	Pg. 1
Regeringsleger jaagt op Belgische vluchtelingen	11 april	Pg. 1
Vicieuze cirkel van geweld in Grote-Merengebied	11 april	Pg. 2
"Doorbraak van Rwandeese Front kan op totale oorlog uitlopen"	11 april	Pg. 3
Drama dreigt voor Burundese vluchtelingen	11 april	Pg. 3
Opmars FPR naar Kigali lijkt gestopt, bestand erg wankel	11 april	Pg. 3
Zwarten vluchten uit Kigali in laadbak vol lijken	12 april	Pg. 1
Evacuatie van Belgen blijft moeilijk	12 april	Pg. 1
Gruweldaden in Rwanda tarten verbeelding	12 april	Pg. 1
Premier Dehaene gekant tegen ontwikkelingshulp 'Franse stijl'	12 april	Pg. 2
Ongedeerd ontsnapt uit het land van de haat	12 april	Pg. 2
Het voorspelde drama	12 april	Pg. 3
Chaos in Rwanda bedreigt stabiliteit van hele regio	12 april	Pg. 3
Belgen manifest aanwezig in bescheiden economie	12 april	Pg. 3
Patriottisch Front rukt Kigali binnen	13 april	Pg. 1

Van Rwanda-beleid blijft slechts puinhoop over	13 april	Pg. 2
Gros van Rwandees leger slecht omkaderd en nauwelijks getraind	13 april	Pg. 3
Als een Tutsi-familie de telefoon beantwoordt, is ze nog in leven	13 april	Pg. 3
Duizenden Rwandezen op de vlucht uit 'Belgisch Saigon'	14 april	Pg. 1
Kigali valt ten prooi aan massahysterie	14 april	Pg. 1
Para's op zoektocht naar laatste buitenlanders	14 april	Pg. 3
Vrijgekocht uit de hel	14 april	Pg. 3
Vreugde en verdriet bij terugkeer in België	14 april	Pg. 3
Belgische para's halen tot allerlaatste minuut blanken op	15 april	Pg. 1
Helmen voor vrede krijgen plechtig adieu	15 april	Pg. 2
Belgen spuwen haat uit tegen beperkende VN-regels	16-17 april	Pg. 1
Para's schieten terug naar Rwandees leger	16-17 april	Pg. 4
Rwandese oppositie houdt vast aan Arusha-vredesakkoord	16-17 april	Pg. 4
Blauwhelmen klaar om zich weg te banen uit Rwanda	18 april	Pg. 1
Vrij spel voor plundering en moord	18 april	Pg. 1
Terugtocht blauwhelmen tot in details voorbereid	19 april	Pg. 1
"We konden alleen toekijken hoe ze elkaar afmaakten"	19 april	Pg. 5
VN proberen bestand op te leggen	19 april	Pg. 5
Belgen dragen vandaag bevel over	19 april	Pg. 5
Alle blauwhelmen veilig weg uit Kigali	20 april	Pg. 1
"Tot morgen", zeiden Belgen dinsdag nog tot Rwandezen	21 april	Pg. 5
VN-vredesmacht onttrekkend na vertrek para's	21 april	Pg. 5
"Nooit meer blauwhelm"	21 april	Pg. 5
Dehaene vraagt verwarde Senaat om bezinningstijd over Afrika	23-24 april	Pg. 3
Honger en ziekte rukken zeer snel op in Rwanda	23-24 april	Pg. 5
Bloedbad gemeld in Butare	25 april	Pg. 4
"Arusha betekende al doodsteek voor regime Habyarimana"	27 april	Pg. 5
Parijs praat met opdrachtgevers moordpartijen Rwanda	28 april	Pg. 5
AzG machteloos tegen volkerenmoord Rwanda	29 april	Pg. 5
Gewijzigd Rwanda-voorstel vindt nauwelijks gehoor	2 mei	Pg. 5
Eén op vijf Rwandezen dood of op de vlucht	3 mei	Pg. 4
FPR tegen vredesmacht voor Rwanda	4 mei	Pg. 1
Uit Rwanda gezette missionarissen klagen over misleiding door FPR	6 mei	Pg. 1

Arusha-premier Faustin Twagiramungu in België	7-8 mei	Pg. 5
FPR controleert helft van Rwanda	9 mei	Pg. 4
In Rwanda gaat het moorden voort	14-15 mei	Pg. 5
Dodenaantal in Rwanda op half miljoen geraamd	16 mei	Pg. 1
Parijs wil top Rwandese buurlanden	18 mei	Pg. 1
Ook FPR begaat gruweldaden	18 mei	Pg. 5
Rebellen verwerpen VN-plan Rwanda	19 mei	Pg. 5
Moordende mortier op kliniek Kigali	20 mei	Pg. 1
Legerleiding stoomde Hutu's klaar om Tutsi's te doden	21-22-23 mei	Pg. 1
VN willen omstandig verslag over volkerenmoord in Rwanda	21-22-23 mei	Pg. 6
Bisschop Goma vraagt einde wapenlevering	21-22-23 mei	Pg. 6
Bestand Kigali na enkele uren stukgeschoten	24 mei	Pg. 1
Rwanda's hoofdstad Kigali is op sterven na dood	25 mei	Pg. 5
België eist vervolging moordenaars in Rwanda	26 mei	Pg. 1
Rwandese rebellen zetten offensief in tegen Kigali	27 mei	Pg. 6
Hutu-milities vluchten uit Kigali	28-29 mei	Pg. 5
Geweld maakt einde aan evacuatie in Kigali	30 mei	Pg. 1
Rwanda-overleg zwaar dilemma voor Oeganda	31 mei	Pg. 6
VN schorten hun operaties in Kigali op na dood blauwhelm	1 juni	Pg. 1
Ontbering maakt menselijke ramp in Rwanda nog erger	3 juni	Pg. 6
Rwandese ngo's zoeken uitweg voor twee miljoen vluchtelingen	4-5 juni	Pg. 6
Ngo-medewerker in Rwanda: ook RPF moordt massaal	6 juni	Pg. 1
Rwandeese leger zet tegenoffensief in	7 juni	Pg. 1
Bestandsoverleg Rwanda gaat door ondanks gevechten	9 juni	Pg. 5
Geweld in Rwanda treft katholieke kerk zwaar	10 juni	Pg. 6
VN—soldaten met beperkt mandaat naar Rwanda	10 juni	Pg. 1
NCOS-zending getuigt van FPR-gruweldaden	11-12 juni	Pg. 7
Zware gevechten teisteren Kigali	13 juni	Pg. 7
Voor Patriottisch Front dreigt Pyrrusoverwinning	15 juni	Pg. 6
Afrika machteloos tegenover Rwanda	16 juni	Pg. 5
Franse interventie in Rwanda "zaak van uren of dagen"	20 juni	Pg. 1
Frankrijk maakt zich nog altijd sterk dat Rwanda-missie er komt	21 juni	Pg. 5

FPR-offensief bedreigt Frans plan Rwanda	22 juni	Pg. 1
Frankrijk wil vandaag al Operatie Turquoise starten	23 juni	Pg. 5
"Zo snel mogelijk hulp sturen naar Rwanda"	24 juni	Pg. 8
Franse voorhoede trekt Rwanda binnen	24 juni	Pg. 1
Steun voor interventie van Parijs in Rwanda neemt toe	25-26 juni	Pg. 5
Fransen trekken Rwanda steeds dieper binnen	27 juni	Pg. 4
Frankrijk evacueert nonnen uit Rwanda	29 juni	Pg. 5
Regering Rwanda tracht Fransen in oorlog te lokken	30 juni	Pg. 5
Rwandese ex-minister vraagt waakzaamheid bij Franse interventie	1 juli	Pg. 5
Regering beslist medisch team naar Rwanda te sturen	2-3 juli	Pg. 1
Parijs verstrikt in dubbelzinnige Rwanda-actie	4 juli	Pg. 1
Frankrijk wil in Rwanda "humanitaire zone"	4 juli	Pg. 4

Overzicht krantenartikels: Het Laatste Nieuws

Mensenjacht en chaos in hoofdstad Rwanda	8 april	Pg. 1
Bloedige wraak in Kigali	8 april	Pg. 9
President Habyarimana 20 jaar alleen aan de macht in Rwanda	8 april	Pg. 9
GEEN TITEL	8 april	Pg. 9
Para's halen Belgen	9-10 april	Pg. 1
Terreur van de zwarte baretten	9-10 april	Pg. 2
Bloedbad onder personeel ngo's	9-10 april	Pg. 3
Mishandeld vóór hun dood	9-10 april	Pg.3
RPF vecht met leger in Kigali en rukt tegelijk op vanuit noorden	9-10 april	Pg. 3
Onze para's redden Belgen uit de terreur	11 april	Pg. 1
Operatie Silver Back van start	11 april	Pg. 2
In de huizen, de straten... overal liggen er doden	11 april	Pg. 3
RPF-rebellen en Rwandese leger vechten ondanks een bestand	11 april	Pg. 3
Belgen vluchten massaal uit het land van de haat	12 april	Pg. 1
"Stop anti-Belgische hetze!"	12 april	Pg. 2
"Silver Back" draait volop, terwijl de gruwel voortduurt	12 april	Pg. 2
Hongersnood dreigt in Rwanda	12 april	Pg. 2
Eerste geëvacueerden zijn ontsnapt aan gruweldaden	12 april	Pg. 3
Zwartste scenario dat we ons in Rwanda konden voorstellen	12 april	Pg. 4
Als ook blauwhelmen wegtrekken zal het echte bloedbad losbarsten	12 april	Pg. 4
Belgen uit Rwanda met stroom gruwelverhalen	13 april	Pg. 1
Evacuatie bijna ten einde temidden orgie van geweld	13 april	Pg. 2
Eén lange nachtmerrie	13 april	Pg. 3
Achtjarig meisje verstopte zich tussen de lijken	13 april	Pg. 3
De economische ramp is niet meer te overzien	13 april	Pg. 4
"Lijsten met personen die ten dode zijn opgeschreven"	13 april	Pg. 4
Eindslag om hoofdstad Kigali kan beginnen	14 april	Pg. 1
Er zijn geen woorden voor	14 april	Pg. 7
Ambassadeur : "Onrustwekkende berichten bleven binnenstromen"	14 april	Pg. 7
RPF-ultimatum aan vreemde troepen loopt vanavond af	14 april	Pg. 8
Moordcommando's in actie na vertrek laatste blanken	14 april	Pg. 8
De Belgen willen weg bij UNAMIR	14 april	Pg. 8

Onze blauwhelmen verlaten Rwanda	15 april	Pg. 1
Tederheid temidden van de gruwel	15 april	Pg. 8
Vliegveld Kigali beschoten terwijl para's koffers pakken	15 april	Pg. 9
Hoe de Belgische Afrika-politiek flopte	16-17 april	Pg. 8
Blauwhelmen vertrekken niet halsoverkop	16-17 april	Pg. 1
VN maken geen problemen over vertrek blauwhelmen	16-17 april	Pg. 9
170000 vluchtelingen in Burundi	16-17 april	Pg. 9
Veiligheidsraad pedalen kwijt	18 april	Pg. 7
Mannen de benen afgehakt en vrouwen worden verkracht	18 april	Pg. 7
Machteloos en razend	19 april	Pg. 1
Blauwhelmen verscheuren hun muts uit woede over mandaat	19 april	Pg. 10
Afrika-beleid is aan herziening toe	19 april	Pg. 11
Vreselijk beeld in de straten	19 april	Pg. 10
Recht voor onze para's	20 april	Pg. 1
Onze Blauwhelmen veilig aangekomen in Tanzania	20 april	Pg. 8
Onze para's legden het Rwandese leger in de luren	21 april	Pg. 11
Rwandeese leger en rebellen gaan weer onderhandelen in Arusha	22 april	Pg. 14
Dehaene wil geen "Out of Africa"	23-24 april	Pg. 2
"Belgische lichtzinnigheid heeft bloed aan handen"	23-24 april	Pg. 9
Delcroix: para's en Unamir traden correct op	28 april	Pg. 11
« Men had onze tien para's kunnen redden »	28 april	Pg. 11
"Voor onze ogen afgemaakt"	29 april	Pg. 11
Ons land eist excuses van Rwandezen	30april-1mei	Pg. 1
Cholera-epidemie dreigt	30april-1mei	Pg. 9
Exodus in stromende regen	2 mei	Pg. 3
Bloedbad in kerk	3 mei	Pg. 12
Bloedige hakmessen en speren tonen waar de Rwandese grens is	3 mei	Pg. 12
Weeskinderen	4 mei	Pg. 11
Nooit zo hevig	6 mei	Pg. 11
VS : tribunaal voor misdaden in Rwanda	9 mei	Pg. 1
Eerste vliegtuig met hulpgoederen in Kigali	9 mei	Pg. 7
Bonen op, de hongersnood dreigt	10 mei	Pg. 8
VS : 15 vliegtuigen hulp voor de Rwandese vluchtelingen	11-12 mei	Pg. 12

Rwanda : een nieuw bloedbad	14-15 mei	Pg. 1
Nieuw bloedbad door militairen in Rwanda	14-15 mei	Pg. 11
Helse zondag in Kigali	16 mei	Pg. 14
De moordmachine draait voort	18 mei	Pg. 8
Granaten op VN-hoofdkwartier en ziekenhuis	20 mei	Pg. 9
Bestand aan flarden in Rwanda	24 mei	Pg. 8
"Ze waanden zich veilig in de kerk van Rukara. Een fatale fout"	25 mei	Pg. 10
België eist bestraffing medeplichtigen volkerenmoord	26 mei	Pg. 1
VN-chef: "Hele wereld heeft gefaald in Rwanda"	27 mei	Pg. 11
Apocalyps in Rwanda	30 mei	Pg. 1
Rwanda's regering vlucht weg	30 mei	Pg. 14
Nieuwe slachting in een seminarie	1 juni	Pg. 11
Belgisch spoor van smokkel in wapens naar Rwanda	4-5 juni	Pg. 10
Rwandeese leger schiet Italianen op de vlucht	6 juni	Pg. 23
Hutu's zetten een tegenoffensief in	7 juni	Pg. 15
Ook de pastoor draagt pistool	7 juni	Pg. 15
Rwandezen vermoorden een twintigtal geestelijken	10 juni	Pg. 1
Rwandezen keren zich tegen geestelijken	10 juni	Pg. 15
Belgenhaat blijft	11-12 juni	Pg. 10
Gitarama ingenomen	14 juni	Pg. 15
Burundi dreigt weg te zinken in Rwandeese gruwelscenario	15 juni	Pg. 11
Parijs schermt met interventie	17 juni	Pg. 11
De Fransen staan klaar voor Rwanda	20 juni	Pg. 8
Frankrijk staat heel alleen	21 juni	Pg. 11
Tussenkomen in Rwanda is gevaarlijker dan men denkt	22 juni	Pg. 9
Het startschot voor de Franse interventie is al gegeven	23 juni	Pg. 8
Het legioen rukt op in Rwanda	24 juni	Pg. 1
Franse instructeurs voor doodseskaders	24 juni	Pg. 10
Franse soldaten worden als bevrijders onthaald	27 juni	Pg. 13
Eerst soldaten dan dokters	28 juni	Pg. 11
Belgische nonnen gered uit de hel	29 juni	Pg. 1
Nonnen met machetes geterroriseerd	29 juni	Pg. 10
"Waarom tijd verliezen met haat!"	1 juli	Pg. 14

"Noodhulp mag niet stilvallen"	2-3 juli	Pg. 8
Belgen vandaag naar Rwanda	4 juli	Pg. 1
Parijs wil "humanitaire" zone	4 juli	Pg. 8

Voorbeeld krantenartikel

'Ook Belgen onder doden'

Hevige onlusten in Rwanda

De Belgische VN-ambassadeur in New York heeft gisteren aan De Morgen bevestigd dat in Rwanda drie Belgische blauwhelmen zijn omgekomen.

KIGALI/NEW YORK.
EIGEN BERICHTGEVING

In Brussel echter konden Buitenlandse Zaken noch Defensie of het Belgische leger het bericht bevestigen. Het waarheidsgehalte van het nieuws was dus niet helemaal duidelijk.

Een lid van de Belgische militaire koöperatie in Kigali dat door ons werd gekontakteerd zei dat er twee Ghanese blauwhelmen waren gedood.

Over de Belgen had hij niets vernomen.

Een medewerker van AzG in België bevestigde gisterenavond het bericht over drie Unamir-medewerkers die gedood zijn.

Volgens de woordvoerder van de Belgische VN-ambassadeur werden de drie Belgen levenloos aangetroffen door de Canadese bevelhebber van Unamir die onmiddellijk het VN-hoofdkwartier in New York verwittigde. In de Unamir-vredesmacht in Rwanda dienen 450 Belgische blauwhelmen.

Daarnaast wonen in het voormalige voogdijgebied 1.500 Belgen,

waarvan 900 in de hoofdstad Kigali. Geen van hen werd gisteren verontrust tijdens een dag van zware gevechten.

Het nieuws van de hulporganisatie Caritas — die contact had met een witte pater in Rwanda — dat er elf Belgische militairen gewond of gedood werden, wou de VN-ambassadeur niet bevestigen. Toch sloot hij niet uit dat de dodentol uiteindelijk hoger zou uitvallen.

Ook VN-woordvoerder Joe Sills maakte melding van "enkele vermiste waarnemers".

De onlusten in Rwanda braken uit nadat het vliegtuig, met aan boord de Rwandese president Juvenal Habyarimana en zijn Boeroendese kollega Cyprien Ntaryamira, woensdagavond werd neergehaald bij het landen in Kigali.

Over de ongeveer 1.500 Belgen in Rwanda maakt Buitenlandse Zaken in Brussel zich niet onmiddellijk zorgen. "We hebben tot nu toe geen enkele vraag om evacuatie gekregen."

"Als dat toch het geval zou zijn, moeten wij zeer snel kunnen reageren", zei minister Claes (SP) gisteren vanuit de Roemeense hoofdstad Boekarest.

Claes kondigde aan dat hij gisteren nog bij de VN zou aandringen op een verscherping van het mandaat van Unamir. Gisteren bleek immers nog maar eens dat de blauwhelmen weinig meer kunnen doen dan toekijken.

(KvdB/GVL/FDS)

Zie verder hieronder en Focus pagina's 2 en 3.

los. In
Archief)

DM, 8 april, p. 1

Codeboek 1: codering op artikel

Codeboek 1 betreft een codering op artikel. Dit betekent dat de verschillende krantenartikels als aparte entiteiten beschouwd worden en dat de variabelen op niveau van het artikel bepaald worden.

	VARIABELE	VRAAG	ANTWOORDCODE	DEFINITIE VARIABELE + VOORBEELD
1	KRANT	In welke krant is het artikel verschenen?	1= Het Laatste Nieuws 2= De Standaard 3= De Morgen	De variabele duidt aan in welke krant het desbetreffende artikel verschenen is
2	PAGINA	Wat is het paginanummer?	Numeric Variabele	De variabele duidt aan op welke (begin)pagina het desbetreffende artikel verschenen is.
3	DATUM	Wat is de datum	8 april =1 9-10 april=2 11 april=3 12 april=4 13 april=5 14 april=6 15 april=7 16-17 april= 8 18 april=9 19 april= 10 20 april= 11 21 april= 12 22 april= 13 23-24 april= 14 25 april= 15 26 april=16 27 april= 17 28 april= 18 29 april= 19 30 april-1mei= 20 2mei= 21 3 mei = 2 4 mei= 23 5 mei= 24 6 mei= 25	De datum betreft de maand en dag (in 1994) van het desbetreffende artikel. Wanneer er per nummer meerdere dagen vermeld staan, betekent dit dat de krant in het weekend of op een feestdag is verschenen.

			7- 8 mei= 26 9 mei= 27 10 mei= 28 11-12mei= 29 13 mei= 30 14-15 mei= 31 16 mei= 32 17 mei= 33 18 mei= 34 19 mei= 35 20 mei= 36 21-22-23 mei=37 24 mei=38 25 mei= 39 26 mei= 40 27 mei= 41 28-29 mei= 42 30 mei= 43 31 mei= 44 1 juni= 45 2 juni= 46 3 juni=47 4-5juni= 48 6 juni= 49 7 juni= 50 8 juni= 51 9 juni= 52 10 juni= 53 11-12 juni= 54 13 juni= 55 14 juni= 56 15 juni= 57 16 juni= 58 17 juni= 59 18-19 juni= 60 20 juni= 61 21 juni= 62 22 juni= 63 23 juni= 64 24 juni= 65 25-26 juni= 66	

			27 juni= 67 28 juni= 68 29 juni= 69 30 juni= 70 1 juli= 71 2-3 juli= 72 4 juli= 73	
4	TITEL	Wat is de titel van het artikel	String	Met de titel wordt de HOOFDTITEL bedoeld dat het artikel in de krant krijgt. <i><VN melden dood drie Belgische blauwhelmen in Rwanda></i> (De Standaard, 8 april, p. 1)

5	HOOFDTHEMA	Wat is het hoofdthema van het desbetreffende artikel	Dood Belgische blauwhelmen=1 Operaties/acties van België en Belgische para's+debat=2 VN en UNAMIR + debat=3 (Massa)moorden en gevechten =4 Oprukken RPF, strijd/onderhandelingen RPF en RGF=5 Opération Turquoise=6 Vluchtelingenstroom & -kampen + acties NGO=7 achtergrondinformatie=8 andere=9	Met deze variabele wordt het hoofdthema van het artikel bedoeld. Bij grondige lezing van het artikel wordt achterhaald welk thema de hoofdaandacht krijgt in het artikel. <u>Dood Belgische blauwhelmen</u> De artikels met als hoofdthema de moord op de 10 Belgische blauwhelmen. <u>Operaties/acties van België en Belgische para's + debat</u> De artikels met als hoofdthema de acties van België en de Belgische para's (voedselhulp, evacuatieopdracht (Silver Back)) Ook het Belgisch debat omtrent het Afrika- en Rwandabeleid en de verdere deelname aan UNAMIR worden hieronder gecatalogeerd. <u>VN en UNAMIR+ debat</u> De artikels met als hoofdthema het (debat over) mandaat en acties van UNAMIR. Wanneer het artikel handelt over de acties van Belgische blauwhelmen valt het onder deze categorie. Wanneer het artikel handelt over Belgische para's valt het onder Operaties/acties en debat in België. Alle artikels die handelen over het debat binnen de Veiligheidsraad en de kritiek op de VN vallen onder deze categorie. <u>(massa)moorden en gevechten</u> Alle artikels die handelen over de moorden en gevechten die aan de gang zijn in Rwanda. Eigenlijk betreft deze categorie alle artikels die als hoofdthema de eigenlijke uitvoering van de genocide hebben. Artikels die gedetailleerd ingaan op het aantal slachtoffers en de wijze waarop de slachtoffers omgebracht werden behoren tot deze categorie. <u>Oprukken RPF, strijd/onderhandelingen RPF en RGF</u> Alle artikels die handelen over het front tussen het RPF en het regeringleger en het oprukken van het RPF, alsook de artikels over hun onderhandelingen, staakt-het-vuren en bestand. <u>Opération Turquoise</u> De artikels die handelen over de Franse interventiemacht. De opbouw ervan, het debat en de acties <u>Vluchtelingenstroom & -kampen + acties NGO</u> De artikels die het vluchtelingenprobleem en de vluchtelingenkampen centraal stellen, alsook de acties van de NGO's en hulpverleners met betrekking tot het vluchtelingenprobleem <u>Achtergrondinformatie</u> Artikels waarin achtergrondinformatie <u>centraal</u> staat zoals historische en hedendaagse achtergrond over het land, de economie, de politieke toestand, de bevolking,...

6	GENRE		Louter feitelijk=1 Achtergrondinformatie=2	Deze variabele peilt ernaar of het artikel louter feitelijk van aard is of ook achtergrondinformatie verschaft. Dit staat deels los van de vorige variabele. In artikels waarvan het hoofd thema niet achtergrondinformatie is, kan immers wel achtergrondinformatie voorkomen. Met achtergrondinformatie wordt alle informatie bedoeld die poogt verklaring of duiding te geven. Wanneer het louter feitelijke overstegen wordt en wordt verwezen naar een historische, politieke, economische, postkoloniale of etnische context, of een combinatie ervan, spreken we van achtergrondinformatie.
7	ACHTERGROND ECO	Wordt er economische achtergrond gegeven?	Ja=1 Nee=2	Deze variabele onderzoekt of er economische achtergrond wordt gegeven. Met economische achtergrond bedoelen we context die gerelateerd kan worden aan de genocide. Wanneer verwezen wordt naar de hoge bevolkingsdruk, de economische crisis, het BNP per capita, de lage koffieprijsen,... valt dit onder deze categorie.
8	ACHTERGROND POL-Mil	Wordt er politiek-militaire achtergrond gegeven?	Ja =1 Nee=2	Deze variabele onderzoekt of er politieke en/of militaire achtergrond wordt gegeven. Artikels die uitleg geven over de verschillende partijen, hun verhouding tot elkaar doorheen de jaren, de Arusha-akkoorden, de koloniale erfenis met betrekking tot de politieke toestand. Alsook de samenstelling van de leger(s), hun bewapening, ...
9	ACHTERGROND ETN-CULT	Wordt er etnisch-culturele achtergrond gegeven?	Ja=1 Nee=2	Deze variabele onderzoekt of er etnisch-culturele achtergrond wordt gegeven. Hoe worden de bevolkingsgroepen (Hutu's en Tutsi's) beschreven? Wordt er aandacht geschonken aan de koloniale en politieke manipulatie van etnische categorieën. Wordt er aandacht besteed aan hun overeenkomsten?

Codeboek 2: codering op actor

Codeboek 2 betreft een codering op actor. Dit betekent dat de verschillende actoren (stemmen) die in de krantenartikels aan bod komen als aparte entiteiten worden beschouwd en dat de variabelen op niveau van de actor bepaald worden. Zowel de actoren die geparafraseerd als geciteerd worden, worden weerhouden. Wanneer verschillende malen dezelfde actor aan bod komt, wordt die maar één keer geteld (bvb. Willy Claes). Wanneer twee verschillende actoren aan bod komen die wel van dezelfde 'soort' zijn, worden ze wel twee maal geteld (bvb. Willy Claes en Jean-Luc Dehaene).

Voorbeeld parafrasering: Volgens het RPF bestaat de vluchtelingenstroom uit drie groepen (Het Laatste Nieuws, 3 mei, p. 12)

Voorbeeld citering : Afrika-kenner Filip Reyntjens: "Zolang de autoriteiten in Burundi erin slagen om het gebeurde voor te stellen als een spijtig drama, omdat president Ntaryamira eerder toevallig in het neergeschoten toestel zat, zullen de toch al zeer slechte etnische verhoudingen in Burundi slechts marginaal verslechteren" (De Morgen, 8 april, p. 1)

	VARIABLE	VRAAG	ANTWOORDCODE	DEFINITIE VARIABLE + VOORBEELD
1	KRANT	Zie codeboek 1	Zie codeboek 1	Zie codeboek 1
2	DATUM	Zie codeboek 1	Zie codeboek 1	Zie codeboek 1
3	HOOFDTHEMA	Zie codeboek 1	Zie codeboek 1	Zie codeboek 1
4	HOOFDCAT ACTOR	Welke is de hoofdcategorie waaronder de actor valt?	Rwandese overheid=1 RPF=2 Rwandese bevolking=3 NGO=4 Internationale Gemeenschap=5 Vertegenwoordigers andere overheden (inc. Leger)=6 Burgers andere landen=7 Andere=8	De details worden uitgelegd in de deelcategorieën. RPF: zowel leiding als rebellen NGO: zowel leiding als hulpverleners Andere: anonieme bronnen, ooggetuigen, niet-gedefinieerde categorieën
5	DEELCAT RO	Welke is de deelcategorie binnen de Rwandese Overheid	Regering=1 Leger en milities=2 Oppositie=3 Ander=4	Regering: interim-regering Leger en milities: Interahamwe en RGF (leden + leiding) Oppositiepartijen
6	DEELCAT RB	Welke is de deelcategorie binnen	Hutu=1 Tutsi=2	

		de Rwandese bevolking?	Niet duidelijk=3 Ander=4	
7	DEELCAT IG	Welke is de deelcategorie binnen de internationale gemeenschap valt?	VN-Top en gerelateerde organisaties=1 UNAMIR=2 Ander=3	VN-Top: Hogere functionarissen van de VN en organisaties (VR, UNICEF, ...) Met UNAMIR worden zowel de oversten als de blauwhelmen zelf bedoeld. Ander: bvb. VN-hulpverlener
8	DEELCAT VAO	Welke is de deelcategorie binnen de andere overheden?	België=1 Frankrijk=2 Verenigde staten=3 Afrikaanse landen=4 Andere=5	Hieronder vallen staatshoofden, maar ook diplomaten, ambassadeurs, politici,...
9	DEELCAT BAL	Welke is de deelcategorie binnen Burgers andere landen	Religieuzen=1 Expat=2 Afrika-kenners en experts=3 Journalisten=4 Andere=5	Religieuzen: priesters, nonnen, bisschoppen, ... Expat: buitenlanders die permanent of tijdelijk in Rwanda verblijven

Berekening ICB

Van de drie kranten werd één krant (De Morgen) volledig opnieuw gecodeerd door een tweede codeur.

"Betrouwbaarheid is per definitie gericht op overeenstemming: op het onafhankelijk van elkaar toewijzen van dezelfde score voor dezelfde waarnemingseenheid aan dezelfde categorie door verschillende beoordelaars al dan niet op verschillende momenten (den Boer et al. 1994: 140)." Om de betrouwbaarheid te meten wordt een maat van overeenstemming berekend. In dit onderzoek gebruiken we Scott's π , met als formule (den Boer et al. 1994: 140-141):

$$\pi = \frac{P_0 - P_e}{1 - P_e}$$

Waarbij:

P_0 = Waargenomen overeenstemming

P_e = Verwachte overeenstemming

Met als normering:

<0,67 = onbetrouwbaar

<0,80 = voorzichtige conclusies zijn toegestaan over data

>0,80 = data zijn betrouwbaar

1. CODERING OP ARTIKEL

Hoofdthema

	Cod2									Totaal
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Cod1	1	2	0	0	0	0	0	0	0	2
	2	0	12	0	0	0	0	0	0	12
	3	0	0	11	0	0	0	0	0	11
	4	0	1	2	37	2	0	0	0	42
	5	0	0	0	0	11	0	0	0	11
	6	0	0	0	0	0	10	0	0	10
	7	0	0	0	3	0	0	10	0	13
	8	0	0	0	1	0	0	0	13	14
	9	0	0	0	1	0	0	0	7	8
Totaal	2	13	13	42	13	10	10	13	7	123

De berekening wordt voor de eerste variabele volledig uitgeschreven. Bij de volgende variabelen worden enkel het raster en de waarden weergegeven.

$$P_0 = \frac{2+12+11+37+11+10+10+13+7}{123} = 0,92$$

$$P_e = \frac{\left(\frac{2 \times 2}{123}\right) + \left(\frac{12 \times 13}{123}\right) + \left(\frac{11 \times 13}{123}\right) + \left(\frac{42 \times 42}{123}\right) + \left(\frac{11 \times 13}{123}\right) + \left(\frac{10 \times 10}{123}\right) + \left(\frac{13 \times 10}{123}\right) + \left(\frac{14 \times 13}{123}\right) + \left(\frac{8 \times 7}{123}\right)}{123}$$

$$= \frac{0,03 + 1,27 + 1,16 + 14,34 + 1,16 + 0,81 + 1,06 + 1,48 + 0,46}{123} = 0,18$$

$$\pi = \frac{0,92 - 0,18}{1 - 0,18} = 0,90 \rightarrow \text{de data zijn betrouwbaar}$$

Genre

		Cod2		
		1	2	Totaal
Cod1	1	101	1	102
	2	3	18	21
Totaal		104	19	123

$$P_0 = 0,97$$

$$P_e = 0,73$$

$$\pi = \frac{0,97 - 0,73}{1 - 0,73} = 0,89 \rightarrow \text{de data zijn betrouwbaar}$$

Achtergrond Eco

		Cod2		
		1	2	Totaal
Cod1	1	4	1	5
	2	0	118	118
Totaal		4	119	123

$$P_0 = 0,99$$

$$P_e = 0,93$$

$$\pi = \frac{0,99 - 0,93}{1 - 0,93} = 0,86 \rightarrow \text{de data zijn betrouwbaar}$$

Achtergrond Pol-Mil

		Cod2		
		1	2	Totaal
Cod1	1	100	4	104
	2	3	16	19
Totaal		103	20	123

$$P_0 = 0,94$$

$$P_e = 0,73$$

$$\pi = \frac{0,94 - 0,73}{1 - 0,73} = 0,78 \rightarrow \text{voorzichtige conclusies zijn toegestaan over data}$$

Achtergrond Etn-cult

		Cod2		
		1	2	Totaal
Cod1	1	6	1	7
	2	0	116	116
	Totaal	6	117	123

$$P_0 = 0,99$$

$$P_e = 0,90$$

$$\pi = \frac{0,99 - 0,90}{1 - 0,90} = 0,90 \rightarrow \text{de data zijn betrouwbaar}$$

2. CODERING OP ACTOR

Hoofdcat actor

		Cod2								
		1	2	3	4	5	6	7	8	Totaal
Cod1	1	25	0	0	0	0	1	0	0	26
	2	0	32	0	0	0	0	0	0	32
	3	0	0	30	0	0	0	0	1	31
	4	0	0	0	55	0	0	1	1	57
	5	0	0	0	0	83	2	0	0	85
	6	0	0	0	0	1	82	0	0	83
	7	0	0	0	0	0	0	34	0	34
	8	0	0	0	0	0	0	1	28	29
Totaal		25	32	30	55	84	85	36	30	377

$$P_0 = 0,98$$

$$P_e = 0,16$$

$$\pi = \frac{0,98 - 0,16}{1 - 0,16} = 0,97 \rightarrow \text{de data zijn betrouwbaar}$$

Deelcat RO

		Cod2					
		1	2	3	4	0	Totaal
Cod1	1	13	0	0	0	1	14
	2	0	8	0	0	0	8
	3	0	0	2	0	0	2
	4	0	0	0	1	1	2
	0	0	0	0	0	351	351
Totaal		13	8	2	1	353	377

$$P_0 = 0,99$$

$$P_e = 0,87$$

$$\pi = \frac{0,99 - 0,87}{1 - 0,87} = 0,92 \rightarrow \text{de data zijn betrouwbaar}$$

Deelcat RB

		Cod2					
		1	2	3	4	0	Totaal
Cod1	1	2	0	0	0	0	2
	2	0	8	0	0	0	8
	3	0	0	19	1	0	20
	4	0	0	0	1	0	1
	0	0	0	0	0	346	346
Totaal		2	8	19	2	346	377

$$P_0 = 0,99$$

$$P_e = 0,85$$

$$\pi = \frac{0,99 - 0,85}{1 - 0,85} = 0,93 \rightarrow \text{de data zijn betrouwbaar}$$

Deelcat IG

		Cod2				
		1	2	3	0	Totaal
Cod1	1	55	1	0	0	56
	2	4	21	0	2	27
	3	0	0	2	0	2
	0	0	1	0	291	292
Totaal		59	23	2	293	377

$$P_0 = 0,98$$

$$P_e = 0,63$$

$$\pi = \frac{0,98 - 0,63}{1 - 0,63} = 0,94 \rightarrow \text{de data zijn betrouwbaar}$$

Deelcat VAO

	Cod2						Totaal
	1	2	3	4	5	0	
Cod1	1	45	0	0	0	1	46
	2	0	16	0	0	0	16
	3	0	0	8	0	0	8
	4	0	0	0	11	0	11
	5	0	0	0	0	3	3
	0	2	0	0	0	0	291
Totaal	47	16	8	11	3	292	377

$$P_0 = 0,99$$

$$P_e = 0,62$$

$$\pi = \frac{0,98 - 0,62}{1 - 0,62} = 0,95 \rightarrow \text{de data zijn betrouwbaar}$$

Deelcat BAL

	Cod2						Totaal
	1	2	3	4	5	0	
Cod1	1	5	0	0	0	0	5
	2	0	5	0	0	0	5
	3	0	1	9	1	0	11
	4	0	0	0	6	0	6
	5	0	1	0	3	3	7
	0	0	0	0	1	0	342
Totaal	5	7	9	11	3	342	377

$$P_0 = 0,98$$

$$P_e = 0,83$$

$$\pi = \frac{0,98 - 0,83}{1 - 0,83} = 0,88 \rightarrow \text{de data zijn betrouwbaar}$$

Controlelijst KDA gebaseerd op Fairclough (2003)

De Controlelijst van Norman Fairclough (2003: 191-194) bestaat uit twaalf aspecten waar de onderzoeker aandacht dient aan te besteden bij tekstanalyse. De leessleutels die van belang zijn in dit onderzoek worden dieper uitgewerkt dan de andere, ze worden dan ook in vet aangeduid.

1. Sociale gebeurtenis

Teksten mogen nooit los van de sociale context geanalyseerd worden. Teksten staan steeds in relatie met elkaar en het sociale. Fairclough (2003: 21) spreekt van tekst als een onderdeel van sociale gebeurtenissen. Er is sprake van een dialectische relatie tussen beiden. De onderzoeker stelt zich in dit opzicht o.a. volgende vragen (Fairclough 2003: 191):

- *Van welke sociale gebeurtenis(sen) en sociale praktijk(en) is de tekst een onderdeel?*
- *Kan de tekst in een ketting of netwerk van andere teksten geplaatst worden?*

2. Genre

Fairclough (2003: 26) definieert genres als "different ways of (inter)acting discursively". Genres zijn van groot belang voor de instandhouding van de huidige structuur en instituties in de samenleving. De relatie tussen tekst en genre is complex en instabiel. Vaak vindt er een genremix plaats en behoren teksten dus bij verschillende genres. Het is vooral in de media dat er een sterke genremix plaatsvindt, zoals bvb. tussen nieuws en entertainment (Fairclough 2003: 32-35). De onderzoeker stelt zich in dit opzicht o.a. volgende vragen (Fairclough 2003: 192):

- *Behoort de tekst tot een bepaald(e) (keten van) genre(s)?*
- *Komt er een mix van genres in de tekst voor?*

3. Vershil

De puntjes verschil, intertekstualiteit en assumpties zijn sterk met elkaar verweven. Intertekstualiteit betekent dat er meer 'stemmen' (dialoog) aan bod komen in een tekst, terwijl assumptie, gebaseerd is op overeenstemming. Deze 'stemmen' kunnen zowel taalkundige en semiotische identiteiten zijn, alsook individuen. Verschil is erg belangrijk in sociale interactieprocessen. Kress (geciteerd in Fairclough 2003: 42) stelt zelfs dat verschil de motor van tekstproductie is. Interactie- en betekenisgevingprocessen veronderstellen immers altijd een mate van negotiëring tussen verschillende meningen. Macht is hierin een belangrijk aspect (Fairclough 2003: 41). Elke sociale gebeurtenis en dus tekst impliceert een bepaalde graad van verschil. Fairclough (2003: 41-42) onderscheidt vijf mogelijke scenario's die allen in wisselende verhouding in een tekst kunnen voorkomen:

- Een openheid voor en erkenning van verschil waarbij de tekst wordt gekenmerkt door een rijke dialoog
- De tekst benadrukt verschil, conflict, polemiek en de strijd voor betekenis, macht en normen
- De tekst poogt verschil te overstijgen en op te lossen
- De tekst minimaliseert verschil en legt de nadruk op solidariteit en instemming

- Te tekst legt de klemtoon op consensus en aanvaardt bestaande machtsverschillen. Hierdoor worden verschil onderdrukt

De mate van verschil, duidt op de graad van 'dialogisering' van een tekst. Een discours wordt gedialogiseerd wanneer het wordt gerelativeerd, terwijl ongedialogiseerde teksten een dwingend en absoluut karakter hebben. Elke tekst is gedialogiseerd en bevat dus een mate van verschil (Fairclough 2003: 42). De onderzoeker stelt zich dan volgende vragen (Fairclough 2003: 192):

- *Welke van de eerder besproken scenario's komt aan bod in de tekst?*
- *Is er een combinatie van scenario's?*

4. Intertekstualiteit

Fairclough (2003: 47) stelt dat het onmogelijk is om te onderzoeken naar welke teksten of 'stemmen' een bepaalde tekst verwijst. Hij stelt een rudimentair kader voor waarbij wordt onderzocht welke relevante teksten en 'stemmen' worden opgenomen en uitgesloten in een bepaalde tekst en wat er opvallend ontbreekt. Verslaggeving is een genre dat sowieso intertekstueel is. Fairclough (2003: 49) onderscheidt vier vormen van verslaggeving in de context van intertekstualiteit:

- directe verslaggeving: er wordt gebruik gemaakt van citaties, de letterlijke woorden en zinnen worden binnen aanhalingstekens geplaatst (Jan zegt: "de avond is gevallen").
- indirecte verslaggeving: er wordt een samenvatting gegeven van wat is gezegd, zonder de exacte woorden te gebruiken (Jan zei dat het donker is geworden).
- Vrije indirecte verslaggeving: tussenvorm tussen de twee vorige maar zonder bijzin. Deze vorm wordt voornamelijk in literatuur gebruikt (Jan kijkt naar de hemel. *De avond is reeds gevallen*. Hij denkt terug aan toen.)
- Narratieve verslaggeving van de 'speech act': in de verslaggeving wordt het type 'speech act' vernoemd zonder de inhoud weer te geven (Jan had zijn besluit genomen)

Fairclough (2003: 53) waarschuwt echter wel dat een evenwichtige verhouding tussen verschillende stemmen (bvb. in oorlogsverslaggeving) niet altijd betekent dat er ook een gelijkheid is tussen de twee. Daarom is het ook net belangrijk om te onderzoeken welke soorten van verslaggeving er aan bod komen en wat dit betekent voor de 'stemmen' in kwestie. De onderzoeker stelt zich in dit opzicht o.a. volgende vragen (Fairclough 2003: 192):

- *Welke andere relevante teksten of 'stemmen' zijn opgenomen en welke zijn opvallend weggelaten?*
- *In welke vorm komen de verschillende 'stemmen' in de tekst voor: via directe of indirecte verslaggeving?*
- *Hoe staan de verschillende 'stemmen' in relatie tot elkaar en tot de 'stem' van de auteur?*

5. Assumpties

Elke sociale gebeurtenis en bijgevolg ook tekst is gebaseerd op enige vorm van gemeenschappelijkheid en solidariteit. Dit zijn assumpties die meestal impliciet aanwezig zijn. Hier is het concept ideologie belangrijk, aangezien het de 'machtingen' in de samenleving zijn die een bepaalde visie kunnen opdringen als berustend op een gemeenschappelijke grond (Fairclough 2003: 55). Fairclough (2003: 55-56) maakt een onderscheid tussen drie vormen:

- Existentiële assumpties zijn vooronderstellingen over wat er bestaat. Deze kunnen herkend worden door lidwoorden en aanwijzende voornaamwoorden (de, het, die, dat,...).
- Prepositionele assumpties zijn vooronderstellingen over wat is of kan zijn in een bepaald geval. Deze kunnen opgespoord worden door bepaalde werkwoorden (realiseren, herinneren, ...)
- Waardeassumpties zijn vooronderstellingen over wat goed of wenselijk is. Ze kunnen herkend worden door werkwoorden zoals ertoe bijdragen, helpen, verbeteren, ...
- Ideologische assumpties

De onderzoeker stelt zich in dit opzicht o.a. volgende vragen (Fairclough 2003: 192):

- *Welke assumpties worden gemaakt (existentieel, prepositioneel, waarde)*
- *Zijn er ideologische assumpties*

6. Semantische en grammaticale relaties tussen zinnen en bijzinnen

De focus ligt hier op de betekenisrelaties tussen zinnen en bijzinnen en hun grammaticale aard (Fairclough 2003: 87). De onderzoeker stelt zich in dit opzicht o.a. volgende vragen (Fairclough 2003: 192):

- *Wat zijn de overheersende semantische relaties tussen zinnen en bijzinnen (oorzakelijk? Gevolg? Voorwaardelijk? ...) ?*
- *Zijn er semantische relaties op hoger niveau dan zin en bijzin, over grotere delen van de tekst (probleem-oplossing)?*
- *Zijn de grammaticale relaties tussen bijzinnen voornamelijk nevenschikkend, onderschikkend of ingebed?*
- *Zijn er relaties van evenwaardigheid en verschil in de tekst?*
-

7. Soorten uitwisselingen: spraakfuncties en grammaticale wijs

De focus ligt hier op daadwerkelijke betekenissen, maar dan op niveau van de zin of bijzin (Fairclough 2003: 105). De onderzoeker stelt zich in dit opzicht o.a. volgende vragen (Fairclough 2003: 192):

- Wat zijn de overheersende types van woordenwisselingen (activiteitsuitwisseling, kennisuitwisseling) en spraakfuncties (bewering, vraag, eis, aanbod)?
- Welke soorten van beweringen zijn er (feit, voorspelling, hypothese, evaluatie)?
- Zijn er metaforische relaties?
- Wat is de overheersende grammaticale wijs (declaratief, vragend, gebiedend)?

8. Discours(en)!

Voor Fairclough (2003: 124) is een discours een wijze van representatie van de wereld. Er is niet zoiets als één discours, dus de relatie tussen verschillende discoursen moet steeds in acht genomen worden. Het is niet zo dat discoursen altijd een band hebben met de werkelijkheid, soms zijn ze ook projectief en imaginair. Discoursen in de vorm van representaties houden steeds een bepaalde graad van herhaling en stabiliteit in. Dit abstractieniveau is echter verschillend voor verschillende discoursen (Fairclough 2003: 124).

Om discoursen in teksten op te sporen, moet de lezer zich op twee elementen focussen (Fairclough 2003: 129):

- Welke elementen van de werkelijkheid worden gerepresenteerd in de tekst. Wat zijn de hoofdthema's?
- Van uit welke perspectief of oogpunt worden deze gerepresenteerd?

De onderzoeker stelt zich in dit opzicht o.a. volgende vragen (Fairclough 2003: 192):

- *Welke discoursen komen aan bod in de teksten (discours van individualisme, globalisering, Noord-zuid, derde weg)? Hoe worden ze in relatie tot elkaar gestructureerd? Is er een mix van discoursen?*
- *Wat zijn de grammaticale kenmerken kenmerkend voor de discoursen in de tekst (semantische relaties tussen woorden, metaforen, assumpties)?*

9. Representatie van sociale gebeurtenissen!

De aandacht wordt hier gevestigd op representatieve betekenissen op zinsniveau. Het betreft hier zowel aspecten van de 'fysieke', 'mentale' als 'sociale' wereld. Hier wordt voornamelijk aandacht besteed aan de laatste, de sociale gebeurtenissen. Zinnen hebben globaal gezien steeds drie elementen: deelnemers (o.a. subjecten en objecten), omstandigheden (bvb. tijd en ruimte) en processen (vaak in werkwoorden).

Wanneer sociale gebeurtenissen worden gerepresenteerd, worden ze gehercontextualiseerd. Dit betekent gekaderd binnen andere sociale gebeurtenissen. Hierbij worden bepaalde aspecten onderbelicht en andere extra benadrukt. Volgende punten moeten in acht genomen worden (Fairclough 2003: 134-139):

- Aanwezigheid: welke aspecten van sociale gebeurtenissen zijn aanwezig/afwezig, prominent/minimaal
- Abstractie: worden de gebeurtenissen abstract/algemeen voorgesteld
- Rangschikking: hoe zijn de gebeurtenissen geordend
- Toevoeging: worden er verklaringen/rechtvaardigingen, evaluaties toegevoegd?

Bij de representatie van sociale gebeurtenissen horen ook sociale actoren. Men kan dit deels in verband brengen met de 'stemmen' die besproken zijn bij intertekstualiteit. Fairclough (2003: 145-146) onderscheidt 7 aandachtspunten bij de representatie van sociale actoren:

- Insluiting/uitsluiting van sociale actoren. Bij uitsluiting: is de actor helemaal niet aanwezig, of minimaal aanwezig
- Wordt de actor als voornaamwoord (ik, jij, hij, wij,...) of als substantief (de man, de professor,...) beschreven?
- Grammaticale rol: is de actor een participant in de zin (Jim ging naar John) of wordt de actor beschreven met een bezittelijk voornaamwoord (de vriend van Laura ging naar John)
- Actief/passief. John maakt een wandeling/ John werd door het weer verhinderd
- Persoonlijk/onpersoonlijk
- Naam/categorie: John/ de dokter
- Specifiek/algemeen

Verder moet de onderzoeker ook nog aandacht besteden aan hoe tijd en ruimte worden gerepresenteerd in de tekst (Fairclough 2003:151).

De onderzoeker stelt zich in dit opzicht o.a. volgende vragen (Fairclough 2003: 192):

- Welke elementen bij de representatie van sociale gebeurtenissen zijn aanwezig en afwezig? Welke springen het meest in het oog?
- Worden de sociale gebeurtenissen abstract of concreet gerepresenteerd?
- Hoe worden sociale actoren gerepresenteerd (zie eerdere opdeling)?
- Hoe worden tijd en ruimte en de relatie tussen beiden gerepresenteerd?

10. Stijl(en)

Stijl en identificatie zijn nauw met elkaar verbonden (Fairclough 2003:159). Stijl uit zich bij mensen in hun sociale identiteit en rol. Voor de analyse naar stijlen in tekst moet aandacht besteed worden aan een ruim scala aan linguïstische kenmerken (Fairclough 2003: 162-163). De onderzoeker stelt zich in dit opzicht o.a. volgende vragen (Fairclough 2003: 192):

- *Welke stijlen komen in de tekst naar voor? Hoe worden ze gestructureerd?*
- *Is er sprake van een mix van stijlen?*
- *Welke linguïstische kenmerken zijn bepalend voor de stijl (lichaamstaal, woordenschat, metafoor, evaluatie, modaliteit,...)*

11. Modaliteit

Modaliteit, alsook evaluatie, zijn zeer relevant voor processen van identificatie. Modaliteit (wat is waar en nodig) en evaluatie (wat is goed, wat is wenselijk) in een tekst geven aan waartoe de auteur zichzelf verbindt. Hierdoor kan men als onderzoeker ontdekken hoe de auteur van een tekst zichzelf identificeert. Modaliteit drukt bijgevolg de relatie uit tussen 'auteur' en representatie (Fairclough 2003: 164-166). De onderzoeker stelt zich in dit opzicht o.a. volgende vragen (Fairclough 2003: 194):

- *Tot wat verbindt de auteur zich in termen van waarheid, noodzaak en verplichting?*
- *Is welke mate verbindt de auteur zich (laag, gemiddeld, sterk) tot bepaalde modaliteiten?*

12. Evaluatie!

Evaluatie kan verbonden worden met modaliteit, maar is niet helemaal hetzelfde. Bij evaluatie gaat het immers om waarden (Fairclough 2003: 171). Fairclough (2003: 171-173) zet vier mogelijkheden uiteen:

- Evaluatieve beweringen (wat is goed/slecht; wenselijk/niet wenselijk). Soms is dit heel expliciet (wat een goede film!), maar dit kan ook impliciet tot uiting komen in een tekst (die film is de moeite waard om te zien). Evaluatieve beweringen hangen ook af van de context/discours waarin ze opereren ("hij is een communist" betekent uit de mond van liberaal niet hetzelfde als uit de mond van een communist).
- Deontische beweringen: beweringen over wat noodzakelijk en nodig is.
- Affectieve evaluaties ("ik hou van deze film")
- Beweringen die bepaalde waarden veronderstellen

De onderzoeker stelt zich in dit opzicht o.a. volgende vragen (Fairclough 2003: 194):

- *Tot welke waarden verbindt de auteur zichzelf m.b.t wat wenselijk en niet wenselijk is?*
- *Hoe komen deze waarden tot uiting, in welk type van beweringen (evaluatief, deontisch, affectief, veronderstelde waarden)?*